

TÁT TÖRTÉNETE

1181~1981

TÁT TÖRTÉNETE

1181—1981

Nyolc évszázad krónikája

ÍRTA:

KÁTAI FERENC

MEGJELENT 1981-BEN, TÁT NAGYKÖZSÉG
FENNÁLLÁSÁNAK 800. ÉVFORDULÓJÁRA

LEKTORÁLTAK:

Ortutay András
T. Sáray Szabó Éva

SZERKESZTETTE:

Gombkötő Gábor

FOTOK:

Németh Ferenc

A borítólapot Papp György tervezte.

Felelős kiadó: Tát Nagyközségi Közös Tanács megbízásából
a Komárom megyei Lapkiadó Vállalat,
Szabó József igazgató.
Engedélyszám:

Komárom megyei Nyomda Vállalat,
felelős vezető: Tunyogi József igazgató.

BEKÖSZÖNTŐ

KEDVES OLVASÓ!

A 800 éves Tát Nagyközségi Közös Tanács nevében szeretettel nyújtjuk át e helytörténeti munkát az érdeklődő olvasónak. A célunk, hogy a jelentős évforduló alkalmából bemutassuk Tát múltját, megismertessük minden olvasóval jelenét, és valamit felvillantsunk a fejlődés tükrében, az előrehaladásunk ütemét vizsgálva a jövőből is.

Egy hiteles helytörténeti kiadvány mindig fontos dokumentum, elfeledett, de megőrzésre méltó tényeket tár fel a messzi múltból, megörökíti a közelmúlt, a jelen tényeit, eredményeit, tükröt tart a település lakói és az olvasó elé is. Reméljük, ez a kiadvány is eléri a célját: emlékül szolgál a múltnak, példaképül a jövőnek.

Aki végiglapozva a település életének krónikáját — áttekint nyolc évszázad történetén —, joggal és okkal állapíthatja meg: a tovatűnő századok mély nyomokat véstek egy olyan viszonylag kis település arculatára is, mint Tát. A nagy történelmi változások hatása mindig megérintette a falu életét, a történelmi sorsfordulók a viszonylag zártabb közösség életét is átalakították, megváltoztatták. A falu történetében ott az országos történet egy része — és fordítva: Tát története kicsi, de fontos része az országos történelem egészének, és a monográfia is gazdagítja, kiteljesíti azt a képét, ami a megye, az ország történetéről kirajzolódott. Mert a helytörténet és az országos történet egymást kiegészíti — s Tát történetében is felvillan a nagy egész, az ország fejlődéstörténete.

E könyv nagyon sok forrásanyagot felkutatva igyekszik átfogó, teljes képet adni a település múltjáról, jelenéről. Bemutatja, hogy a vérzivataros évszázadokon át miként nőtt, gyarapodott a település, az Árpád-kori „lakott helyből”, az 1181-ben idetelepült János lovagok birtokából, hogyan alakult ki a mai ötezer lakosú nagyközség — fejlett mezőgazdasággal, bővülő ipari létesítményekkel, színvonalas kereskedelmi hálózattal, gazdagodó egészségügyi, oktatási, művelődési intézményrendszerrel.

A kép persze korántsem teljes — a legrészletesebb krónika sem foglalkozhat a település életének minden jelenségével — csupán a leglényegesebb események felvázolására, a legfontosabb tények összegzésére vállalkozhat. S az élet, újabb ün-

nepeink, hétköznapijaink tovább „írják”, gazdagítják majd a település történetét, jelenét és jövőjét — bizonyítva és igazolva az itt élők szeretetét, szűkebb szülőföldjük iránt. A kiadvány pedig eléri célját: erősíti és elmélyíti a ragaszkodást, tiszteletet a lakóhely iránt és ezzel is az egészséges lokálpatriotizmus, a közösségi összefogás erősödését, a társadalmi önismeret növekedését szolgálja.

A Nagyközségi Közös Tanács vezetése ezért is segítette, támogatta a széles körű honismereti munkát, vállalkozott a kiadvány megjelentetésére, mert tudja, nem csupán a 800. évforduló, az ünnep fényét növeli majd, de hatása kisugárzik az elkövetkező munkás hétköznapiakra, az itt lakó emberek közösségi szemléletére, társadalmi-politikai cselekvőkészségére.

1981. március.

PROHÁSZKA TIBOR,
TÁT NAGYKÖZSÉGI KÖZÖS TANÁCS ELNÖKE

I. A TÖRTÉNELMI IDŐK KEZDETÉTŐL A XVI. SZÁZAD ELEJÉIG

1. AZ ŐSKÖKORTÓL A HONFOGLALÁSIG

Tát nagyközség mai területe — amely magába foglalja a régmúlt idők településhelyét is — a környék egyik legszebb és legszerencsésebb fekvésű lakóhelye. A szomszédok vagy a Dunának vannak híjával, vagy a sík területeket zsugorítják a hegyek. 2044 hektárnyi területe Komárom megye dorogi járásában, a Gerecse hegység északkeleti szélén, a Duna jobb partján fekszik, 114 méter tengerszint feletti magasságban, Budapesttől 46, Esztergomtól 8 km távolságra. A 46-os kilométerkő a falu valamikori központjánál, a volt Hangya nagykozsma előtt, a mai bevásárlóközpontnál áll. A település hosszában négy, szélességét tekintve mintegy három kilométernyi. A Nagy-Dunától a Kís-Duna-ág és a Táti (Ebedi) sziget választja el.

A vidéket hullámos dombvidék koszorúzza, de a község sík területen fekszik. A Duna-lapály a Kisalföld utolsó darabjának is tekinthető, néhány méteres homokdombjaival. A határ legnagyobb része szántó, jóval kevesebb a szőlő, az Unyi patak (Öreg-árok) közelében pedig legelő található. A Táti (Ebedi) és Körtvélyes szigeten ártéri erdők és kaszálók vannak. A csapadékmennyiség évi 500—600 mm. Flórája a dunántúli dombos vidéknek megfelelő. A községet mészkő- és dolomitgerincek koszorúzzák, a hegyláncok kiemelkedő — ritkán kúp, inkább gúla alakú, platószerű — kifejlődései csupaszok. A pilisi és gerecsei ágazatokat a tokodi (Annavölgy) völgy választja el. A Gerecse és a Pilis hegység találkozásánál fekszik a Gete hegy. Legmagasabb csúcsa a Nagy Gete, 457 méter. A tokodi Hegyeskő sziklás csúcsa 312 méter magas. A tátiak kedvelt kirándulóhelye az ennél is alacsonyabban lévő mogyorósi Kőszikla (297 m). A hegycsoport — mely a községet szinte a Dunáig körbeöleli — triasz, jura és eocén korabeli mészkő.

Ezek a természeti-földrajzi adottságok magyarázzák, hogy e vidéken az őskorban már ember élt. Nemcsak Vértesszőlősen és a közeli bajóti Jankovich-barlangban, valamint Kesztlőcön és Dorogon — hanem Tát határa közelében is e korú leletekre bukkantak. Őskori cserepeket is ástak ki dr. Horváth István és munkatársai az „alsó-körtvélyesi dűlőnél, a Körtvélyesi Kis-Duna-ág és az esztergomi út között, de inkább az esztergomi út mellett”. (1.)

Az újkőkor idejéből a múlt században Ebenhöch Ferenc talált Esztergom megyéből 534 tárgyat. A Nemzeti Múzeumba akkor „Táthról 7 db tárgy: 2 gyalu, 2 ék, 3 csákány” került. (2). A Balassa Bálint Múzeum-

ban jelenleg Ebenhöch gyűjteményéből „Tátról egy trapéz alakú kőbalta és egy fenőkő (?) töredéke van.” (3.)

A következő korszakot rézeszközeiről nevezték el. E korból Táton 1968-ban került elő lelet „a községi iskola új szárnyának építésekor.” (4.)

A bronzkor több, mint ezer éve (i. e. 2000—800) a népvándorlások kora is egyben. A halászat, vadászat, állattenyésztés mellett már a földművelés is jellemző tényező, sőt a kezdetleges kézművesség kialakulása megteremti a cserekereskedelem lehetőségét. Ez idő tájt e vidéken is éltek emberek. Kalisz Nándor 1959—60-ban folytatott kutatásai során a táti labdarúgópálya északnyugati oldalától nem messze kora bronzkori bögrékre, urnára és ún. csőrös fazéokra bukkant. Megtalálhatók a középső bronzkori edénytöredékek és a késő bronzkoriak is. A községi iskola új szárnyának építésekor, valamint Újtelepen, a Béke téren, a Malom-árok torkolatánál, valamint a Kis-Duna-ág partfalában is találtak ilyeneket. (5.)

Az i. e. XIV. században újabb európai népmozgalom van kibontakozóban. A késő bronzkor hazánk területére került hódítói életmódjukat rákényszerítették a helyi lakosságra. Európa-szerte sok már a fémműves műhely, ahol új harci eszköz, a szúrókard készül. A Nemzeti Múzeum régészeti kiállításán látható szúrókard lelőhelyeül Tát szerepel.

Időszámításunk kezdetéig tart a vaskor. A Dunántúlon az őspannon nép már az i. e. VIII. században kialakul a helyi lakosságból és a Nyugat-Ausztriából származókból. Újabb népcsoporttal az i. e. IV. században a kelták érkeznek, akik leigázzák az illír-pannonokat. „Ezek az első biztosan megfogható és ismert nép. Törzsi államalakulat, fejlett gazdaság, öröklődő hatalommal rendelkező királyi családok. Ebbe a viszonylag fejlett környezetbe tör be először békés kereskedésével, majd világméretű katonai hatalmával Róma.” (6.)

A nagy Caesar unokaöccsének, Augustus Octavianusnak (i. e. 31-i. sz. 14.) katonái már megjelennek Pannóniában. Az akkori civilizáció legmagasabb fokán álló társadalom életébe szervesen beleépül az újonnan meghódított tartomány. A birodalom anyagi és szellemi kultúrájának felbecsülhetetlen értékeit részletezni nem célunk, csak a római hadiúttal és a határ védelmére épült erőrendszerrel — limes — foglalkozunk, hiszen a település szempontjából ez volt a döntő.

A legnagyobb hadi csapatok — légiók — táborhelyeit utak kötötték össze. Táthoz legközelebb Brigetióban (Szöny) és Aquincumban (Óbuda) állomásoztak légiók. A táborokat összekötő utak mentén mérföldenként (1485 m) útjelző kövek álltak, jelezve az Aquincumtól való távolságot. A nagyobb táborok között kisebb segédc csapatok részére szintén voltak állomáshelyek, így Crumerumban (Nyergesújfalu) és Gardellacében (Tokod) is. Még ezeknél is kisebb távolságra őrtornyok álltak. Állandóan figyelték a határvonalat és veszély esetén jeleket adtak. A burgusok legénysége nappal füst, éjjel fényjelzésekkel továbbította a híreket.

A Brigetio és Aquincum közötti római kori út egy-egy szakasza még a mai napig is megfigyelhető Táton. Az Itinerárium (ókori útikönyv) Crumerumot (Nyergesújfalu) két út találkozásaként említi —, de itt Tátról van szó, hisz az Aquincumba vezető két út itt válik ketté. Az egyik Crumerumon (Nyergesújfalu), Salván (Esztergom), ad Herculemen (Pilismarót) és Ciprimansió (Dunabogdány) halad át, a másik Gardellacet (Tokod), Dorogot, Leányvárt, Ad Iacumot (Csév) érintve Pilisszántón és

Nagykovácsin át jut el Óbudára. A római kori út Tát határára eső szakasza „... több mint 1 km hosszan a Tát és Mogyorósbánya határát képező vízvezető árok töltése alatt fut... Majd visszaérve Tát határába, megközelítően Ny—K-i irányt felvéve halad az Öreg-árok irányába. Az ezen a mintegy 1700 m-es szakaszon jobb állapotban megmaradt a sík felszínből kb. fél méter magasra kiemelkedő kavicsos töltés. ... Az Öreg-ároktól K-re 50—100 m-re két úttest található: az ÉNy—DK-i irányú ág Tokod területén keresztül vezet Aquincum felé, a DNy—ÉK-i irányú ág... valószínűleg a mai tát—esztergomi úttal azonos nyomvonalon haladhatott...” (7.)

Az őrtorony (burgus) hálózat különösen sűrű lehetett Nyergesújfalutól lefelé, mert a Duna szigeteit védeni kellett a quád betöréssel szemben. Tát és Nyergesújfalu között Soproni Sándor talált egy burgust, amelyet az árvédelmi munkáknál megsemmisítettek. (8.) Feltételezhető egy másik burgus léte az Unyi patak Dunába ömlésénél, valamint a Zsidódi patak torkolatánál: „az esztergomi határban, a Zsidódi dűlőben, a dorogi patak torkolatától 200 méterre. A hajdani őrtorony területét zombékos talaj veszi körül, csak a dorogi patak torkolata felől közelíthető meg. Az építkezés nyomát már elmosták a Duna áradásai, de sok római korabeli tetőfedő cserepet, egyéb törmeléket találtak itt. A tornyot körülvevő kétméteres árokból előkerült néhány római edény.” (9.)

A község belterületén és határában is számos más értékes leletre bukkantak a kutatók: II—III. századi római festett tálak, korsók és edénytöredékek az alsókörtvélyesi dűlőben, az Esztergomi út mellett, az újtelepi házak végével átellenben. 1968-ban az iskola új szárnyának építésekor edénytöredékek kerültek elő. 1965-ben az iskola közelében fekvő 129. számú ház alapozásakor egy Traianus bronzérme került elő. Barkóczy László a 180—285 közötti évekre keltez egy táti pogány oltárkövet. Húsz római érmét találtak meg, valamint két császári pénz barbár változatát. (10.)

A történelemből jól ismert római birodalom minden lényeges építészeti, gazdasági, kulturális jellegzetessége Pannoniában is megtalálható volt. A városnak nevezhető településeken szabályosan tervezett és épített utcák, csatornák, vízvezetékek és központi fűtések voltak. A pénzverés és mindenfajta akkori mesterség is ismert. A virágzó kereskedelem, a művelődés, művészet és szórakozás változatos életet kínált. A római, több istenhitű államvallást Pannoniában is az egyre terjedő kereszténység követi.

A barbár szomszédok támadásai azonban tovább gyengítik a gazdasági válsaggal és belső társadalmi ellentétekkel is küszködő birodalmat. Egyre több barbár népcsoport is letelepedik itt. A 430-as évekre pedig hazánk egész területe már hun ellenőrzés alá kerül. A Duna menti határ védő jellege is jelképpé válik. A IV. században megalakul a Kelet-római Császárság, valamint a Nyugatrómai Birodalom, a rabszolgatartó társadalom pedig 476-ban megszűnik. (11.)

A népvándorlás korának századaiban (V—VIII. század) az egymást követő népcsoportok egész sora talál és vesz hazát Pannoniában. A legyőzöttek egy része azonban mindig maradt, és beleolvadt a hódítók tömegébe. A kora középkori népvándorlást a hunok előrenyomulása indította el. Körülbelül tizedik népcsoportként érkeznek a magyarok. Az új honfoglalók az állattenyésztés mellett már termelik a kölest, a búzát, az

árpát, és ismerik a szőlőt. Társadalmi életük törzsi-nemzetségi. Egy nemzetség egy gazdasági egység: közös a legelő és az állatállomány. Az etelközi törzsszövetségben hét törzs 108 nemzetsége fogadott szövetséget. A nép nevét a legerősebb törzs — Megyer — adta. A fejedelem Álmos vezér fia, Árpád lett. A főnök a „kende”, ám a királyként uralkodó tisztségviselő a „gyula”. Őseink a Kárpát-medencében való megjelenésükkor — 896-ban — jelentős népcsoportnak számítottak. (12.)

2. TÁT AZ ÁRPÁD-HÁZI KIRÁLYOK KORÁBAN.

III. BÉLA. JÁNOS LOVAGOK.

Honfoglaló őseink a Dunántúlra csak a 900-as években kerültek el, hiszen a Fuldai Évkönyvek szerint a 899. évi itáliai kalandozást követően Pannoniában nagy pusztítást vittek véghez — márpedig saját szállásait aligha dúlták volna fel. (13.) A magyarok törzsenként telepedtek le egy-egy területre, s ezen belül nemzetségenként osztották fel a szállásterületeket. Árpád Székesfehérvárott alakította ki telephelyét, Géza fejedelem 972 körül már Esztergomba tette át székhelyét. Még kiderítetlen, hogy Tát akkori területére melyik törzs nemzetsége telepedett le. Dorogot például a Hunt-Pázmán, a Duna mindkét partszakaszát — Nyergesújfalú központtal — a Zovárd nemzetség ősi birtokának tartják. A táti terület minden bizonnyal már az ezredfordulóra a királyi birtok része lett.

További kutatás tárgyát képezi a község nevének eredete is. A kezdetektől a mai napig a következő alakokban fordul elő: That, Thaat, Thath, Toot, Tout, Thout, Taath, Taat, Táát, Tat, Tad, Tath, Táth, Tát. Eddig a következő feltételezésekről tudunk: Táth, egy Árpád-kori herceg neve: lehet egy ősmagyar korabeli madárnév; Seres Béla az egykori táti kántortanító fia apjától úgy hallotta, hogy István király egyik nevelője volt „Tata” nevezetű, ki Veszprém környékére távozva hagyta ismét királyi birtokul a területet. A német „die Tat” szóból — jelentése: tett, cselekedet — való eredeztetés már erőltetettnek tűnik.

A magyar helységneveket is elemző etimológiai szótár szerint személynévből alakult, magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév a következő szavakból származtatható: „tatb”: (szláv) tolvaj; „tat”: (ótörök) külföldi, idegen törzsbeli: „tatu”: (csagatáj) egészség, béke, egyetértő, békés. A szótár a névmagyarozatokra több forrást is megjelöl. (14.) Utoljára Anonymus Gestáját idézzük, mely szerint már királyaink előtt és a vezér fejedelmek idejében is a határokat és helységeket az adományozóról nevezték el.

Ez a terület a legszerencsésebbek közé tartozott. Itt voltak a vadakkal bővelkedő erdők, a jó legelők és a nagy áldást jelentő Duna, s ráadásul 1249-ig Esztergom volt az ország fővárosa. Az itt élő szlávok fejlettebb viszonyai (földművelés, kézműipar, házépítés) hatással voltak a magyarokra, életrendjük fokozatosan változott. Az államszervezés nagy munkáját végző István király ispánokat állított a vármegyék élére. A királyi magánbirtokok — feladata a királyi udvartartás biztosítása — kisebb egységei a falvak, az ún. villák. E gazdasági egységek élén a falunagyok állottak. A házakat még többnyire a földbe ásták, férgektől sem mentes, füstös, sötét lyukak voltak ezek. A nyári lakot a sátor jelentette.

A vallásosságnak István nagy szerepet szánt. Az első között alapított esztergomi érsekség közelsége a későbbiekben is nagyban meghatározta Tát körülményeit. Az Esztergomot szívesen felkereső barát és ellenség látogatásait a közeli falvak is megéreztek. A fővárosba vezető főút Tátot is átszelte, a város vásáraitra igyekvők egy része is erre haladt el. A Gerecsében is folyó királyi vadászatok nem egyszer táti emlékekkel is gya-
rapodhattak. „Esztergomnak ez idő szerint minden tekintetben rendelkeznie kellett mindazon kultúrai előfeltételekkel, melyek bizonyos vonzó hatást gyakorolhattak...” (15.)

A föld népe robotmunkával és terméshányaddal adózott. Az eke még fából készült, de már vassal erősítették. Az 1200-as évek után már a fuvarozás és a pénzbeni adózás is növelte a terheket. Az egyháznak természetbeni szolgáltatásokkal adóztak: kenyérrel, méhsőrrel, állattal és gabonával, valamint a halász- és vadászsákmány egy részével. Tát az egyházi birtokok közé tartozott, s így itt a fejlettebb terményadózás honosodott meg. A templom szerepe a falu életében jelentős ebben a korban. „Az Árpád-kori falvak egy részének középpontja a templom... már követ és téglát használnak. A szentély tengelye kelet felé néz. A harang eleinte a templomtól külön álló haranglábon áll. A XII. században aztán a templom nyugati homlokzatában a templommal egybeépítik. A templom körül helyezkedik el a temető.” (16.) A mai templomépület — ha az ősi lovagkolostor, kápolna vagy templom alapjain épült fel — akkor e leírás szerint mindenben egyezik legrégibb elődjével.

Mindezek ismeretében nagyjából képet alkothatunk Tát akkori helyzetéről. Régészeti emlék ebből a korból is szép számmal akad. A sportpálya mellett 1959—60-ban ásatás folyt. Itt „egy teljesen és két, részben feltárt Árpád-kori ház, egy Árpád-kori kemence látott napvilágot. Az Árpád-kori házakból és kemencékből előkerült edénytöredékek a XII—XIII. századra kelteznek a település korát. A házak valószínűleg az Árpád-kori Tát falu keleti kiterjedését jelölik.” (17.) A községi iskolánál 1968-ban a XI—XIII. századból való edényfalat és bélyeges bécsi fazékperemet ástak ki. A Sásárok felső felénél, közel a vasúti sínekhez, 10 méteres körzetben ismeretlen rendeltetésű XIII—XV. századi középkori kőépületre következtettek a régészek.

Legkorábbi írásos emlék III. Béla (1172—1196) idejéből való. Az Árpád-ház egyik legnagyobb uralkodója, III. Béla László király unokájánál. Mánuel bizánci császárnál nevelkedett. Az ország mégsem lett Mánuel hódító törekvéseinek áldozata, mert III. Béla a függetlenséget biztosító pápa mellé állt. Árpád tizenegyedik nemzedékének mondhatta magát. Apai ágon őseit többször is igyekeznek elűzni a tróntól. Nagyapjának dédapját — Vazult — még István király vakíttatta meg. Nagyapját — II. Bélát — és annak apját, Álmost pedig Könyves Kálmán juttatta hasonló sorsra. III. Béla trónra kerülése sem volt egyszerű, hiszen „a kalocsai érsekkel koronáztatta meg magát, mert Lukács esztergomi érsek erre nem volt hajlandó”. (18.) Unokája, IV. Béla lesz a második honalapító, aki a tatárjárás után építi újjá az országot. III. Béla udvarában bontakozik először a világi műveltség. A kancelláriát — királyi tanácsban tárgyalt ügyek írásba foglalását — is ő teremtette meg. Névtelen jegyzője, P. mester (Anonymus) a magyarok honfoglalását örökíti meg Gestájában. III. Béla király bővíti az esztergomi várat, a korábbi palotára építi a sajátját. Uralkodása idején a magyar állam belsőleg és külső-

leg egyaránt megszilárdult. 1848-ban találták meg első feleségével közös síremlékét a koronázó és temetkezőhelyen, Székesfehérvárott, ahová halála után, 1196. április 23-án temették.

A János lovagok első birtokosai voltak Tát területének. A lovagrendek a lovagiasság és a szerzetesség egybekapcsolódása nyomán a Karoling-korszak után alakultak ki. Tagjai három osztályt alkottak: a szolgálattelvő, betegápoló testvérek, valamint a papok és a lovagok osztályát. Itáliában alapították a Johaniták rendjét (1050—1137). Keresztelő Szent Jánost választják pártfogójuknak, és a nevük is innen ered. A rend címere vörös mezőben nyolc sarkú ezüstkereszt. Fekete — háborúban vörös — ruhát viseltek, fehér keresztel. Jelentőségük a keresztes háborúkban és a török elleni küzdelemben nőtt meg. Ők lesznek a későbbi málta-i lovagok.

„E lovagrend hazánk múltjában számottevő szereppel bírt... mint eddig sikerült összeírnom, a Szt. János lovagok összesen 34 társházzal bírtak...” írja Némethy Lajos. (19.)

Valószínűleg a második keresztes hadjárat alkalmával (1147) VII. Lajos francia királlyal hazánkban átvonuló János lovagok indították II. Gézát arra, hogy a lovagrendet hazánkban is letelepítse. Először Esztergom mellett, a Kis-Dunánál az Abony nevű földterületet kapták meg, ahol rövidesen templomot építettek. Az 1181-ben III. Bélától kapott táti birtokukra az esztergomi anyakonventből jöttek a lovagok, aminek alapítása 1150 körül lehetett. A Veronában 1187. június 23-án kelt pápai bullában felsorolt fiókegyházak között „Ecclesia Sancte Marie de Thout” néven szerepelt Tát.

1241. április 11-én a tatárok elleni harcban részt vettek a lovagok is 1242. elején, amikor a tatárok átjöttek a Duna jegén, Esztergomot ugyan nem tudták bevenni, ám a lovagrend esztergomi háza a „Kis-Duna” első partján... martalékul esett a rettenetes győzőknek”. (20.) Kádán vezér gyorslovú harcosai minden bizonnyal a táti rendházat is elpusztították.

A János lovagok segítettek IV. Béla királynak az elpusztult ország életének újraindításában. 1375-ben XI. Gergely pápa a lovagokat a török ellen rendeli, s csak hírmondónak marad itthon néhány lovag. Esztergom eleste (1543) után az esztergomi lovagház elpusztult. Gyakorlatilag a mohácsi vész után a lovagrend már csak nevében él. Pázmány Péter érsek 1629-ben a királytól kérelmezte, hogy a táti területük a Szent Istvánról nevezett szeminárium birtoka lehessen. A többi birtokrész is világi és egyházi főméltóságok tulajdona lesz.

3. TÁT A KÖZÉPKORI OKLEVELEKBEN

Ahhoz, hogy régi korok üzenetét úgy kapjuk kézhez, hogy értesüléseink a valóságnak megfelelőek legyenek, igen hosszadalmas és pontos kutató munkát kell végezni. A régmúlt idők életéről az egyik legfontosabb tanúságtevő az írásos emlék. Az oklevelek mindezek koronáját jelentik, hisz azok szándékosan az utódok, az utókor számára készültek.

A János lovagok első konventje, majd később az esztergomi káptalan az oklevelek kiállító és őrző helye volt. E két egyházi közösség éppen Tátot mondhatta magáénak a századok folyamán. Az egykori főváros és

környéke a sok háborúskodás miatt sokat szenvedett és az írásos forrásanyag jórészt el is pusztult. Eredeti okmányok az Árpád-korból alig maradtak ránk, másolatok, vagy tanúk emlékezései alapján újraserkesztett oklevél azonban van.

Tát nevével először 1181-ben találkozunk, amikor a Szent Jánosról nevezett lovagrend adományként kapja e királyi birtokot III. Bélától. A János lovagok első és központi keresztes konventje és „istápolya” Abonyban, a későbbi Szentkirályban alakult, amikor is felvette Szent István király nevét. „Az anyaegyház alapítási éve a második keresztes hadjárat 1147 és 1151 közé esik. II. Géza alapította az első rendházat és templomot maguk a lovagok építették fel. Az esztergomi Szent István királyról nevezett konvent „már istápollal volt egybekötve és hozzá hat fiókegyház is tartozott ún. Budafelhévíz, Veytic (Vejtke), Sokol (Nagyszokoly), Harcha (Charca), Széplak és Tát”. (21.) Természetesen a fiókegyházak nem egyszerre épültek fel, de Tát a legelsőik közé tartozott. „III. Béla király a johaniták Szt. Istvánról nevezett esztergomi egyházat és rendházat alapítja, s ennek egyebek közt Taath falut adja a leírt határok között”. (22.) A jelölt források az évszámot 1181-re teszik. Az eddigi kutatások során Tát akkori nevével korábban nem találkozunk.

III. Orbán pápa 1187. június 23-án Veronában kelt bullájában a lovagrend magyarországi házait saját fennhatósága alá helyezi. A lovagrend birtokaként Tát is szerepel. (23.) Az egyház neve és védőszentje ekkor „Ecclesia S. Mariae de Toot”. Később Szent György is lesz védőszentje, majd Pázmány érsek „Ecclesia S. Margaretae de Taat”-nek is titulálja. „III. Orbán pápa oklevele bíraskodik Zlavidus veszprémi püspök és káptalana, valamint másfelől Jakab mester és a johaniták esztergomi háza közötti amiatt folyó perben, hogy a keresztesek népeinek dézsmája a püspököt és a káptalant illeti-e meg, avagy a kereszteseké”. (24.) A bíraskodás a lovagok javára dönt.

Az 1181-ben kiadott alapító levelet Florentius acconi püspök 1256-ban írja át, majd IV. Bélánál 1259-ben találkozunk vele. (25.) Az 1269. évben a Tát és Mogyorós közötti határterületekről ítélik meg. (26.) V. István 1271. augusztus 5-én átírja Tát és Tokod falvak határait. (27.) A következő évben határjáró levél nyugtázza, hogy Tát a lovagrend birtoka. Az egyezséglevél időpontja 1272. június 28. (28.) Ugyanez év augusztus 1-vel ismét szerepel a táti birtok. (29.)

IV. László király 1288. évi okleveleinek tanúsága szerint Táton vándorló hely is volt, ahol a Moson és Pest közt közlekedő és Esztergomot elkerülő kereskedők az esztergomi káptalannak vámost tartoztak fizetni. (30.) „Később — úgy látszik — idegen kézre került, mert VIII. Bonifác pápa 1295. július 28-án kelt intézkedése szerint, melyben az esztergomi lovagok és a veszprémi püspök között keletkezett birtokperben Jakab, zirci apátot bízta meg az intézkedéssel, mert a lovagok a táti és a zsidódi egyházakat, a hozzátartozó birtokkal együtt elfoglalták.” (31.)

A lovagok hosszadalmas perbe keveredtek, mert birtokaikat az esztergomi káptalan mellett már a veszprémi püspök is veszélyeztetni és így ők is néha fegyveres birtokfoglalásokhoz folyamodtak. 1298-ban a pápa által megbízott Jakab zirci apát még egyházi átokkal is sújtotta a lovagokat, mert az okozott kárt nem voltak hajlandók megtéríteni.

Tát középkori templomáról 1304-ből találjuk az első adatot: „Karchinus mester győri prépost, a táti egyház termény- és bortizedét a szent-

királyi keresztések ellenében Benedek veszprémi püspöknek ítéli meg.” (32.)

A birtokperek tovább folynak. 1329. augusztus 19-én Benedek — már mint csanádi püspök — Visegrádon ítélezik „egyfelől Henrik veszprémi püspök és a veszprémi káptalan, másrésztől Jakab esztergomi lovagfőnök között Bylle, Tát, Zsidód és Szent Endre helységekben szedhető bor- és gabonátized jegyében.” (33.) Az intézkedés az 1329. január 27-i avignoni keltezésű pápai levélre történt. (34.) Ezekben a levelekben a falu neve így szerepel: „Sancti Georgii de That”. A döntés a lovagok számára nem volt kedvező. A tizedből háromnegyed-egynegyed arányban a veszprémi püspök, illetve a veszprémi káptalan osztozott.

Tát ekkor már tekintélyesebb helynek számíthatott. Mészáros Lajos Pé-liföldszentkereszt történétírója feltételezi: „a táti kereszt lovagok temp-loma és kolostora, anyaegyháza és névadója lehetett a Szentkeresztinek. A keresztések távozása után pedig a remeték lettek a szentkereszti temp-lom gondozói...” (35.) 1342-ben ismét Táttal foglalkozik egy levél (36.), majd kissé később a bonyodalmak a lovagok birtokainak határai miatt vannak: „Amikor Miklós érsek 1356. november 13-án kelt ítéletlevelében Tát határait megállapítja, a táti ház még az esztergomi lovagok birtoká-ban van.” (37.) „1356-ban a szentkirályi keresztések itteni birtokainak ha-tárait elkülönítik Erzsébet királyné mogyorósi birtokaitól.” (38.) „Zsig-mond uralkodása alatt (1387—1437) viszály támadt a király és a lovagok között s a táti birtok a Szent János lovagrend felhívízi birtokaival kap-szolatott egybe.” (39.)

1439-ben a táti birtok ügye ismét napirendre kerül. V. István király oklevelét (1271-ből) mutatják be Báthori István országbíró előtt, mire a káptalan megígéri, hogy nem szed több adót a tátiaktól. (40.)

A birtokok igazi védelmezőinek akkor azonban már fontosabb dolguk akad. A pápa a törökök ellen rendeli a világ összes János lovagjait. Bár a lovagrend Magyarországon csak 1619-ben szűnt meg formálisan, gya-korlatilag az 1543. évi esztergomi ostrom vet véget a lovagok működésé-nek. Később világi papok kezére került a birtok, majd az esztergomi káp-talan, a török hódoltság ideje alatt pedig az akkor Nagyszombatban ala-pított, Szent Istvánról nevezett papnevelde birtoka lett, s maradt azután is, amikor az intézet Nagyszombatról átkerült Esztergomba. (1820. július 1.) A lovagház valószínűleg a mai templom helyén állott: E kis lovagko-lostor bizonyára akkor pusztult el, amikor Esztergom visszafoglalása után az egész vidék pusztulásnak indult. (41.)

II. TÖRÖK VILÁG MAGYARORSZÁGON (1526—1686)

1. TÁT, A TÖRÖK KORI FALU

Az Árpád-ház kihalásával az ország történetét, politikai, társadalmi fejlődését a központi királyi hatalom és a széthúzó feudális erők egymás elleni küzdelme jellemzi, s határozza meg. Az Anjouk megszilárdítják a központi hatalmat, Zsigmond király elveszti, majd Mátyásnak ismét sikerül a belső rendet és a külső tekintélyt megteremteni. Mátyás halála után fokozatos hanyatlásnak indult a politikai, gazdasági és társadalmi élet. Mindezek betetőzője a mohácsi csatavesztés és az önálló magyar állam összeomlása.

A királyi vármegyerendszert már a török világ előtt kezdte felváltani a vármegyei önkormányzat, élén a megyeispánból lett főispánnal. Az ország fővárosa ebben az időszakban már Buda, az esztergomi királyi palotában az érsek székel. Tát is egyre inkább az 1391-ben alapított esztergomi társas káptalan fennhatósága alá került. Ez még mindig szerencsésebb helyzet volt, mint egyszemélyi világi földesúrhoz tartozni, mivel így a lakosság csak egy tizedet fizetett terményeiből, míg máshol a földesúri ki-lencsed és az egyházi tized együtt tartozott a többi szolgáltatás közé. „A szántóból, rétből, legelőből álló jobbágytelek rendkívül hozzávetőleges, vi-dékenként változó, nagysága 20—25 katasztrális hold körül mozogha-tott.” (42.)

A gazdálkodás lassú fejlődésnek indul. A faekére már ekevasat rak-nak, azt 6—8 ökör húzza. A mag három-négyszeres termést hoz. A legelő-váltó-gazdálkodást a háromnyomásos rendszer váltja fel. Sarlóval aratnak, egész télen át csűrben csépelnek. Terjednek a gyümölcsösök, káposztás kertek, telepítik a szőlőt. A prést még nem ismerik, a termést faládjában tapossák.

Ezt a fejlettségi fokot sikerült elérni ezen a vidéken is az 1500-as évek elejére. A haladásnak azonban akadályja a török birodalom terjesz-ke-dése. Az egész Közép-Európát fenyegető veszély legnagyobb kárvallott-jai a magyarok lettek. Az 1526-os vereséget 1541-ben Buda elfoglalása követte. Az ország középső része a török kezébe került. A hódoltsági rész-hez tartozott Tát is. A helyzet azonban itt még rosszabb, mint másutt, mert a határterületek szenvednek a legtöbbet, hiszen a „gazdák” állandó-an váltják egymást. Rosszabb esetben pedig mind a szultán, mind pedig a császár jogot formál a vidékre. A 150 éves török rabság időszakában ál-landósult harcok a politikai szabadság elvesztését, társadalmi és gazdasá-gi elmaradottságot hoztak a vidék és Tát számára.

E terület sorsát az 1526. évi augusztus 29-i mohácsi csatával is már kapcsolatba hozhatjuk, hiszen „midőn a török sereg a Szávához ért, az esztergomi érsek és káptalan néhány száz fegyverest küldött a pétervári táborba...” (43.) Húszezer magyart kaszabolva II. Szulejmán serege már szeptember 12-én bevonult Budára. „A fűrgelábú török lovasság szeptember 12—20 közötti időben Esztergom vármegyét is bekalandozta és útközben rabszíjra fűzte a védtelen lakosságot.” (44.) S bár a törökök hamar kivonultak, az új hadjárat nem sokáig váratott magára. Ferdinánd király Buda ellen vonult, de előtte még Győr, Komárom, Tata és Esztergom is meghódolt. János király ekkor a török szultánt hívta segítségül. Így aztán 1529 nyarán a török sereg már megint Esztergom alatt táborozott. A volt királyi város sokszor cserélt gazdát. A vár katonasága — ha élelméről nem gondoskodtak — szükségleteit a környékről szerezte be. A hadak pedig erre vonulásuk alkalmával szinte mindent feléltek.

1531-ben János király oldalán Várdai, esztergomi érsek védte Esztergomot Ferdinánd — Rogendorf által vezetett — csapatai ellen. Zápolya a Dunán naszádos hadat küldött — ám azt a német hajóhad Lábatlan és Nyergesújfalu között szétverte.

1542-ben mintegy 60 000 főnyi sereg gyülekezett Esztergommal, hogy Buda megvételeire induljon, de a több nemzetiségű és német vezetésű sereg széteszlott. Nem hogy Budát nem sikerült visszavenni, de 1543-ban Esztergom is török kézre került. Várdai Pál érsek még 1543. májusában a főkáptalannal, a levéltárral és az egyházi kincsekkel Pozsonyba költözött. Esztergom lakossága szétfutott, amikor a török Budára érkezett. „Esztergom elestével a városban, valamint a vármegyében, minden egyházi, vármegyei és községi szervezet megbomlott. A lakosság legnagyobb része elmenekült...” (45.)

Ez idő tájt kerül Tát is hosszabb időre török kézre. Egy 1560 körüli visitációban — egyházlátogatási jegyzőkönyvben — például már nem szerepel Tát. (46.) A nagyobb hadak vándorlása közötti időben állandók voltak a portyázások, amelyek szintén nem kedveztek a helyükre visszatelepíteni szándékozókna. A pillanatnyi béke azonban minden esetben fejlődést hozott. „Az 1570-es években az adózó porták száma Esztergom vármegyében 30—40 százalékkal emelkedett, sőt néhol megháromszorozódott”. (47.)

A törökök közigazgatási szervezetüket az 1500-as évek végére már kiépítették. „Részletesen jegyzékbe vetette a terület vagyontárgyait és jövedelemforrásait, ezekről nyilvántartást, hivatalos leltárt készítettett, s most már saját adatai alapján, részint a régi helyi, részint az újonnan meghonosított török szokás szerint adóztatta a lakosságot.” (48.) A földbirtokkal a szultán rendelkezett. A birtok nem vált örökölhetővé, csak haszonélvezetét bírták a hűbéres lovasok, a szpáhik, ám sűrűn váltogatták egymást, s nem csoda, ha rablógazdálkodást folytattak. A „császár adója” a török államot gazdagította, a földesúr kapuadót és természetbeni tizedet kapott, de teljesen képtelen módon, pl. még a mátkaságért és mindenféle engedélyért is adót szedtek. A hadifuvar és a várépítési robot is nagy tehernek számított. A visszaélés, önkényeskedés, a megvesztegethetőség is mind-mind pénzt jelentett a töröknek, terhet a magyarnak.

Tát az 1570. évi adóösszeírásban szerepel. Az összeírás módja: „megnevezi a helységet, megmondja települési jellegét, felsorolja az ott lakó

felnőtt férfiakat, megadja a házak számát, a kirótt adók, azaz a kincstár jövedelmének összegét, s végül a jövedelmet esetleg részletezi.” (49.)

A szandzsák adóit az egyes terményeknél a termény tizedével és a „penz”-ben vagy csak „penz”-ben tüntetik fel. Fizetni akkor is penzben kellett, ha az adó terményben is fel volt tüntetve. A gabonátized elszámolására egy arab eredetű gabonamérték, a „kejl” volt használatos. Ennek mennyisége azonban nem volt egységes. Valószínű, hogy névnek ugyan ezt használták, de valójában mértékül az illető faluban lévő mértékkel — a helyi vékával — számoltak. Probléma belőle nem adódott, mert a gabonáról nem természetben, hanem penzben számoltak el.

„A török pénzegység alapja és kisebb összegeknél a számítás leggyakoribb eszköze az „akcse” volt, egy apró ezüst érme: „fehérke”, amely a XIV. században, amikor az akcsét verni kezdték, körülbelül $\frac{3}{4}$ gramm ezüstöt tartalmazott. Budán 1555-ben az akcse 2— $2\frac{1}{2}$ dénárt ért és negyvenével tett ki egy török „gurust”, ötvenével egy magyar forintot. ...egy-egy sertés vagy méhkas értéke 20 akcse — miután ezek adója — az értékük tizedével — 2 akcse. Egy bárány értéke 15 akcse, egy kocsi szénáé 10—20 akcse. Egy kejl lencsée 5 akcse. (Egy igásló ára 500 akcse — ami megfelel egy janicsár 70—80 napi zsoldjának.) Szerepelnek még a „penz”, „peniz”, „penüz” stb. nevek. Az összeírásban leginkább a must és gabonátized megváltási díját szokták „penzben” kifejezni, egy pint must árát 3 penzben, egy kejl búzáét 12 penzben számítva ... Úgy látszik, hogy hivatalos pénztárakban történt befizetéseknél a penzt egyenlő értékűnek vették az akcséval, noha a penz értékesebb volt ... egy kejl búzát 12 penzben számítva, megadja az egész faluból ezen a címen befolyt jövedelmet.” (50.)

Az adóösszeírási jegyzék Tátról a következőket tartalmazta: „Tát falu. Nincs a defterben (mármint az előző adóösszeírásban.) Sörös János, fia Albert; Pétör „szluga”, Bakos Albert, fia Pétör; Leszkető (?) Miklós fia Benedek; Rács Dimitör, fia István; Kecskés Ágoston; Fábián Benedek, fia János; Tóth Lőrinc; Fekető Benedek, fia István; Kupai (?) Mihály; Sipos Tamás, Palota Bálint; Pásztor Gergely.

Házak száma:	10	
A jövedelem:	2514	
Kapu:	10	500
Búza:	95 kejl	1140 penz
Kevert:	30 kejl	180 penz
Méhkas tized:		75
Sertésadó:		48
Erdő- és legelőhasználat-adó:		200
Káposzta, biber (bors, paprika) és hagymatized		6
Szalma ára:		10
Bírságpénz, menyasszony- és hordóadó:		160
Szabó Ambrus malma, Mehmed aga zaim kezén két kerekű, adója		50
A Tát sziget más néven, „Ebed sziget” rétéjének jövedelme, felesben a falu lakosainak birtokában	10 kocsi	150 (51.)

Tokod — Hamza Ali fia birtokában — ekkor csak évi 400-at fizet és Mogyorós — Kurd Álágöz fia birtokában — évi 150-et. Táton a kapuk után szedett adó összege az összeírás évében — 1570-ben — ötven akcse. A kapuk száma általában egyezik a házak számával. Az adótétel második sora, a búzatized mennyisége 95 kejl — 12 penzben számítva 1140 penz. A kevert gabona alatt a búza és rozs közös vetését értik. Az erdő és legelőhasználat díja kapunként 20 akcse. A méhkas tized kasonként 2 akcse. A többi adó összege nem volt jelentős. A házassági engedélynek aszerint volt megállapítva a díja, hogy a menyasszony leány (60 akcse), avagy özvegyasszony (30 akcse) volt-e.

Am ez a viszonylagos gyarapodás nem sokáig tartott. A keresztény csapatok 1594—1595-ben szeretnék a töröktől visszafoglalni Esztergomot. A táborozókról a krónikás nem sok jót ír: „Az kapitányok, ha 10 órán az ételhez ültek, délután 3—4 órakor részegen keltek fel az asztaltul, ki alunni ment, ki mulatni a mezőre... öt-hat mérföldig mindenféle falukat, városokat mind elpusztították, az szegénységnek minden marhájokat, lovakat, barmokat elhordották pénz nélkül, az mezőn vetéseket mind elkaszálták, az lovaknak adták, annak utána az kévéket is szabadon hordották mint ellenségét, és a lovak alját és abbul vetették meg... Kiáltották a törökök az falakon mondván: Menjetek haza, magyarok, vitézek, hagyjátok itt a részeges német disznókat nekünk, hogy tanítsuk meg őket hadakozni”... (52.)

A porták száma az 1610-es évektől kezd ismét növekedni. Nagyszombat ideiglenes érseki székhelyére új főpap, Pázmány Péter kerül. Jezsuitái még a Dunántúlra — török hódoltsági területre — is átmerészkednek. 1617—1622-ben Pázmány, az Esztergom vármegyei érsek jobbagyhelységek urbariumait is elkészítteti. Ebben találunk utalást a jobbágyság tartozásaira és a vallási szokásaira. Nyergesújfalun itt, mint hódolt falu szerepel, Tát nevével azonban nem találkozunk. Miután Pázmány a János lovagok visszatelepítésével nem ér el eredményt, a királytól ajándékként kéri Tokod és Tát falvakat, amit nemsokára meg is kap.

„Az 1629. október 4-én és 5-én tartott nagyszombati zsinaton az egybehívott plébánosok között már ott találjuk Esztergom vármegyének dunántúli részeiből a lelkészeket. Ott voltak a muzslai plébánoson kívül... a magyar-újfalusi (Nyergesújfalui), táti... licenziatusok.” (53.) Tátról a licenziatus személyében Bernát Orbán volt jelen. Ez a fogalom olyan világi személyt jelentett, aki a pap szerepét töltötte be, a megengedhető szertartások végzéséig. „1647-ben Lippay György, esztergomi érsek összeíratta érseki megyéje plébániáit. Ekkor a székesegyházi főesperességben Szölgyén, Muzsla és Nyergesújfalun plébániákon plébánosok, Kéménd... Karva, ...Libád, Tát, Bajóth, Bajna... Kisbér helységekben licenziatusok működtek.” (54.)

Az 1660-as évek háborúi újra nagy pusztítást visznek végbe. Az 1663-as Párkány melletti csatáról írja egy jezsuita: „...lelkem fájdalomt felindította egy borzalmas látvány... az árokba több ezer keresztényfejet halomra hányva találtam. A vér még most is csepegett belőlük.” (55.)

De Tát még mindig létezik, s ha papja van, akkor emberek is élnek itt: „...mindamellet Táton és környékén még 1665-ben és 1679-ben is találunk katolikus lelkészt.” (56.) Előbb Tomasovics Mihályt, majd Újvári Jánost alkalmazták.

A település közvetlen közelében — vagy talán éppen területén is — a nagy harcok még ezután következnek. A török félhold uralmának épp utolsó évei tehetők „pusztult helyé” Tátot. 1683-ban Párkányt és Esztergomot foglalta vissza Lotharingiai Károly és Sobieski János lengyel király. A herceget két év múlva ismét itt találjuk, hogy bevégezze a vármegye utolsó csatáját, mely „a táti csata” néven került a történelembe. „A táti csata volt utolsó mérkőzése a kereszténységnek és az ozmán hatalomnak Esztergom vármegye területén...” (57.)

A török korból régészeti leletünk nem sok van. A községi iskola 1968-as építésekor került elő egy „zöldmázás török (XV—XVII. századi) talpastál és török kályhatöredékek és három darab török kori pipa...” (58.) 1964-ben pedig a „táti depónál jó megtartású XVI—XVII. századi vallon sisakot kotortak ki a Dunából, ami szintén a táti iskola gyűjteményében van.” (59.)

2. A TÁTI CSATA 1685-BEN

A török elleni utolsó nagy csaták sorozata 1683-ban kezdődött. Bécs ötvennyolc napi ostrom után 1683. szeptember 12-én felszabadult az ostromgyűrűből. Sobieski János segítségével október 9-én megszületett a párkányi győzelem. Esztergom utolsó előtti ostroma a vár felszabadulásával október 28-án végződik. A török elleni szövetség 1684. március 5-én alakult meg. Tagjai I. Lipót császár és magyar király, Sobieski János lengyel király és a Velencei Köztársaság. Ezzel veszi kezdetét a 15 éves háború.

1685-ben újra harcra készülődik a két tábor. Esztergom ugyan már szabad, de Budán még a pasa uralkodik, sőt Érsekújvár is török kézen. Lotharingiai Károly előbb Érsekújvárt akarja bevenni, de a török fővezér, Sajtán Ibrahim a fontos esztergomi végvár visszaszerzése miatt július 30-án a vár alá érkezett. Tette ezt azért is, mivel remélte, hogy Esztergom érdekében a herceg felhagy Érsekújvár ostromával, és nyílt csatában fog vele megütközni. Ibrahim elképzelései sorra sikerültek. Budáról jövet Visegrádot bevette és aztán Esztergomnál Joachim Strasser ellen fordul, aki nem jelentős számú német és magyar katonájával — köztük a hadnagy Bottyánnal is — védte a várat. S valóban, Lotharingiai Károly herceg augusztus 8-án megindul Esztergom felszabadítására. „Augusztus 10-én Nyergesújfalura rendeli Strassert... megdicséri kitartását, éjjel két hajó lőszerrel és 500 katonával visszaküldi Esztergomba.” (60.) A felszabadító sereg poggyászát Dunaalmásnál hagyva, megfelelő harci rendben — már kisebb előcsatározásokat folytatva — a táti mocsárig nyomul előre. „A táthi mocsár ez időben a Dunától egész a Duna vonalát kitérő hegyek lábáig terjedt, s nem volt annyira kiszáradva, mint jelenleg, sőt helyenként elég mély és nagyon süppedékes.” (61.) A Dunaalmás és a Nyergesújfalu közötti szakaszt gyorsan meg kellett tenni, mert ha itt ütköznek meg, az egész hadsereg veszélybe kerül. Ez esetben Esztergom elesik és Caprara tábornok Érsekújvárt ostromló serege is két tűz közé kerül. „De hasonló felelősség nyomasztotta a törököt is: ha nem győznek, elesik Érsekújvár, s Esztergomnál is hiába vesztettek 2—3000 janicsárt, hiába küzdöttek másfél hétig olyan keményen, hogy már csak rövid idő kérdése volt a vár eleste.” (62.)

A felszabadító seregek 45 000 harcosa Tátnál fejlődik csatarendbe. „A Dunától a Getéig, kettős nagy vonalban kerítették be a mai kenyérmezői uradalom területét. A török... Esztergomon kívül táborozott, a fővezéri tábor valahol a Homoki-dombokon lehetett, csapatait is itt és a Laposokon állította csatarendbe.” (63.) Tehát a török az esztergomi sikot választotta nyílt terepnek, a szövetségesek pedig a kenyérmezei sikot és a Zsidódi patakon inneni, a Dorogig terjedő, szintén sík területet. (Közöttük a mocsár, a mai Bottyán ér, Bottyán tó, és az Öreg tó által alkotott kiterjedt lápos, zsombékos terület.

A csata pontos színhelyét a csatározások nagy kiterjedése miatt is nehéz meghatározni. Az adatokat Villányi Szaniszlótól és Soós Elemértől vettük. (Borovszky és Osváth könyvében csak hivatkozások találhatók e két alapos munkára.)

Soós Elemér ezredes fiatal tisztjelöltekkel a harmincas években évenként át kutatta a csata nyomait, és „megtalálta azokat az emberi és állati csontok alakjában az Öreg tónak a táti út felé eső hullámos oldalán és magában az Öreg tóban, két ízben.” (64.) De maguk a tátiak is a „Csin-csád”-nak nevezett helyen sok leletre bukkantak, sőt a kertvárosi építkezések elkezdésekor — 1953-ban — Kovács József mérnök és az ott dolgozók a meszesgödörök ásásánál figyeltek meg állati és emberi csontokat. (Dr. Halm Iván tokod-altárói gyógyszerész — aki Táton nevelkedett — gyermekkoráról emlékezve említi, hogy a mai gyógyszertár környékéről (a Bécsi műút 45—46-os kilométerköz felezőpontjától légvonalban 800 méterre) az akkori szántó-vető tátiak sokszor hoztak édesapjának harci szerszámmaradványokat.)

Augusztus 11-től a két sereg már farkasszemet nézett egymással. Közöttük a mocsár. „A szerdár a mocsáron innét fekvő tábora — 60 000 ember — középen elsáncolta magát, a körülfekvő magaslatokat is megszállotta, az erdőt pedig, melyre balszárnya támaszkodott, hamarosan levágatta annyira, hogy a császári sereg ez erdőn át nem intézhetett támadást. Lotharingiai Károly tehát ahelyett, hogy a mocsáron át nagyon kétes sikerű támadást kockáztatott volna, jobbnak látta inkább hátrább vonulni, mely hadmozdulattal arra számíthatott, hogy a szerdárt kicsalja erős táborából: azonfelül az Érsekújvárnál való összeköttetés céljából az egyik komáromi hidat is lehozatta Nyergesújfalu alá.” (65.)

„Az idő Lotharingiai Károlynak dolgozott, hiszen eközben Esztergomot nem háborgatta a török, viszont Újvár ostroma Károly távollétében is folyt, tehát neki az állóharc is kedvezett. Így semmiképpen sem akarta megkockáztatni a mocsáron áthaladást, sőt hátrébb akart húzódni, hogy a szerdárt (fővezért) kicsalogassa biztos és védett állásából.” (66.)

Lotharingiai Károly tehát „augusztus 15-én este, hogy a törököt védettebb helyzetéből kicsalja, visszavonulást színlelt és felfejlődött csapatait, a Castell és Savoyai ezredek hátréde alatt, mintegy háromezer lépésnyire visszavetette, ott megállította és csatarendben visszafordította... a csatarend két harcvonalból állott: az elsőben negyvenöt lovasszázad és huszonegy gyalogzászlóalj, a másodikban negyvenhárom lovasszázad és tizenkét gyalogzászlóalj katonasággal. Az első harcvonal jobbszárnán Lotharingiai Károly, Bádeni Lajos és Croy hercegek, Fontaine és Taaffe grófok, a balszárnyon pedig Miksa Bajor választófejedelem, Rabátta, Serényi és Pálffy Károly grófok és báró Mercy voltak. A második harcvonalban (tartalék) jobbról Boisdavid, balról gróf Arco állottak csapataik-

kal. A középpont első harcvonalában Waldeck herceg, a másodikban gróf Dünnewald csapatai voltak. Az egész hadsereg jobb szárnyának fedezését Pálffy gróf vezérlete alatt, magyar huszárok végezték, akik két különítményben szállották meg a Gete lejtőjét. Támogatásukra a fővezér Styrum és Thüngen tábornokokkal két század dragonyost és két zászlóalj gyalogost rendelt. Az egész hadsereg, a Czobor-féle magyar huszárezred kivételével, osztrák és német birodalmi szövetséges csapatokból állott. A jani-csárokból, gyalogságból és lovasságból álló török hadsereg szintén két harcvonalban vonult fel..." (67.)

A csata részletes leírását Villányi könyvében találjuk. „A herceg elérte célját, amennyiben — egy lengyel szökevény előadása szerint — a szerdár azon hiedelemben, hogy a keresztény sereg mindössze alig áll 20 000 emberből, elhatározta a mocsáron való átkelést. Míg a herceg augusztus 15-én az esti szürkülettel megkezdte a visszavonulást, az alatt a szerdár megtette a megfelelő intézkedéseket, hogy serege a mocsár négy pontján átvonulhasson. A kölcsönös ágyúzás és kisebb előcsatározások eddigelé is napirenden voltak; most azonban, midőn a császári sereg teljes rendben hátrébb vonult s egyes török csapatok is már átkeltek, az előőrsök (600 ember) is kénytelenek voltak visszavonulni. A keresztény sereg balszárnyán álló Castell- és Savoya-féle dragonyos századok fogták föl a visszavonulókat, mely alkalommal a Savoyai dragonyosokat a törökök oly túlnyomó erővel támadták meg, hogy az ütközés folyamában beállott rendetlenség már-már az egész balszárnyat fenyegette.

A herceg erre egész seregét visszafordította, a rendet ismét helyre állította, s katonai zeneszóval vezette hadait vissza a mocsár felé. Ettől 3000 lépésnyi távolban csatarendbe állította seregét, s így várta be a hajnalt.

Augusztus 16-án reggel oly sűrű köd nehezedett az egész tájra, hogy az ellenséges seregek nem is láthatták egymást. Egy óra múlva azonban felszállt a köd, s a 30 000 lovas és 12 000 gyalogosból álló török hadsereg, mely az éj leple alatt átgázolt a mocsáron, csak ekkor vette észre, hogy alig fél ágyúlövésnyi távolság választja el a császári seregtől. A döntő pillanat tehát megérkezett. Mindkét sereg égett a harcvágytól, a támadást a törökök kezdték, amennyiben az első csatasorban álló 10 ágyújokat azonnal megszólaltatták a császáriak jobb szárnya ellen. De tüzéreik rosszul lőttek; mert igen magasra céloztak, tehát golyóik mind a császári sereg hátamegett csaptak le. Lotharingiai Károly is ágyúinak nagyobb részét (súlyom és tábori ágyúk) az első harcvonalba helyezte el; gyakorlott tüzérei oly higgadtsággal viszonyozták az ágyútűzet, hogy minden lövésök talált. Az alig néhány perczig tartó ágyúzás után a török lovasság vad „Allah” ordítások között egész erejével a császári sereg jobb szárnyára vetette magát, e lovassági roham súlya egy pillanatra ugyan megint gatta a jobb szárnyat, de Lotharingiai Károly, ki mindig a legfenyegetettebb pontokon foglalt állást, csakhamar rendbe szedte a megzavart csapatokat, s a maga részéről is oly erőteljesen viszonyozta a rohamot, hogy a török lovasságot sikerült visszavetnie. Erre a nagyvezér, ki majdnem összes gyalogságát a balszárnyon összpontosította, a szárnyfedezetül szolgáló rendetlen magyar csapatokra tört, hogy e magaslatok felől intézett oldaltámadással tehesse tönkre a császári sereget. A magyar lovasság azonban, habár teljesen a török ágyúk lőtávolyában állott, szenvedett veszteségei dacára vitézül helyt állt, míg nem Styrum, a második harcvonal

nalban álló Boisdavid tábornoktól segítséget kapott (lüneburgiak); erre itt is sikerült diadalmasan visszaverniök a támadó törököt. Ezen előzmények után Lotharingiai Károly az egész hadsereggel lassan előrenyomult, a töltött fegyverekkel előrehaladó gyalogság csekély távolságból gyilkos sortüzet intézett az ellenségre, míg az ágyúk valóságos kartácsáport bocsátottak a tömötten álló török hadsorokra. A török hadsorok ekkép támadt hézagaikat ismételt újrászervezéssel igyekeztek elfedni, míg a szerdár a császáriak fel nem tartóztatható előrenyomulását a bajor választó ellen intézett támadással igyekezett megakadályozni. A választófejedelem azonban könnyűszerrel visszaverte a támadást, s lovasságát szintén rohamra vezényelte. E támadás súlya teljesen megingatta a török csatarendjét úgy, hogy kevés vártatva az egész török had vad rendetlenségben futásnak indult s a mocsáron át igyekezett menekülni. (Osvát megjegyzi, hogy „amikor a Duna és az Örhegy (Strázsahegy) felől sikerült oldalt támadni a törököt, akkor szorították a mocsárba.”) A tüzéség ótalma alatt a győztes gyalogság és a magyarok a herceggel s a bajor választófejedelemmel együtt a mocsáron keresztül is utánuk nyomultak; de csak a könnyű magyar lovasság vette üzöbe a futamodókat. A czombján súlyosan megsebesült szerdár ugyan a mocsár innenső felén fel akarta újítani a harczot; de mivel seregének csak csekély részét tudta újólag rendbe szedni, folytonosan nyugtalanítva a magyar lovasság által — végre is visszavonult Buda felé. (Villányi nem említi, de többen megjegyzik, hogy Botytyán a huszáraival ekkor tört ki a várból és kegyetlen pusztítást vitt véghez.)

Csakis a császári csapatok nagy kimerültsége mentette meg a szerteszét futott török hadakat a végromlástól.

Ibrahim e vereség büntetéséül már Nádorfehérvárt megkapta a szultán által küldött selyemzsínórt, mellyel önmagát kellene megfojtania.

A fényes győzelem aránylag kevés áldozatba került, mert a császári seregből alig 100 ember veszett el, vagy sebesült meg; míg a törökök 1500 embert vesztettek halottakban. A csata már dél tájban véget ért, összesen azonban csak 200 foglyot ejtettek. A herceg még a csata színhelyén, az összes harsonák és trombiták harsogása mellett, a bajor választó sátoránál tartotta meg az ünnepélyes „Te Deumot”, az elfoglalt 40 zászlót pedig, mint diadaljelvényt Bécsbe küldötte.

A futásnak eredt törökök táthi táborukat ugyan részben felgyújtották, mindamellett elég jelentékeny zsákmány jutott a győztesek birtokába. Így az összes ostromkészlet (30-nál több kisebb-nagyobb ágyú és 16 mozsár, temérdek bomba, golyó, gránát, ásó, lapát, lőpor, fegyver) pompás tábori sátrak, 150 lőszerkocsi, ló, szarvasmarha, szóval az összes élelmiszerkészlet. Te Deum után Lotharingiai Károly a bajor választófejedelem, Waldeck herceg s más magas rangú főtiszték társaságában — az összes ágyúk háromszoros dőreje mellett — Esztergom megtekintésére indult, és az éjjelt is itt töltötte. A herceg a töröktől lefoglalt hadiszerek nagyobb részét (ezer császári éléstári kocsival és négy hajóval) a vár kiürült szertáraiba vitette.

A következő napon a vezérek a hadsereggel részben Komárom, részben pedig a nyergesújfalusi hajóhídon át Érsekújvár felé vonultak, mert a szokatlan égalj és a mocsárlég káros hatása következtében a szövetséges hadak legénysége sokat szenvedett.

Harmadnapra a táthi győzelem után Caprara is elfoglalta Érsekújvárt, s ezzel a párkányi járás területe is teljesen felszabadult a török járom alól... A császári fegyverek e kettős diadalát leírhatatlan öröm és lelkesedés érzetével fogadta a keresztény Európa. A nagyobb városok pl. Róma, Velence, Nápoly, Köln, Bonn, Brüsszel, Düsseldorf, Paderborn, Regensburg, Hamburg, Lübeck, Nürnberg, Frankfurt, Boroszló, az egész Württemberg hercegség és Brandenburg választófejedelemség hálaadó isteni tisztelettel összekapcsolt ünnepélyeket (ének és zenével) rendeztek. dicsbeszégeket tartottak, kivilágították s az összes harangok zúgása mellett örömmel lőttek ágyúikkal, emlékérmeket vertek. (És itt állítása igazolásául felsorolja Villányi azokat a német forrásokat, ahonnan ismereteit szerezte.)

Esztergom sok vértől ázott talaján a táthi csata volt az utolsó döntő mérkőzés a félhold és a kereszt jelvénye között. A keresztény fegyverek elhatározó győzelme végleg biztosítja Esztergomot az újabb ostrom ellen: mert a török hanyatló hatalmi ereje tudatában ezentúl már inkább csak a védelemre szorítkozik.” (68.)

Az események további sora: 1686. szeptember 2-án felszabadult Buda, 1688-ban Nándorfehérvár (Belgrád), majd 1697-ben Savoyai Jenő fényes győzelmet aratott Zentánál. Az 1699-es karlócai béke után már csak a Temes vidéke maradt a töröké.

A későbbi időszak krónikásának — Sinkovics Istvánnak — szomorú leírásával fejezzük be e korszak bemutatását. A fényes, világraszóló táti csata, minden bizonnyal a település pusztulásába és a már nyolc évszázada itt élő magyarság kihalásába került. „1685-ben, amikor a keresztény csapatok már Budát ostromolták, hivatalos küldöttek fordultak meg Esztergom vidékén. Végighaladva a Duna mellett, keresztül-kasul járták a megye dunafeletti részét, ellátogattak a pilisi határig, és mindenfele ugyanaz a vigasztalan kép fogadta őket. Félelmetessé nőtt a pusztulás ezen a kis darab, pompás fekvésű, termékeny magyar földön.” (69.) S valóban, az 1696. évi adóösszeírásban Tát falu mint „pusztult hely” szerepel.

III. A CSÁSZÁRI SAS ÁRNYÉKÁBAN (1686—1848)

1. ÚJJÁSZÜLETÉS A TÖRÖK IDŐK UTÁN ÉS A NÉMET AJKÚAK BETELEPÍTÉSE

A török kiűzésével a gazdasági és társadalmi fejlődés legfőbb akadályja elhárult — ám az ország függetlensége ismét veszélybe került. A Habsburg-ház kiterjesztette hatalmát a töröktől visszafoglalt területekre is, és az összbírodalmi, központosító törekvések hosszú időre újra meghatározták a magyarországi gazdasági-politikai-társadalmi viszonyok fejlődését.

Az Esztergom környéki falvak képe a török uralmat záró nagy csaták után igen siralmas volt. „A Duna mellé símuló Süttőből és Nyergesújfaluból, amelyeken a török világon végig pislákol az élet, lakatlan pusztaságot csináltak az ide-oda vándorló keresztény és mohamedán csapatok. De nemcsak ezeket a helyeket érte utol a végzet, hanem sok más társukat is, úgyhogy az esztergomi falvak fele hosszú évek lemorzsolódása után 1700 körül még üresen, teljesen tönkretéve várta az életet hozó munkás kezeket”, — így fest erről a korról képet Sinkovics István. (70.)

Az esztergomi állapotok képe Táttra is vonatkoztatható. Villányi Szaniszló első könyvében csak röviden ennyit ír: „Táth falu az esztergomi káptalan birtoka; pusztult hely. A határ földjét használó, s itt vagy egyéb falvakban lakó káptalani jobbágyok terményeik után csak tizedet adnak. Földjük 74 1/2 pozsonyi mérős.” (71.) A pusztult helynek feltüntetett Nyergesen a postamester és 2 egésztelkes jobbágy lakik; Dorogon a bírón kívül 12 házban laknak, bár itt már az idegenek is növelik a létszámot, hisz „egy vagy két év óta svábok szállták meg.” Villányi a „Három évtized...” című második kötetében ugyanerről az időről beszélve — 1699—1700-as dica összeírás — már ezt közli Tátról (összehasonlításképpen Tokod és Dorog adatait is közreadjuk):

	Tát	Tokod	Dorog
Jobbágyok és zsellérek száma	17	17	27
Ökör	42	28	57
Fejőstehén	42	38	56
Meddő tehén	3	8	8
Ló	6	—	22
Harmadfű tinó	33	11	36
Másodfű tinó	32	9	38

	Tát	Tokod	Dorog
Egyéves tinó	35	10	55
Disznó	12	—	23
Méhkas	—	—	34
Búzakeresztek száma	299	86	437
Árpakeresztek száma	33	12	28
Zab és tönköly	25	46	55
Köles	17	—	47
A borok akószáma	112	—	156
Juhok	88	—	—

A felsorolt 17 jobbágynév mind magyar eredetre utal: Mráz Mátyás, Bohana János, Tóth János, Németh Mihály, Kovács György, Gutay Tamás, Gimes Béla, Gyökér Béla, Kappy Tamás, Pap János, Mráz Márton, Szokolay András, Buszik István, Varga Tamás, Farkas István, Kovács János, Tóth János. Összesen 17. (72.)

A századfordulóiig tehát Táton nem telepednek le német ajkú lakosok. „Esztergom földjén magyar lakosságra zuhant reá a török világ és ugyan-csak ilyen volt az a népesség, amelyet másfélszázad lemorzsolódása után e területen visszahagyott... mind egy szálig magyarok voltak a folyvást emberekkel bíró falvak, ugyancsak mint az utánaeredők és visszatérők, az elpusztulóban pedig a magyar élet aludt ki. (73.)

A vármegye kialakítására 1690—1691-ben került sor. A fenyegetett közbiztonság érdekében vármegyei rendőrséget szerveztek, „paraszt vármegyét” — ahol a kerületek élén parasztkapitány vagy hadnagy állt. A jobbágyság helyzete kedvezőtlen, ám az ipar, a céhek fejlődőben. A kereskedelem a németek és a zsidók kezében. A közállapotok romlottsága miatt a vétkekért járó büntetések súlyosak — bár megfelelnek a kor szellemének. Aki 4 forintnál nagyobb értéket lopott, felakasztották. Halálnemek között a keréketörés és máglya szerepel, ritkábban vízbefojtás és élve eltemetés. De létezik a nyelvkivágás és az akasztófa, sőt a boszorkányégetés is. (74.)

A jobbágyság a produktív munka legnagyobb részét végezte, viselte a terheket. Évenként kivetett adót fizetett az államnak, megyének — készpénzben vagy terményben. A közmunkák közé tartoztak: út- és hídépítés, a várak karbantartása és a katonai fuvarozások. Az ingyenes közmunka terheit növelte a gyakori vámzsarolás, az egyházi tized, a földesúri kilenced és az elvárt ajándékok sora. A bíraskodás joga a földesúré — úriszék ítélkezett a jobbágy felett. Az egyházi birtokon — ilyen volt Tát is — némileg könnyebb volt a helyzet, mivel a „jobbágyok saját szokás-módja alapján”. (75.) (bíró, törvénybíró, esküdt) intézték a peres ügyeket. A tizedek pénzbeni szedését — a természetbeni beszolgáltatás helyett — a török idők után kezdték alkalmazni. A telkes jobbágyok 104 gyalog vagy 52 ígás robottal tartoztak, a zsellérek 18 napon át végeztek a földesúrnak munkát. Egy kapu (adókapu=porta) alatt 1608 óta olyan telket értettek, melynek műveléséhez 16 ökor kellett. Tehát 4 fő, négyökrös telkes gazda vagy 12 zsellér képezett egy portát.

Az adórovás kulcsa a dica volt. Egy adórovást, azaz 1 dicát képezett 6 ökör vagy 12 borjas tehén, vagy 6 ló; 30 disznó vagy 90 mérő búza (=kereszt) vagy 45 akó bor. Egy dicára 14 Ft 33,5 dénár jutott. Értékösszehasonlításként közlünk egy-két árucikket az értékükkel együtt: „1699. február 9-én a vármegye következő módon szabályozta az élelmiszerek árát: „kilencz font súlyú kenyér 12 dr, 1 font ökrhús 4,5; disznóhús 7 dr... egy itcze bor 7 dénár, egy mérő tiszta búza 1 frt 75”. (76.) 1 napra a maga kenyeren élő kaszás 35 dénárt kap, az arató legény 25-öt, asszony 15 dénárt. 100 dénár értéke 1 Ft volt. Az ó-pozsonyi mérő vagy szapu mértéke 75 pozsonyi itce víz, azaz 63,6 liter. A pozsonyi mérő másképp számítva 2 véka. Az egy pozsonyi akó 0,54 hektoliter mennyiségű. (77.) A jelzett forrásmunkák apró részletességgel tárgyalják az érték-, mérték- és árrendszereket, valamint a munkabér-szabályozásokat. A kaszásoknál például külön bért számolnak a magyar, tót vagy sváb aratóknak.

A török időkben a mezőgazdaság szinte kihalóban volt. A termés a hadiállapotok miatt bizonytalan. A jobbágy a könnyebben menthető labasjósággal foglalkozott. Most, a felszabadulás után újra kezdődhetett a tervszerűbb gazdálkodás. A századfordulóra a „három forgási rendszer” már ismert: tavaszi vetés, őszi vetés és az ugar váltotta egymást. A trágyázás csekély, a szántás egyszeri volt. A gabonát vermekben tartották. A veteményesek és gyümölcsöskertek hanyatlóban, kiveszőben voltak. A XVI. században pedig még Miksa király is Esztergomból hozatta a Bécsben sem ismert „nagy vörös-fekete cheresnyét.”

A legnagyobb gondot a sok helyen elpusztult vagy igen megfogyatkozott lélekszám okozta. „A török uralom idejében, vagy a hadak zsarolásai miatt elpusztult és üresen álló falvakat újra fel kellett építeni és betelepíteni, a jobbadán romokban heverő templomokat is újra kellett felépíteni, felszerelni, az iskolaház, lelkészlakás is vagy hiányzik, vagy rozzant állapotuk miatt hasznavehetetlennek bizonyulnak.” (78.)

A telepítésekre nagyon nagy szükség volt. Míg 1493-ban már 1322 adózó porta volt, most alig 6 1/8 porta. (79.) Egész Esztergom megyében ekkor a 35 faluban 1106 jobbágy és zsellér lakott. (80.)

Eszterházy Pál nádor már 1686-ban javasolta Bécsben, hogy népesítsék be a vármegyét. A régi földesurak utódai segítettek is a telepítéssel. Kolonics érsek tervezete így rögzíti ezt a törekvést: „a királyság lassan németesíttessék és a forradalomra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel szelídítessék természetes ura és örökös királya hűségére és szeretésére.” (81.) Ez már tudatos akció volt a „nemzeti irányú művelődés és az állami önállóság” ellen, hisz a Habsburgokra is éppúgy állt, mint más elnyomó hatalmakra, „akár durvább, akár szelídebb alakban — de mindenütt ott jelentkezik a törekvés: lehetőleg elnyomni vagy legalább gyengíteni az eltérő véleménnyel, meggyőződéssel bíró elemeket.” (82.)

A szórványos betelepedések időszaka még a XVII. századra esik. Bécs már az 1670. esztendőben bizottságot alakított. „A magyarországi újra berendezkedés ügyében”, (In sachen des hungarischen Einrichtungswerkes), és benépesítési rendeletet (impopulationspatentet) adott ki. A betelepítés azonban csak a XVIII. században éri el igazi hatását. A 15 éves háború és a Rákóczi-féle szabadságharc ugyanis egy időre megghiúsította a bécsi törekvéseket. Persze volt hely, ahol éppen e harcok szo-

morú eredménye miatt volt még inkább szükséges a lakosság feltöltése. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcnak táti vonatkozása — azonkívül, hogy Bottyán János 1704. október elején mint Kucklánder foglya halad át Táton — az a szomorú tény, hogy a lakosság majdnem kiveszett. Az 1703—1711-ig tartó szabadságharc állandó veszélybe sodorta Esztergomot, és így a megyét is. „A vármegye 35 községe, majd a kurucok, majd a császári katonaság téli—nyári beszállásolása és garázdálkodásaik következtében vagyoniilag teljesen tönkre jutott. (83.) Az elnéptelenedés veszélye fenyegetett ismét.

III. Károly (1711—1740) felhívással fordult a német rendekhez — először a svábokhoz, akikről minden hazai németet elneveztek —, hogy felesleges jobbágyaikat engedjék Magyarországra. Toborzók járták Dél-Németországot és a jelentkezőket Pozsonyig vagy Pestig hajón hozták, majd szekéren vitték a kijelölt faluba vagy városba. Ott a kezdéshez szükséges segítséget — igavonó jószágot, vetőmagot, élelmet, stb. — a földesúr biztosította számukra. A németek nevében beszélhet hát így Pesty Frigyes: „A német Duna mely Schwarzwald hegyekben ered — szűkölködő gyermekeit mint a jó anya hátán gazdag magyar földre, mint jobb nevelő intézetbe hozta, jövőendő nevelőit magyarhonnak?!... Ki nem látja itt az isteni gondviselést, mely mindent az emberek boldogságára használni tud?!... Mily háládatlan a német. ha Nem-et kiált a magyarnak, mi ritka eset; sőt hálás szívvel fel kiált jó magyarhonba a Német: nőmet is szaporodásnak hozom ide, hogy kétszer boldog legyek.” (84.)

„A telepítést már 1720 körül elkezdték és egészen a század végéig folytatták. Előbb inkább a nagybirtokosok voltak a kezdeményezők, majd később a kincstár. Az udvar kizárólag németeket — lehetőleg katolikusokat — telepített. Óriási költségekkel szabályos alaprajzú, teljesen felépített és felszerelt falvakat adott át a telepeseknek... Az évtizedeken át tartó állami és földesúri telepítés következményeként kb. 400 ezer ember került Magyarországra.” (85.)

1718–, 1723–, 1736– és 1755-ben újra és újra toborzó akciókat tartottak. „1718-ból fentmaradó toborzócédula szerint a települőknek 30 hold földet, 8 napi munkát igénylő rétet, szőlőterületet, 45x18 ölnyi ház és kerttelek, valamint a házépítéshez ingyen fát ígértek, a 3 évre biztosított adómentességen kívül... társadalmi helyzetüket is megállapították: szabad költözködési joggal rendelkező szabadparasztok.” (86.)

Hogy Táttra pontosan mikor és honnan érkeztek a német telepesek, eddigi kutatásaink alapján teljes pontossággal választ adni nem tudunk. Mint már említettük, a lakosság a Rákóczi-szabadságharc miatt ismét nagyon lecsökkent. 1715-ben 6 jobbágyról tesznek említést. Bél Mátyás, 1720-ban, 21-ben állapította meg a családfők számát — és ekkor még mind magyarok voltak. Az 1728-as megyei adóösszeírás már ugrás-szerű létszámnövekedésről tudósít — 39 az adóköteles fők száma — és megjelennek a német nevek. (87.) 1732-ben pedig a — gyónóképes tátiak számát 200 főben számolja az egyház-látogató. (88.) Hogy honnan jöttek ezek a telepesek — azt azonban nem tudjuk pontosan.

Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtésében a környékbeli falvakra találunk utalást, de Táttra nem. A Dorog környéki települések bajor eredetűek, Kirvára (Máriaalomba) Baden Würtenbergből és Schwarzwald környékéről jöttek, ahol a falusi faórák készülnek; Nyergesújfalura Flandriából és egyéb német államokból származók telepedtek le. Süt-

töről ezt írja: „...hogy e falu némēt lakói mikor és honnét jöttek, s mikor telepedtek itt meg, adataink nincsenek, annyit azonban a mondottból kipuhatoltunk, hogy a Duna jobb partján népesített több falvak, kik éppen a süttőiekkel együtt telepedtek le, és velük némi rokonságba is vannak Ellszászból származtak és így igen hihető, hogy a süttőiek felső Austriából jöttek ide.” (89.)

A ma élő tátiak — pontos hivatkozás nélkül — őseiket meghatározott helyekről származtatják. Egy ilyen hallomás szerint az első táti sváb egy hannoveri hajóács volt, és Hasenbeck névre hallgatott, a Mechlerek pedig Uj-Ulmnál szálltak tutajra.

A dorogi plébániai anyakönyvekben a keresztelők bejegyzésénél is megjelennek a német nevek. 1735. július 8-án Beck András Margit nevű leányát Adolfné tartja a keresztvíz alá. Augusztus 17-én Reichen Mihály Mária nevű lányának Schmid Bonifácék a keresztszülei. Október 29-én Schalk György gyermekeit keresztelik.

A behozott ipart, fejlettebb mezőgazdaságot mindenképp a jövevényeknek köszönhetjük, mégis a történetíró tán joggal kesereg: „...lélekszámban erős magyar lakosságra nem jelentenek veszélyt a jövevények, továbbra is magyar bírók vezették a falut és az uralkodó nyelv maradt az eddigi. Ahol azonban csak gyenge lábon állott a magyar élet, az idegen nyelvű új emberek kezükbe ragadták az irányítást és a régi népeségre könyörtelenül rámerik a kisebbségi sorsot. A háttérbe szorított magyar szegény emberek útja ezután folyvást lefelé visz. Ilyen elveszett magyar falu a Dunával szomszédos Tát, ahol színmagyar lakosság szenvedte végig a török hódoltság korát és indította meg az életet a XVIII. század elején. A helységet elárasztó német tömegekkel szemben hiába maradnak helyükön a régi magyar családok, német lesz a falu minden életmegnyilvánulása... Ugyanúgy jár Nyergesújfalu, amelyből kezdetben csak kisebbséget tevő, de azután félelmetesen megnövekvő sváb lakossága Neudorff-ot csinál.” (90.)

A tudatos telepítési politika mellett a világi és egyházi felügyelet egyre teljesebb az élet minden megnyilvánulási területén. Táton is — mint általában Esztergom környékén — az egyházi fennhatóság alatt lévő birtokokon különösen szervezetten, rendszeresen történnek az információcserék a kegyuraság és a falvak népe közt. Erről pontos képet adnak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek és a megyei adóösszeírások.

2. JEGYZŐKÖNYVEK ÉS VÁRMEGYEI ADÓÖSSZEÍRÁSOK A XVIII. SZÁZADBAN

A helytörténet számára fontos forrásmunkaként szolgálnak az úgynevezett egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Canonica Visitatio) és szinte negyedszázadonként pontos tudósítást adnak Tát helyzetéről. 1701-ből, 1732-ből, 1755-ből és 1783-ból maradtak fenn egyházlátogatási jegyzőkönyvek, amelyek az egyházi birtokok számára készültek. Rendszerint a területi püspök — Tát esetében a hercegprimás — megbízta a káptalan egy tagját, hogy a területre kiszállva alapos vizsgálatot végezzen, és írásos dokumentumot készítsen.

A jegyzőkönyvek igen érdekes adatokat szolgáltatnak „mert míg egyrésztől legalább általános vonásokban elég híven feltüntetik Eszter-

gom-megye egyházi, vallási, erkölcsi, iskolai és népességi viszonyait, más-résről egyúttal hú tükrei a szerény kezdetnek, ama fokozatos haladási törekvéseknek és a szellemnek, mely az intéző köröket s a XVIII. század különböző társadalmi rétegeit áthatja.” (91.) Az egyházlátogatók minden falunál megemlítik a földesuraságot (kegyúr), s azt, hogy az uradalom melyik gazdasági kerületbe tartozik. A látogatás alkalmából jelen van a földesúr vagy gazdatisztje és a megyei hatóságtól is van ott valaki, valamilyen a falu előljáróit is meghívják — akik egyetértenek a megállapításokkal vagy ellentmondanak az egyházlátogató véleményének, intézkedéseinek. A jegyzőkönyvben a következőkről történik említés: a templom, az oltár, a felszerelések, a temető, a templom vagyona, a plébánia könyvtára, a plébános jellemzése, a hívek véleménye a papról, lakosság létszáma, felekezeti megoszlása. Foglalkozik az iskolamester (kántortanító) egyéniségével, az iskolával és elsorolja a lelkészi és kántortanítói jövedelmeket, különösen földjeiket, a dűlők és szomszédok név szerinti említésével. A földesúrtól kapott földeken kívül minden egyéb javadalmoztatásuk a község terhét növeli. A földesúr építi fel — legalábbis sok helyen — a paplakot és az iskolát, a fenntartás terhe pedig kivétel nélkül a falut illeti. Széchenyi Pál érsek például 22 templomot, paplakot, iskolát építtetett fel vagy alakíttatott át.

A XVIII. század első Tátára vonatkozó egyházlátogatási jegyzőkönyvét Némethy Lajos közli. „Kollonics Lipót esztergomi érsek parancsára... Jezerniczky Ferenc János... főszékesegyházi főesperes teljesítette eme oly érdekes vizsgálatot, melyet Esztergom város és megye történetírói eddig még nem ismerték és nem használtak fel, mely pedig fellette becses azért, mert a töröknek e vidékről történt elűzése után az első, és oly adatokat foglal magában, melynek részint még a török időben létezett állapotokat tüntetik fel, részint pedig az első kezdet nehézségeivel történt küzdelmeket mutatják be.” (92.)

A vizsgálatot 1701. április 8-án rendelték el. A szétküldött 17 kérdőpont alapján már június 19-én megkezdődött a vizsgálat. „Táth temploma a háborúk ideje óta elhagyott állapotban, a falu közepén áll, nincs teteje. Mindenszentek tiszteletére emelte azt egykor Szent István király. Nincs jövedelme. Alig 15 gazda van itt, ahol egykor 60-an voltak. Ezeket át kellene csatolni Tokodhoz, mely 1/4 mérföldnyire fekszik és oda plébániát helyezni. Egykor járt a plébánosnak 30 frt, 30 szapu három holdnak vetése és hat szekér szénát termő mező. Eme elhagyatott falu Szent István papnevelde tulajdona. Esztergomtől egy mérföldnyire van. A lélekszám negyven, mind katolikusok. A szomszédok elnyomják és az esztergomiak kiszorítják területéből. A tized a papnöveldeinek jár. Az iskolamester Harsányi Mátyás, aki a parasztoknál tartózkodik. Fizetése 5 Ft, 5 szapu gabona és két szaput évente elvetnek számára.” (93.) „Magyaros” (Mogyorós) és Bajóth mellett Tát volt a harmadik fiókegyház. Mogyoróson 40-en, Bajóton 50-en, Nyergesújfalun 289-en és Tokodon 110-en laktak ekkor. Valamennyi település az esztergomi érsek tulajdona. Nyergesújfalu plébánosa a 24 éves Kralinovits Mátyás. Tátára is ő járt ki minden bizonnyal. Nyelvtudása kiterjedt a németre, szlovákra, horvát-
ra és a magyarra.

Az egyházi látogatás befejeztével 13 pontos utasítás is készül a plébános számára, s ez haladó gondolatokat is tartalmaz. „1. Amint az esperes úr a testvérek tanácsából megtudja, hogy a fellebbvalók rendere-

teinek valamelyike a körülményeknek kevésbé felel meg és inkább árt, mint használ, értesítse a vikáriust" ... „5. Külön könyvbe jegyezzék a congregatio intézkedéseit, az országos és egyházi eseményeket.” (94.)

Az „országos eseményekből” ismét hamar kivette részét ez a terület. A Rákóczi-szabadságharcot — Esztergom közelsége miatt — nagyon megsínylette a falu, hiszen az 1701-ben említett 15 gazda helyett 1715-re már csak 6 jobbágygazda maradt. Az ide-oda vonuló kuruc és császári hadak pusztítása mellett a falu férfilakosságát különböző munkára, hadi szolgálatra kényszerítik. 1706. szeptemberében, amikor már Esztergom Rákóczié — a királyi város vigyázására azt üzeni Eszterháznak, hogy „jó lesz tehát, ha Bottyán ezredeiből azokat, kik Esztergomból vagy körülötte fekvő helységekből valók — legalább két század erejéig — oda küldi, akik segélyével a vidéken lévő szegénységet karhatalommal s a munkára (a vár tatarozására) hajthassa.” (95.)

A harc, a nagy áldozatvállalás ismét hiábavaló — Rákóczi küzdelme elbukik. Az 1711-es szatmári béke után a Habsburgok lemondtak ugyan a nyílt önkényuralomról, de Magyarország függetlensége, Erdély és a szabad királyválasztás joga elveszett. A török kiűzése utáni gyors fejlődés elmaradt, illetve a gazdasági, társadalmi fejlődést újra visszavetette a harc, a pusztítás, a politikai elnyomás. Csak 1720-ra érte el az ország lakóinak száma a Mátyás korabeli négymilliót.

A káptalan 1691—1711-ben új úrbéri szabályzatot adott ki. (A végleges rendezésre csak 1765-ben, Mária Terézia uralkodása idején került sor.) Ezek szerint az esztergomi káptalan földesúri hatósága alatt Dorog, Csév... és „ezenkívül halásztanyák Táton és Ebeden.” (96.) Az Oláh Miklós érsek alapította, Szent Istvánról elnevezett nagyszombati papnevelő intézet bírta Tát, Kicsind, Ebszőny és Tokod falvakat — írja tovább a könyv. A tulajdonjog birtokosa tehát továbbra is az egyház egy meghatározott testülete, nem pedig egy egyszemélyi földesúr. A birtokos jogi személye azonban magyarázatra szorul. A köztudatban mind a mai napig az ún. „egyházi birtokokat” egységes egynek értelmezik, holott ez nem így van. Itt is különböző jogi testületek, intézmények voltak a tulajdonosok. A történelem során — a mai napig is — sok bonyodalmat okoz ez az „összevonás”. Az akkori vármegye területén ugyanis a következő egyházi birtokosokat találjuk: a hercegprimást, a főkáptalant és a vallásalapot. Tát birtokosa a főkáptalan, de használatra (haszonélvezetre) a táti birtokot az esztergomi papnevelő intézet kapta.

Az 1711-ben készített új úrbéri szabályzat alapján a birtokkezelő prefektus így határozza meg Tát státusát, „Táth a Szent Istvánról nevezett szeminárium birtokosa. Szőlőhegye Mogyorós határában fekszik. Bor és gabonadézmát ad, malma és 2 vizatanyája van. Egy egész telek itt 6 hold szántóföldből áll. Az évi census 132 frt, ügyészdíjuk 5, sópénzük (tőkepénz) 7 frt, a malom után pedig 6 frt-ot fizetnek.” (97.) (A vizatanyája „Táthon a Balogh-tanya” volt. A vizák (halfajta) a Fekete-tengerből úsztak fel, a másfél mázsás sem volt ritka közöttük.)

1715-ben a jobbágyok száma 6. Zsellér és nemes nincs közöttük. Nemzetiségükre nézve magyarok. (Nyergesújfalu 48, Mogyoróson 14, Tokodon 24 fő a feltüntetett létszám.) (98.) Az 1920-as adatokat Bél Mátyás közli. A nagyhírű polihisztor tudós 21-ben állapítja meg a telkek számát, ami egyben a családfők száma is. Mind magyarok. Szántók, irtvány területek pozsonyi köbölben 432. Szőlők területe kapásban 69. (99.)

Arról is tudósít, hogy igen kicsiny a határ, de sík és termékeny. Földes-úrként a nagyszombati Szent István szemináriumot említi. A nép katolikus hitű, van templomuk is, de a dorogi plébániához tartoznak. Szegénynek tartja a falut, mert a szántóföld kevés.

A következő adatok a megyei adóösszeírásban szerepelnek. Időpontja 1728. Lényeges és jelentős évtizede ez a falunak. Ugrásszerű létszámnövekedésről és a német nevek megjelenéséről tudósít. A vármegyei és hadiadó befizetése céljából ekkor már 39 adókötelest írnak össze. 4 egész, 11 fél és 23 negyedtelkes gazda van itt, és 1 zsellér telek nélkül. A leg-gazdagabbak név szerint: Dinnyés Albert, Pap Tamás, Schalk József, Schalk János, Molnár András. A még ma is fellelhető családnevek közül a következőkkel találkozunk: Beck, Minkl, Schmitth, Adolf, Juhász, Horváth, Ekker, Kovács, Baumann. A falu gazdaságának mutatóiból: az állatok száma: ökör 57; ló 8, tehén 28; 3 éves borjú 12; 2 éves 16; juh 59; kecske nincs; disznó 2; termények: búza, pozsonyi mérőben 606, árpa 30, zab 194; köles 2,5; 1 db méhkas; szénakazal 42 1/4; bor 133 akó. (100.)

A vármegyei adóösszeírás 1731/32-ből közli a dica alapján szedett adókat. Ezek szerint a tátiaknak 30 2/4 dicára kell befizetni. „Mi alól irattak Táthi Bírak adjuk tudtára, mindennek, hogy... sem többet, sem kevesebbet nem fizet.” Aláírás: Főbíró Guba János, törvénybíró Molnár András. 1731. október 31. Hadiadó 203 forint 50 4/8 krajcár, háziadó 45,45. Összesen 249 forint 35 4/8 krajcár. A környező községek fizetési kötelezettségei: Mogyorós 245,30; Nyerges 499,11; Tokod 435,45 6/8. A hadiadót az országos központnak fizették, a háziadó maradt csak a vármegyénél. A falu neve még mindig többféle írással szerepel: Tát, Táth. Táth. (101.) 1731. október 31-én összeírják a megye 205 iparosát. Táton 1 mészáros, 1 kocsmáros, 1 molnár, 1 pintér, 1 ács van. Dorogon 6, Tokodon 7, Nyergesen 12 az iparosok száma. (102.)

Milyen kép rajzolható fel a XVIII. század első harmadának végén a mindennapi életéről? Az idegenek mindenképp jobb körülmények közül, gazdagabb vidékről érkeztek, s így minden bizonnyal jó példákkal szolgáltak az itt élők számára — fejlettebb termelési kultúrát honosítottak meg. Nem véletlen, hogy a mezőgazdaság és ipár is ekkor indul virágzásnak. Ennek ellenére Bél Mátyás még 1730-ban is „borzalmas szegénységről” beszél — midőn e vidéket említi. Szombathy pedig a következőket gyűjtötte össze e korról: „... a parasztházak még a török előtti időket idézik. Konyha, nyitott tűzhely, de van kemence is. A füst kémménytelenül kavarog és az ajtón száll ki. A házfalak váza fa. Az üveg a falon olajos vászon — lanterna. Az edények cserépből és fából. A nyárs használatos. Közös fából esznek, de előbb a férfiak. A férfiak evését az asszonyok az ajtóhoz támaszkodva állva nézik. Pálinkát tudnak főzni, de a boruk igen savanyú. A szoba közepén kenyérfiókos asztal. A szoba egyik sarkában két szögben összeérő pad van. Az ágy — ha van — rámas vagy mennyezetkeretes, a gazda rendszerint kint alszik a jószágnál, a gyerekek szalmán, vagy a kemence padkáján, birkabőrön. Van már szövőszék.” (103.) A jobbágyház és környékének szerkezeti felépítése szinte fél évszázadon át megőrizte ezt a jelleget. Utca felőli végén állt a lakóépület, hátrább az istálló, ólak, góré, pajta és a szérűskert (cséplőhely), széna- és szalmakazlak, még hátrább, vagy e mellett, a mai

kiskert elődje (tök, káposzta, hagyma, zöldség, egyéb vetemény), a nagy konyhakert.

Villányi Szaniszló feljegyzései szerint is szegényesek az épületek, vályogból és sövényfonásból készültek. Ám minden bizonnyal a templom melletti plébánosház vagy ha a faluban él a birtokos, házaik már kőből is épültek. A konyhából a szoba fele nyíló kemence már nem csak főzésre, de fűtésre is szolgál. Fejlődik a kézművesség — főleg a kovács- és fizekasmesterség. A falu házai a templom körül csoportosan — vagy mint Táton is — egy útra felfűzve helyezkednek el. A tátiakat a Duna jelenléte és a bécsi országút (a mai fő utca) nemcsak veszélybe sodorta sokszor, hanem előnyt is jelentett. Pesten ugyanis már ekkortájt évente négyszer tartottak vásárt. A hajcsárok a Duna vonalán hajtották a jószágot az osztrák és német tartományokba. A szekeresgazdák közül csak a közeli Nyergesújfalun élőket említik, de a táti fuvarosok is ismertek voltak.

Villányi Szaniszló esztergomi lakások felszereléséről és az emberek ruházkodásáról ezt írja: „egy széles ágy van az asszony számára a többi családtag a kályha padkáján, lócán, bundán stb. aludtak, ahogy jött. A bútorok egyszerűen fából készültek ú.m. székek, karszék, pad, asztal, láda... szekrény... almárium... asztali edények ön vagy fából készültek... kés és villa ritkán fordul elő... a németek és tótok a magyar nyelv olvasztó erejének hatása alatt — gyermekeikben teljesen beolvadnak a magyar elembe elannyira, hogy a német ajkú szülő már nem tud beszélni magyar nyelvű gyermekével. A származásnak megfelelően a viselet is jobbadán kétféle, t. i. magyar és német; csak hogy a magyar nők közül sokan hódolnak a német divatnak. A század első tizedében azonban még erős volt az ellentét a magyar és német ajkú polgárság körében. Szórványos adataink szerint a magyar női viselethez tartozott a panyolat-kötény, gyolcs féling, fátyol — kötény széles csipkére, mente üstgombokkal, váll selyemposztóból sík gallorra, szederjes komét, kendő, pártáöv stb. Kesztyű- és harisnyaviselés általában el volt terjedve. Szerették a kirívó színű ruhaneműket is... A köznép az ún. karasia- vagy abaposztóból készült magyar szabású pórruhát viseli süveggel, teljes szűrrel vagy szűrdomlánnyal. A parasztnő rövid szoknyája, derék és vállviselete külön divatot képviselt, mely utóbbit parasztvállnak neveztek az iparosok. A juhászok prémes ködmönt, a szolgálók rókaháttal bélelt mentét.” (104.)

Az 1731/32-es megyei adóösszeírás mellett fentmaradt egy 1732-es canonica visítatio is. „Táth Dorogh leányegyháza. A Szt. István királyról nevezett nagyszombati papnevelő birtoka. A Mindenszentek tiszteletére épült templomának szentélye boltíves. Hajójának mennyezete deszkázott, ez a sekrestyénél hiányzik. A khórus és a torony (2 kis haranggal) fából készült. Vannak padjai és három oltára. Felszerelése közepes. A plébános illetéke 20 frt; 30 p. szapu gabona... Az iskolamester. Aszalay András, IV. gimnáziumi osztályt végzett, s csak magyarul beszél. Az iskolaépület jó; tanítványai nincsenek. Illetéke pénzül 8 frt, 26 p. szapu gabona... Hat egész és 26 fél telkes jobbágy lakik a faluban... A gyónóképes római katolikus lelkek száma 200. (105.) (Tokodon 230, Mogyoróson 257.) A táti birtoktestek felsorolásánál már látható, hogy a tátiak erősödnek, terjeszkednek. 1701-ben még elnyomják a szomszédok — írja

az egyházlátogató — most meg már birtokokat szereznek Esztergom és Újfalu (Nyergesújfalu) felé és a Bajnai út mentén. (105.)

Egyházlátogatási jegyzőkönyv 1755: „Táth részint az uradalom, részint a káptalan és a hívek önkéntes adományaiból 1747-ben épült temploma igen czélszerű és jó állapotban van. Tornya fából van. S a templom teteje zsindelyes, egészen boltíves. Van szószéke és khórusa (fából), 6 változatú orgonával, 2 oltára és két sor padja. Felszerelése jó... Az iskola-mester Bencsik Lőrincz, megfelel kettős hivatásának s egyúttal harangozó... Zsoltár éneklésért a halott mellett 75 dr... Az iskolaépület jó. A tisztán kath. lakosok száma 365, ezek közül 242 gyónóképes.” (106.)

A megnövekedett német lakosság miatt az istentiszteleteken a német nyelv is használatos lesz. Bencsik Lőrincz iskolamester magyarul, németül és szlávul is beszél. A tudományokban „kielégítő” a jártassága. Itt szerepelnek először — a ma már sajnos kiveszőben lévő — határterület-nevek: „kertallyai döllő, Duna döllő, Sás döllő, Halomka”. (107.) A mai napig ismert családnevek közül a következők szerepelnek: Hampauer Fülöp, Cziczman Ádám, Schmidt Ádám, Minker Jakab, Juhász Márton, Mészáros János, Schlak Tamás, Dinnyés András, Schlak Péter.

A jegyzőkönyvek elemzéséből Villányi Szaniszló több következtetésre jut: Terjedőben a háromnyomású gazdasági rendszer, a plébánosoknak és iskolamestereknek (ezek egyben a kántorok és harangozók is) földjeit a földesúr adja, de javadalmazásuk egyébként a község terhe, mint ahogy a templom és az iskola fenntartása is. A temetők ekkor kerülnek el a templomok környékéről. Táton az 1780-as években kapta azt a helyét, a jelenlegi az Ady Endre utca és a Felszabadulás út által határolt területen, a 46-os km-kőtől 400 m-re Nyergesújfalu felé. A templomok kőből és téglából épülnek, a többi épület vályogból készült. A tető zsúpp, vagy nád. A gyerekeket többnyire csak télen küldik iskolába a szülők. Igaz, a hiányzók létszámát a kántortanító igyekszik csökkenteni. A népiskola a legelső fok 2—3—4 évével, ahol írás és olvasás, számolás és a hittan a tantárgy. Az anyagi és szellemi kultúra összes „elméleti tudnivalóit” ekkor még e két személy hordozta a faluban: a pap és a tanító. Táton az utolsó kántortanítók egyike — Seres Ferenc — a múlt század végén még a szemzés fogásait is tanította, s ha a „disznó beteg volt”, akkor őt hívták a házhoz. Hasznos szokás, hogy vásár- és ünnepnap, valamint bizonyos napokon az elöljárók és előkelőbbek családjaihoz a tanító a szegény tanulókkal énekelni jár, amiért jutalmat kapnak. Az ostyasütésért plusz jövedelem járt a kántortanítónak. Az ő ajándéka abból állt, hogy szombatonként a tanulók „élelmi adományt” hoztak neki. Ő is küldött nagyobb alakú ostyákat egyes házakhoz — amiért szintén ajándékot kapott. A halott mellett fél vagy egész éjjel zsoltáréneklést tartott.

A pestisjárványok elkerülése végett királyi rendelet szorgalmazta a községenkénti két ház felállítását: „Az egyik vesztegzárul szolgált az idegenek számára, a másik pedig Lazaretum volt a betegek számára.” (108.) Falusi bábákról még nem tudunk, de a gyakori csecsemőhalál miatt fontosnak tartják a „hozzaértó asszonyok” segítségét. Az utak még sok kívánnivalót hagytak maguk után, a vámok és uzsorák mellett az útonállókkal is számolni kellett. A postaközlekedés azonban aránylag jó volt. Budával a dorogi postamester, Komárom, Győr és Bécs irányában pedig a nyergesújfalu postamester tartotta a kapcsolatot.

Az 1767-ben kiadott úrbéri rendelet a jobbágyság számára nagy jelentőségű, s Mária Terézia a nemesség felzúdulása ellenére is végrehajtotta. „Az úrbéri rendelet meghatározta a jobbágytelek nagyságát, és megszabta a telek használatáért járó terheket. Az egyholdas belső telekhez — rajta ház és gazdasági épületek — 16—40 hold szántó (földminőség szerint) 4—15 hold rét, elegendő legelő, s az erdőből épület- és tűzifa járt. Terhei: évi 1 forint pénzbeli földbér, a szántóföldi termésből kilenced és ajándék (2 kappan, 2 csirke, 12 tojás, fél icce vaj, s 30 telek után 1 borjú; robot — évi 52 igás vagy 104 napi gyalogrobot.” (109.) Már elterjedőben a burgonya, a kukorica és a dohány, s a rideg állattenyésztés mellett istállózó állattenyésztés is van. Van már lucerna, lóhere. A falu gazdagodását mutatja, hogy már külön magtárakra is szükség van. Az urasági (szemináriumi) magtár a templomtól lefelé 400 méterre, a mai községi óvoda mögött állt. Bejárati ajtaja felett a zárókőben az évszám: 1768. Méretei: 27 méter hosszú, 11 méter széles és 7,5 méter magas. Egyszerű, meghatározó stílusjegyet magán nem viselő épület. Mégis gondosságra vall, hiszen a házaknál lévő félig nyitott csűröknél, pajtáknál jóval többet ér. Építési módja: kő, téglá és egyéb törmelék mészporral elegyítve, majd vízzel leöntve. Így az összeégés miatt az egybefüggő falazat igen erős.

A század nagy lehetősége a lassan induló bányászat. 1768-ban Mária Terézia 50 aranyat ígér annak, aki kösznet talál. A megyében először a Ruhr-vidékről jött Rükschuss-fivérek kezdik meg a munkálatokat 1780-ban Csolnokon. A következő század a bányászaté. Mogyorós és Bajót (Szarkás) bányászata Tátot is érinti majd. (110.) A tokodi kőszénbánya — itt már táti fuvarlehetőségek is számba jöhettek — csak 1810-ben hallat magáról. (111.)

Fejlődést jelentett az 1777-ben megjelent Ratio Educationis, az alsó és középfokú oktatást szabályozó iskolarendelet. Kimondta „... hogy a mestereket a nagyobb városok normál, nemzeti iskoláiban egy 10 hónapos szeminárium keretében kell leendő hivatásukra előkészíteni. ... Ám ez alig egyéb, mint kibővített népiskola, ahol a jelölteket a tanítási gyakorlat bizonyos fogásainak elsajátítása után kiképzett tanítóknak minősítették. Az így szerzett oklevelek nem voltak egyebek, mint elismervények arról, hogy az illető tud írni-olvasni, egy kicsit számolni, de alapos pedagógiai képzettséget nem szereztek a tanítók.” (112.)

1783-ból származó Canonica Visítatio (113.) nyomán tudjuk, hogy az egyház jövedelme Táton 150,85 Ft. Tokodon 196,20, Dorogon 253,90 Ft. A falu lakossága katolikus. Az iskolamester már a nótáriusi teendőket is végzi a negyvenkét éves német Vain Pál személyében. Földrajzi neveink közül említést nyernek: Halomka, Hordós, Soós, Dunamenti. A nevek közül: Kováts István, Lohner Jakab, Šhmít József, Juhász Márton, Dinnyés István, Sámuel János, Kail Jakab, Lang József.

Maradtak fent feljegyzések elemi csapásokról is. „Ebben az évben — 1799 — volt a leghidegebb tél, amelyet Európában 1399 óta nem jegyeztek fel. A hatalmas havazások miatt okt. 20-tól, márc. 3-ig a juhokat itt-hon kellett etetni. A rengeteg hó olvadásától a Duna annyira kiáradt, hogy Esztergomban több mint száz ház az árvíztől összedőlt. A városba vezető útfá a táti hídtól az árvíz annyira elárasztotta, hogy a fáknek csak a koronái emelkedtek ki. Ezért a várost csak Dorog felől lehetett megközelíteni.” (114.)

Egy évvel a századforduló előtt Vályi András „ország leírásában” ezt olvashatjuk településünkéről: „Táth Magyar és német falu Esztergom Várm. földesúra az Esztergomi Kis Papság, lakosai katolikusok, fekszik Doroghoz nem messze és annak filiája Esztergomhoz is 1 órányira, eladásra módgya helyben, és Esztergomban, földgye jó, szigetteit, réttyeit néhan víz megönti, fája nints, szőlője határjában kevés, hanem az úgy nevezett Ebszőnyi pusztában van és jó borokat terem.” (115.)

3. TÁT A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

Az 1790., II. József halála után kibontakozó nemesi ellenállás rövid ideig tartott, de perspektívát, távlatot egyébként sem volt képes a hazai fejlődés számára biztosítani. A társadalmi átalakulás forradalmibb programját kidolgozó jakobinusok mozgalma Martinovics szervezkedésének leleplezésével elbukott, majd a napóleoni háborúk utáni dekonjunktúra akadályozta a gazdasági fejlődést. A 19. század második évtizedétől kezdve fokozódott a szembenállás az abszolutisztikus Habsburg-uralommal, majd a reformországgyűlésen fogalmazódik meg a nemzeti függetlenségért, a társadalmi haladásért indított újabb harc programja. A feszítő társadalmi-gazdasági, politikai, nemzetiségi ellentmondások megoldásának elnapolása, a reformeszmék megvalósulásának meghiúsulása az ország forradalmasodásához vezetett — s az 1848—49-es forradalom és szabadságharc döntő fordulatot hozott az ország sorsában, és éreztette hatását Tát életében, fejlődésében is.

Esztergom vármegye a századfordulón a már említett vármegyei önkormányzat irányításával élte életét. Az örökös főispán itt ugyan a mindenkori érsek, ám az — Rudnay Sándor, volt erdélyi püspök személyében — csak 1820. május 20-án jön nagyszombati kíséretével Esztergomba.

A közigazgatást az alispán és tiszti kara irányította. Az uradalmakon a földesúr szava volt a törvény, vagy teljhatalmú jószágkormányzója, a prefektus intézkedett. Az úriszék ítélkezett, a falusi bíró pedig igazgatta a jobbágyság és zsellérek apró-cseprő ügyeit. A megye két követet küldhetett a rendi országgyűlés alsó táblájába. A káptalannak külön követe volt. Am az érsek és a káptalan — bár beleszólása nagy volt — a vármegye ügyeivel csak formálisan foglalkozott, annál is inkább, mivel a káptalani lakások még nem készültek el, és a székesegyház meg nem iis állt. A bazilika felszentelésére 1856. augusztus 31-én került sor, az eseményre I. Ferenc József császár is ellátogatott.

Táton, a faluban a földesúr továbbra is az érseki papnevelde, a szeminárium, mely a falut a „Méltóságos Esztergomi Főkáptalan Kegyelmes Földesurairól” kezelésére bízta. Az ún. „előljáróság”: a Dorogról kijáró plébános, az iskolamester (aki egyben kántor, harangozó és jegyző is), a bíró és törvénybíró, az esküdtek, valamint számításba jöttek már a nagyobb adót fizető gazdák is.

Az 1812. július 21-én kelt egyházlátogatási jegyzőkönyvben a következőkről olvashatunk: A lélekszám 559. Már postakisasszony is van: „Posta Magistra¹ Therezia Zsitvay”. Az iskolarektor a római katolikus Rausch Mihály, a ceremóniákban és rítusokban járatos, tudása a gyermekek

oktatásában elégséges. A Dorogról kijáró plébános könyvtára 120 könyvet tartalmaz. Franciscus Pianone könyveinek lajstromában a következő leltárszámúak magyar nyelvűek: 48. Baranyi Pál: Az életnek és halálnak képe; 50. Illyés: Prédikáció; 74. Kovács: Unnapi prédikációk; 75. Bielek: Arany gondolatok; 77. Nagy: Az igaz hitnek Elei; 82. Katona: Magyarországi története; 102. Lelkigyakorlatok; 113. Magyar Biblia. A többi latin, német és görög nyelvű. (116.)

Helischer kézírata Tátról az 1827-es évből Bél Mátyás fordításában szerepel: „németek és magyarok vegyesen lakják. Hatszázharmincöt főből álló 115 család 102 házban. Mindnyájan katolikusok, a dorogi anyagyéyházhoz tartoznak. Szántójából 708 hold másodosztályú, 115 hold harmadosztályú, 79 kaszás rétje harmadosztályú, 55 kapás szőlője elsőosztályú, legelője harmadosztályú, faizása (erdő-használata) nincsen. (117.) Helischer Tokodnál említést tesz a Bél által a táti csatáról mondottakról, de megjegyzi, hogy az ott említett patakot azóta már szabályozták, s ez most több uradalmi malmot hajt.

Ez idő tájt a reformmozgalom hatására és az országgyűlés követelésére az eddig latin és német nyelv helyett az 1844. II. tc.-ben a magyar államnyelvet törvénybe iktatták. A magyar nyelv lesz a törvényhozás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közoktatás hivatalos nyelve. Dorog környékén az egyházi anyakönyvezés is szakít a tridenti zsinat rendelkezésével. Az egyházi anyakönyvezés 1735—1843-ig latin nyelvű, de 1848—1858 között már magyar. Táton a magyar nyelv lelkes pártolói bár sokat nem hallhattak minderről, sőt biztos nem is tudtak a már Besenyeivel megkezdett magyar nyelv pártolásról, Kazinczy nyelvújításáról, mégis gyönyörű példáját adták az ősi nyelv iránti tiszteletüknek, mikor 1831. december 29-én levelet írnak a püspöknek, az esztergomi hercegprímásnak a rajtuk és nyelvükön esett sérelem miatt. A levél gondolatai rendezettek, stílusa a témának megfelelően fennkölt.

Nagy Méltóságú Püspök

Reményünk Kegyes oszlopa

Minthogy 18 esztendőök előtt a mesteri hivatal részül a Templomban való Éneklés felessen lévén, az az egy Vasárnapon vagy Ünnepnapon magyarul, másikon pedig Németül, 1813-dik esztendőben pedig Keresztjáró hétben Tokodra való processio menés alkalmatosságával, helységünkbe lakó Németek, kik tsak hírért magokat azoknak nevezik, nagyobb számúak, velünk rendetlenül bánván, Feszületet, lobogókat, tölünk elszedvén, azok nélkül a legnagyobb botránkozásba folytatták útunkat, és azon Naptul fogvást megfosztottak bennünket Templomba az Isteni szolgálat felességétül, mindenkor kétszer Németül, harmadszor magyarul Énekeltek, Nagy Sátoros ünnepeken pedig soha sem melly nekünk magyaroknak nagy szívünk fájdalomkra esik, hogy azon igen kedvelt magyar Jussunktul Törvéttelenül s gyalázatosan megfosztattunk. Tájunkon fekvő tiszta Németh lakos helységekben pedig a magyar Nyelvnek előmozdítása és gyarapodása láttatik lenni, éppen nálunk nem, a hol mindnyájan Németeket össze számlálván, kitsitül mind napig, hogy magyarul ne tudnának, egynél több nem találtaik. Mely okra való nézve folyamodunk Nagyméltóságú kegyes Urunk és Atyánkhoz, kérésünk végben vitelére, tellyes hatalommal fell ruházott oszlophoz, méltóztasson kegyesen bennünket, de kívált a Magyar Nyelvet kegyes Pártfogása alá venni, és

templomunkban, úgy processiók alkalmával való Németh Éneklést végképpen el tiltani.

Mely kegyes végzést óhattva várjuk, alázatos könyörgésünket származtatván, Kezei tsokolása mellett drága kegyességébe ajánlottak maradunk.

Nagy Méltóságú Püspöknek mint Kegyes Atyánknak December 29-kén.

1831.

Legalázatosabb Szolgái
Farkas István

Mészáros Albert és a többi minnyája
Táthi Magyar lakosok. (118.)

A kérdés fontosságát mutatja, hogy az aula, a püspöki hivatal 1832. január 3-án már tárgyalja is az ügyet. Táton a magyar—német ellentét állandó probléma. Az életmegnyilvánulások minden területén jelentkezik, az utcai verekedésekben éppúgy, mint a templomban, ahol már német és magyar Istenről is beszélnek.

Az 1832/33. évi megyei összeírás adataiból tudjuk, hogy a 97 3/8 rovas alapján a tátiak adóbeli tartozása a következő volt.

Hadiban	662 forint	9 krajcár
Háziban	321 forint	20 2/8 krajcár
Összesen	983 forint	29 2/8 krajcár

A láttamozó főszolgabíró Reviczky Károly. Összeírásra az adó szempontjából 103 személy került. Ebből jobbágy 50; idős jobbágy fia 25; leánya 2; valakinek testvére 2; zsellér 22; lakó 2; szolgáló 12; szolgálólány 5. A szétválasztás létszáma 17-tel nagyobb, mivel egy-egy jobbágnál a gyermeke vagy szolgálója is összeírásra került mint adóköteles. Az ökrök száma 40, a teheneké 108, a tinóké 57, borjú 12, ló 166, csikó 2, sertés 26. A házak száma 93. Földterület 708.4 hold másodrendű szántóföld, 115.2 hold harmadrendű föld, rét 78 kaszás, szőlő 594.4 kapás. Egyesek már haszonbérlet után is fizetnek adót, mint Keil István, Lutz József, Holdampf József. A bíró Adolf Mihály, hites jegyző Albert András. Legnagyobb adófizető: Adolf Mihály 23 frt 19 kr; Pap András 23,57; Rosz Sebestyén 24,17; Szatketzer Lepold 25,18; Lutz József 23,52. (119.)

Az idők folyamán a felmérések egyre pontosabbak. A földek érték szerinti sorrendiségét is számon tartják. Pontos adatokat találunk az állatállományról. A pénzbeni adózás — krajcáros pontossággal — igazságszerűbb elszámolást jelentett jobbágnak éppúgy, mint az adószedőnek. A termelési kedvre is jótékonyan hatott. Csak egy példát. A tized szedése idején — míg az adószedőre vártak — rengeteg termés tönkrement. Addig ugyanis nem volt szabad a csűrbe hordani, míg a „részeket” adó fejében el nem vették. Gazdagabb vagy silánvabb termés esetén mindig vitát jelentett a tizedek pontos megállapítása. A korszak utolsó egyházlátogatási jegyzőkönyvéből — 1836 — a földrajzi nevek bővülését, továbbá részenkénti pontosítását találjuk: Hídon alul. Kertek alatt, Hegy alatt, Külső hosszú, Belső hosszú. Duna döllő, Soós, Dunaföld, Duna föld felső, Sás külső, Sás belső. A Dorogról kijáró plébános: Tóth József. Könyveinek száma 79. Az iskolamester: Juhász Ignác. (120.)

Az 1838-as esztendő szomorú eseményt hozott. A nagy árvíz Táton is pusztított. Mind a mai napig jelzés mutatja a Duna akkori szintjét két

helyen is. A templom falának oldalában, az iskolatelekkel érintkező sarkán, és az Aubéli-féle háznál, a Molnár emléktábla alatt, a mai Felszabadulás út és az Ady Endre út sarkánál. „Öt teljes napig tartott ezen a szakaszon az áradás, s Visegrádtól felfelé mintegy 40 kilométer hosszú szakaszon mindent elöntött az ár. Nyergesújfalun például 150 ház dőlt össze, a házak háromnegyed része. Táton 84 százalékos volt a kár. Áldozatul esett Esztergom is, ahol 853 ház közül 630 dőlt össze.” (121.) Ez a márciusi tavasz a Duna menti településeknek nagy gondot és sok kárt okozott.

Az 1839—1840. évre „Táth helységnek rovásos összeírása” alapján a „vagyon rovásra” 93 7/8.

„Ettől fizet Hadi adóban	641 f.	28 6/8 krt.
Házi adóban	530 f.	23 5/8 krt.
Összesen	1.171 f.	52 3/8 krt.”

Adóköteles összeírt személy: 119. Ha valaki özvegyasszony, öregember, 16 évnél idősebb fia vagy leánya jön számításba. Ebből jobbágy 53, fiatal jobbágy 24, fiatal jobbágyleány 3, zsellér 24, lakó 1, szolga 9, szolgálóleány 5. 97 ház van ekkor a faluban. Állatállomány: 38 jármosökör, 46 fejős tehén, 50 meddő tehén, 26 tinó, 6 borjú, 183 hámos ló, 7 db csikó, 24 sertés. Földterület 708,4 hold másodrendű szántóföld és 111 hold harmadrendű, 79,5 kaszás rét. (Ez kb. 40 hold — miután két kaszásnyi terület 1200 négyszögölnek felel meg) 555,1 kapás szőlő (egy kapás 120 négyszögöl.) Szilvás, káposztás és dohányföld nincs feltüntetve. Közös legelő 356 hold az ökröknek, teheneknek és lovaknak. 24 hold a közös legelő a juhoknak, kecskéknél és disznóknak. Az összeírásban 3 kazány is szerepel. Ez a pálinkafőző üstöket és tartozékait jelentette. A közös faluhoz tartozó munkát — pl. utak karbantartása — mindenki köteles volt végezni. A leggazdagabb jobbágyok: Schalk Mihály (4 jármos ökre van, 2 tehene, 1 tinója, 4 lova, 1 disznaja, több, mint 19 hold földje, 3,2 kaszás rétje, 12,4 kapás szőlője. Adója 30 forint 27,4 krajcár. Keil Mihály némileg megelőzi őt, adója 34 f. 1,3 kr. A többiek mind 30 frt alatt fizetnek. A szegények között olyan adófizető is akad, aki még az 1 forintot sem éri el. A 119 név már majd mind ismerős, még a ma élőknek is, kik az ősközség területén élnek. A legöregebbeket külön jelöli az összeíró, mert odaírja a következőkhöz, hogy 60 éves: Schüller Jakab, Adolf Tamás, Takáts János. A német nevek már egyöntetű írást kapnak: Kholm, Minkl, Kheil, Schalk, Schüller, Meckler, Bekk, Hartmann, Pédl, Baumann, Schmidh.

Aláírások: „Kelt Táthon Januárus 31 év 840. Juhász Ignáts Táthi jegyző által, Mészáros Alberth bíró, Adolf Mihály Tör. Bíró, Baumann Antal és Keil Mihály eskött”. (122.)

Tát ezekben az évtizedekben növekedett, gyarapodott. Köszönhette ezt a szerencsés fekvésének és dolgos lakóinak. A Bécsi úton a személyszállítás 1750-től megindult. A postakocsi-szolgálat is rendszeressé vált. A postakocsi Buda és Bécs közötti távolságot 30 óra alatt tette meg. A rendszeres hajójárat Bécs és Pest között pedig már 1830-tól megindult. A hajó menetrendje lefelé 14 óra.

A „táti depó” ekkor szerezhette meg hírnevét, hiszen vasúti szárnyvonal errefelé még nem épült ki, és a környékbeli bányák széntermelését Táton is deponálták, előkészítették szállításra. A fuvarosgazdáknak mindez nagy kereseti lehetőséget jelentett.

Csak egy adatot idézzünk 1848. április elejéről arról, hogy milyen jelentős mennyiségű szénszállítmányokat továbbítanak e területről. „Ő Fensége az ország Nádora f. é. 620. sz. alatt megkeresi a megyét, miszerint a Duna gőzhajózási társaság részére kebelbéli Táth helységből szállítandó mintegy 300 ezer mázsa kőszén fuvaroztatásában előfordult késelmének megszüntetése iránt kellő intézkedések tétessenek.” (123.)

Az esztergomi járás két szolgabírói kerületből állt ekkor, Tát és Dorog központtal. A 48-as választásokon így nőtt meg ismét jelentősége a településnek. Emellett Tát katonai átkelési hely is volt. „A marha húsnak, s azzal járóknak ára következőleg állapítottott meg. Esztergom szabad királyi város, Szent Tamás, Vizi és Szent György Mező városokban a katonai átkelési helyeken, úgy mind Süttő, Nyerges-Újfalu, Táth, Dorog és Leányvár helységekben.

Marha húsnak fontja	16 dr.
A faggyúé	30 dr.
A gyertyaé	45 dr.
A szappanyé	38 dr.
Az ürü és juhhús fontja	14 dr.” (124.)

Egy kiló marhahús ára 28 krajcár volt. A bányászok ekkor a munka nehézségétől és szakképzettségüktől függően napi 20—40 krajcárt kerestek.

Táton a 19. század közepén készült el egy sor jelentős — még ma is álló — épület. A falu közepén található nagy vendégfogadó — ma bevásárlóközpont — ekkor nyerte el mai formáját. Alatta hatalmas többágú boltíves pince van. Az 1860-ban elkészült új, nagy templom terveit is ebben az időben készítik. 1846-ban pedig új nagy magtár épült, hihetőleg a már működő kétkemencés Eggenhoffer József-féle „tégla-gyárban” égetett téglából. A magtár a Bécsi úttól 50 méterre áll a téglagyártó kemencék pedig szintén ettől nem messze a Duna felé kaptak helyet. A mai Május 1. utca végén lévő házaknak innét a nevük: „Tégla-házak”. A „bélyegzős téglák közepét a gyártó nevének kezdőbetűi díszítették: E. J. Mérete: 30x15x 7-es. A „tégla-házak” mögötti „Ér”-től — kis patak volt — indult az a nagy árok- és gödörvonulat, amely a jó alapanyag kitermelése miatt keletkezett. (Ma már feltöltötték.)

Az urasági (káptalani — szemináriumi) magtár mellett épült a megyei gabonatároló. Impozáns, klasszicista stílusú, többszintes, belül faszerkezetes, műemlék jellegű épület. Valamikor a homlokzati részét domborzatok díszítették. Felirata:

„Esztergom vármegye örökös valóságos
főispánja ország primása
Herceg Kopácsy József bölcs kormánya
alatt Andrássy József főispáni helytartó
közhasznú mindítványát felkarolva

a megye közössége
önkéntes adományokból.
Az adakozók javára építette 1846.”

Méretei: 11x24 méter. Magassága 15 méter. Még két épület, amely ebből a korból maradt reánk. A már említett Aubéli-féle ház — a mai Felszabadulás út és Ady Endre út sarkán — valamint a többször is átalakított községi óvoda egykori épülete. Egy jelentés így szól a korabeli javítási munkákról: „Koltay Zsigmond alszolgabíró úr jelenti: miként a Táthi sebészi házfehaj, kút, tető és a ház fedele megromladozván azoknak 72 Ft 19 krajcár pengő kialakult javítása megrendelendő volna.” (125.)

Az 1848-as forradalmi eseményekben és a szabadságharcban Esztergom vármegye aktívan vett részt. Bár a 48-as vívmányokat V. Ferdinánd a még főherceg Ferenc Józseffel Pozsonyban csak április 11-én szentesíti, Andrassy Mihály első alispán Esztergomban március 29-én már jegyzőkönyvezi a közteherviselésről, a papi tized eltörléséről, az úrbéri viszonyok megszűnéséről szóló törvényeket. (126.) Előkészítik a 26 029 lakosú esztergomi járásban a vármegyei választásokat. Tát szerepét jelzi ez időből egy adat „... az esztergomi kerületben Táth, a párkányiban pedig Kőbölkút helységek választási fő helyekül megállapítatván.” (127.)

A választásokat a sorozások követték. A kormány 226 nemzetőrt kér, ám Esztergom és a megye többet ad. Ha nem volt elég az önkéntes, akkor a 19—23 éves korosztályból sorsolás útján választották ki a többi. Összel a hadi fuvarozásokra száz darab kétlovas szekeret állítottak ki a megye-beli községek. (128.)

1848. október 18-án Esztergom Kossuthot fogadta. Másnap már tovább utazott Komáromba — és miután Pestről hajóval jött — környéki toborzásokra nem kerülhetett sor. Az 1848—1849-es első népképviselői országgyűlésre a táti kerület képviselője Zsitvay József nyergesújfalu-i kovács és mészárosmester lett. 1849. január közepén pár napra Esztergom osztrák kézre került. A községekben ekkor zaklatni kezdték a lakosokat rejtett fegyverek miatt. A már többségben német ajkú lakosságnak nem volt mindegy az ugyanazon nyelvet beszélő ellenség ellen harcolni — mégis megingathatatlanul kitartottak a magyar ügy mellett. (129.) Esztergom 1849. július 12-én került végleg osztrák kézre. Hogy a tátiak közül mennyien áldozták életüket a szabadságharcban, azt pontosan nem lehet kideríteni. Az egyházi forrásokból vett lélekszám-alakulás szerint nem sokan. 1842: 602 katolikus lakosból az iskolás és 16 éven aluliak száma: 97; az arány 1845-ben: 617 és 99; 1848-ban 635 és 97.

A szabadságharc leverését követően Táton is csak fokozatosan normalizálódott a közélet, s a gazdasági-társadalmi fejlődés az önkényuralom viszonyai között ugyancsak lelassult.

IV. TÁT FEJLŐDÉSE AZ 1848/49-ES SZABADSÁGHARCTÓL A FELSZABADULÁSIG (1849—1945)

1. 1850-TŐL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően a politikai elnyomás sötét évei következtek, de Haynau rémuralmát felváltó Bach-korszak már lehetővé tette a társadalmi-gazdasági viszonyok bizonyos mértékű fejlődését, a kapitalizálódást. Az 1853-ban kiadott úrbéri pátens (rendelet) lényegében a jobbágyrendszer eltörlését jelentette, a jobbágytelkek a földet használók tulajdonába kerültek — s az adóból az állam kártalanította a földesurakat. Megnyílt az út a mezőgazdaság kapitalista átszervezése előtt, s a nagybirtok — bár ellentmondásos módon — élni is tudott ezzel a lehetőséggel. A közép- és kisbirtokos osztálynak azonban nem volt anyagi lehetősége gépesítésre, gazdasági épületek emelésére — a falvak népe pedig évszázaddal elmaradva szinte faekével művelte földjét. Döntő változás csak a politikai viszonyok stabilizálódásával, az 1867-es kiegyezéssel következett be — s bár Ausztria gyarmatosító vám- és gazdaságpolitikája, a feudalizmus maradványai lassították az átalakulást, Magyarország gazdasági fejlődése soha nem látott mértékben felgyorsult.

A szabadságharc leverését, a világosi fegyverletételt követően az osztrák adminisztráció vette át az ügyek irányítását. Az Esztergom vármegyei közigazgatás új vezetői 1849. augusztus 26-án foglalták el a hivatalukat. Az önkényuralom alatt az esztergomi kerülethez egy város, három mezőváros, hatvannégy község és 26 pusztá tartozott. Tát az „Esztergom vidéki járás” része lett. Miután a papnevelő 1850-ig maradt Nagyszombaton, mint földesúr, a szeminárium is a régi helyére került. azaz Esztergomba. A vármegye önkormányzati jogát 1867. április elején nyerte vissza.

A tisztújítás után meggyorsult a megye fejlődése. Mindez nem csupán a társadalmi-politikai változásokkal függött össze, hanem a kapitalizmus térhódításával, az ipar fejlődésével is. Szénbányák nyíltak, téglagyárak épültek, gyors ütemű volt a vasútépítés és a gőzhajózás fejlődése. Az új gyárakhoz és épülő házakhoz téglát kellett gyártani — az ipari termelés biztosításához szénre-energiára, az áruszállításhoz közlekedésre — vasútra — volt szükség.

Az Esztergom vidéki szénbányák közül 1800—1897-ig tartó termelési szakaszban Sárísáp, Csolnok, Mogyorós, Szarkás neve volt ismert — majd 1894-től Tokod is szerepel, és összesen mintegy 14 millió mázsa körüli szenet biztosítottak. (130.) A vasút megépítése előtt — de később is — hosszú ideig a táti széntároló fontos helynek számított. A dunai

rakodóig tengelyen szállították a szenet. Télen, amikor a szállítás lehetlenné vált, némelykor 1000 vagon szenet is tároltak a táti rakodón. (131.) A szarkási szén ügyében Széchenyi István is levelezett már 1840-ben. A vasútvonal esztergomi szárnyvonala is a szénnek köszönheti létezését, 1883. októberében kezdték építeni.

A Duna vízi útjainak felügyelete is még fontosabb feladat lett. 1881-től kultúrmérnöki hivatalok intézik már a kisebb-nagyobb vízfolyások rendezését. Az ún. „depói kőgát” a táti volt fűrésztelepnél — most a tsz melléküzemágainak helye — a századforduló táján készült. Feladata Tát falu védelme volt azáltal, hogy árvízkor a vízáramlást fékezte.

A megye e szakasza kezdett ipari jelleget öltetni, s az ősi foglalkozást, a mezőgazdaságot, a lakosság — Borovszky szerint — már-már hanyagolja: „a gazdák egyes vidékeken a munkásszükségletet alig tudják fedezni; a megye Duna-jobbparti részeiben, ahol sok a gyár, bánya és erdő, olyan mértékben van kifejlődve a fuvarozási kedv, hogy bizony a nép alig használja földjét, a földművelést elhanyagolja.” (132.)

A szabadságharc utáni időszakból — 1849/50-es év fordulója tájáról találunk először adatot Tátról. — A településen is átvonuló és megszálló katonaság költségeit jelentő összeget a tátiak szeretnék, ha az adózás fejében elengedné a vármegye. „Azon halló alkalmatosságoknak mellyek Dorog, Leányvár, Nyergesújfalu, Táth helységekből 1849. i. nov. dec. és 1850. i. évi január, február és március hónapokban a cs. katonaság által okoztattak.

Táth 38 gyertyaszál 2693 fő katona portio

823 ló portio

ezüstforintban a kiadási költség 59 forint 14 krajcár” (133.)

Fényes Elek leírásában pedig ezt olvashatjuk a faluról, 1851-ből. „Tát, magyar falu, Esztergom v.-megyében, a Duna jobb partján ut. p. Dorog és Nyergesújfalu közt a budabécsi országútban, rónaságon. Határa 1207 hold, melyből beltelek 77, szántóföld, 862, rét 41 h., legelő 104, szőlő 100, zsellérföld 12 5/8 hold. Szántóföldjei fekete homokosak, s igen szép kukoriczát és gabonát teremnek. Úrbéri egész telek 36. Lakja 650 kath. Van itt egy kis kath. templom, nagy vendégfogadó, jövedelmes malom a sárisápi patakon, téglaegető, urasági és megyei magtár. Birja az esztergomi Seminarium.” (134.)

A falu — településformáját illetően — teljesen kialakul a „szalagtelkes útifalu”. Hosszú, viszonylag keskeny telkek érintkeznek egymással hosszanti oldalukkal. A házak és a kerítések az utc szinten vannak, és homlokzatukkal állnak kifelé. A házak és istállók végén a telkek egész szélességét elfoglaló csűrök összeérnek, ezekben gabonát és szénát tároltak, de itt volt a kocsiszín és szerszámok, mezőgazdasági eszközök helye is. A Felszabadulás u. 62. számától a 72-ig az épületek beosztása még ma is a múlt századi formát mutatja. A 68-as számú házban — Aubéli-Fischer ház — pedig a csűrök, pajták még eredeti rendeltetésüket szolgálják.

Az 1853. évi úrbéri pátens (rendelet) a jobbágyság tekintélyes részének örök tulajdonába adta a földet — az állam kártalanította a földesurakat. Kezdődött a tagosítás is. Ez abból állt, hogy a gazdáknak a

falu határában szétszórt, apró parcelláit összegezve, mindenki egy meghatározott helyen, egyben kapta meg a földjét. A határ újrafelosztása természetesen sok bonyodalmat okozott, hiszen a gazdag paraszt a törpebirtokossal szemben előnyt élvezett.

A falu belső igazgatási ügyeinek irányítója a bíró volt. Táton három évre választották a földesúr három jelöltjéből. Helyettese a törvénybíró, döntéseiket segítették az egy évre választott esküdtek. Szent György napján (ápr. 24-én), később a katonaév kezdetén (nov. 1-én) voltak a választások. A nótáriust vagy más néven jegyzőt akár életfogytiglan is tisztében hagyták. 1871-től pontos állami közigazgatási rend volt érvényben. Tavasszal és ősszel közgyűlést tartottak. Kötelező volt már a költségvetés készítése is.

A falun élők rétegződése egyre világosabbá vált. Az urak, a „nadrágos emberek”: a pap, a jegyző, a kántor és a tanító. A gazdag parasztok mellett a törpebirtokosok és zsellérek, valamint a cselédség él. Külön réteget alkottak: a boltosok, mészárosok, kocsmárosok, kézművesek-iparosok. Megbecsült ember a malmos és a kovács. A bányászok száma Táton még kevés — és le is nézték őket a föld alatt végzett munkájuk miatt. Hogy a fuvarosok éppen a szén miatt gazdagodtak, az senkit nem zavart. A tokodi kőszénbánya fuvarosai között három táti is volt már 1854-ben; Bauman Antal, Juhász Antal és Pap József. (135.)

A szénfuvarozás nagy lehetőségét más gazdák is kihasználhatták, hiszen amikor 1854-ben az esztergomi határ egy része eladó lett, több, mint 30 földterületet vásároltak meg a tátiak. Még ma is nem egy gazdatud jár szántani a Zsidódi híd környékére. A Tát—Tokod—Bajna közötti út építése is ekkortájt kezdődött el.

A községi iskola tulajdonában lévő „Jegyzőkönyv” — iskolai napló — „1856—1876/7.” évről közli a tanulók névsorát. A napló első oldalán a felírás: „Napló 1856. év kezdődik, névjegyzéke a Táthi elemi iskolába járó két nemi ifjúság megjelenéséről.” A fejlécen szereplő rovatokból az alábbiakat tudjuk meg: folyószám, a tanítvány neve, kora, házszáma, apja neve, „holnapok”, elmaradt havonként betegség vagy restség miatt, áprilistól—szeptemberig. A 39 lány között csak 8, a 19 fiú között csak 4 magyar nevű található. A legfiatalabb tanuló hatéves, a legidősebb 12. Az iskola még a kántortanítói lakás része. Egy 4x6 méteres szoba volt a gyerekeké, ezt a helyiséget a búboskemencés konyha is kiegészítette, amely 4x5 méteres volt, az előtér pedig 3x4 méteres.

Maradtak adatok az 1860-ban épült új iskoláról is. A feljegyzések egy igen értékes emlékiratból származnak, az egykori tanító, Herczogh József készített 1962-ben — Hartmann Anna iskolaigazgató kérésére. Az egykori tanító 1907-ben került Tátra, de a kántortanító elődtől és kortárstól — Seres Ferencről — sok mindent megtudott az iskola múltjáról és azt feljegyezte. Beszámolói nemcsak az iskoláról, hanem a faluról is sok érdekes, pontos adatot rögzítenek.

Herczogh József az 1860-ban épült iskoláról feljegyezte, hogy az egy hosszú, magasított, parasztházszerű épület volt, öt ablakkal. A középső ablak fölött az írás: Római Katolikus Iskola; Épült 1860. Az alaprajz egy tanítói szobát és két osztályt tüntetett fel. A nagyobb osztály 5x8 méteres az I—III. osztály számára, a kisebbik 5x6 méteres, a IV—VI. osztályoknak. Az előbbiben két sorban 8—8 pad volt, a második teremben kétszer hét — a padok négyülések voltak.

Az akkori kántortanító — Seres Ferenc — a hívőktől párbért kapott, évi járandóságként 60 forintot, tűzifa-kitermelésre 1 hold szigeti rét, és az esztergomi határban 10 hold szántót.

A templomról az adatokat Koch Róbert, egykori táti plébános helytörténeti — forrásértékű — dolgozatából vettük. „Ebben az időben a papnevelde, mint kegýúr a mai alakjában készítette a templomot. Erről tanúskodik a főbejárat felett elhelyezett márványtábla is.”

A templom mai formájában empire stílusú, egyhajós, jól elrendezett, tágas épület. A szentély boltozatos, apszisa nem félkörben, hanem egyenes síkban végződik. A hajó mennyezete lapos famennyezet, amely négy félíven nyugszik. A szentélyben van a kőből és téglából épült főoltár. A főoltáron a tabernákulum a XIX. század elejéről, a mellette lévő angyalok (rokokó) — a táti templom legrégibb tárgyai — valószínűleg még az első templomból valók. A főoltáron hat fából faragott, empire stílusú gyertyatartó van, körülbelül egyméternyi magasságban... A templom hajójában két csillár függ, ezek közül az egyik rokokó stílusú, és a XVIII. század második felében készült, a másik pedig a XIX. század első évtizedeiből való... a szószék gót stílusú, tiroli munka...” (136.) A kegytárgyak közül a legjelentősebbek: egy reneszánsz kehely, egy XVIII. századi barokk kehely, monstrancia és egy későbbi rokokó ereklyetartó. Értékes darabnak számít a XIX. század elejéről egy empire stílusú úrmutató. A legértékesebb darab az „1775. J. b.” jelzést viselő, rokokó stílusú áldoztató kehely. A táti templom művészi értékű tárgyait az országos műemlékbizottság számára Lepold Antal lajstromozta.

A falusi élet közös megnyilvánulásai a múlt században elsősorban vallási jellegűek voltak, de továbbéltek az ősi szokások, hagyományok is. 1860-ig tartotta magát az a népszokás is, mely szerint tavasszal a gazdák fiai pünkösdi királyok lehettek. A falu húszévesei futóversenyt rendeztek, s a győztes lett a pünkösdi király, aki egész évben előjogokat élvezett a legények között, és kisebb ügyekben rendelkezhetett.

Ejjelente őr járta a falut. Éjjél kivételével minden órát tölkökkel jelzett. Segédei — a két strázsza — a tűzvigyázók voltak. Vész esetén az egyik a tűzoltókhoz szaladt, a másik a toronyba, hogy félreverje a harangot. Ilyenkor a gazdák „félfenekű” hordóikkal a Dunára hajtottak lovaskocsikkal. A század végéről két nagy tűzeset vált emlékezetessé. A „Gurgyában” egyszer minden nádfedeleles viskó leégett, máskor a felvégen égett le egy gazdasor. Hetente kétszer a tokodi jegyző járt át Tátra, hogy a közigazgatási „adminisztrációs” munkát elvégezze, amihez a bírónemigen értett.

A korabeli választásokról, tisztségviselő-jelölésekről kapunk képet abból a petícióból, melyet 475 táti választó írt alá Zsitvay József népképviseleti küldött ellen (137.) Pesty Frigyes 1864-ben kéziratos helynévgyűjteményében a következőket olvashatjuk: „Táth falu Esztergom vármegye; hasonló nevű járáshoz tartozik. Ezen helységnek itteni vidéken más elnevezése nincsen, e név eredet homályban rejlik és a lakosok emberemlékezet óta ezen névvel éltek, a népmonda hagyományból tudva, a község még a tatárjárás előtt is létezett, és sokkal népesebb volt, mint jelenleg, most kétharmad német, egyharmad magyar ajkú, mintegy 700 lelket számlál. Ezen község határában lévő dűlők elnevezései: Sás dűlő vízenvős nádtermő hely Mogyorós és Nyergesújfalu között. Duna dűlői földek, hol igen nagy köszénlárakó helye van Drasche Henrik gróf, Sán-

dor Móric és Brozorád Rezsőnek bányabirtokosoknak; úgy szinte igen élénk fakereskedése Eggenhoffer Testvéreknek. Hosszú dűlő Halomka Kertaljai, Sós dűlő és Laposi dűlő. A községtől északnak van egy nagy sziget, melyen az úrbéresék rét illetményeiket nyerték, azonban gyakori vízáradások által nagy kárt szenvednek. Táthon február 28. 1864. Adolf Michel Richter.” (138.)

Az 1873-ban megjelent legelső magyar helységnévtár 1332. lapján ugyan rövidebb, de pontosabb leírást kapunk. „Táth falu, hozzátartozik közsénbánya M. Esztergom vármegye, esztergomi járás, ház 148, lakossága 861, német, magyar, róm. kath. Dorog, 1708 kat. hold, 800 négyszögöl, törvényszék, Esztergom, járásbíróság Esztergom, adóközség helyben, adóhivatal Esztergom 26 (a cs. kir. katonaság azon ezredét jelenti, melynek hadkiegészítési kerületében a község fekszik), LXIV (a honvédség zászlaját jelzi); utolsó posta Nyergesújfalu.”

A kiegyezés utáni földbirtokviszonyok ismertek. Az 1853-ban kiadott császári pátens alapján a volt jobbágyok majdnem felének örök tulajdonába adták a földet. Egy 1866-os vármegyei feljegyzésből következtethetünk a falu földterületének tagozódására. Az uradalom 178 holddal rendelkezett, a plébániának 25, a községnek 21 holdja volt. 72 telkes gazdát és 51 zsellért és egy urasági molnárt tartottak számon földtulajdonosként, földhasználóként. Pedl János 1 telkes gazdának pl. 22 holdja volt: 9 h búza, 6 zab, 3 árpa, 2 burgonya, 1 rozs, 1 tengeri. A féltelkes Mészáros Pálnak 12 holdja volt, míg kilenc és fél holdja az egyharmad telkes Schmid Andrásnak. A zsellérekre mindössze egy-egy hold jutott. (139.) A társadalmi rétegződés, differenciálódás jele, hogy vannak nagy adófizetők, virilisták is. A századfordulón az Adolf családnak már több, mint 100 holdja van — így a 66, nagy adót fizetők köze kerül a vármegyében a család. Az Eggenhoffer család 400 forint, az Adolf család majdnem 900 forint adót fizet. Ez hatalmas összeg, hiszen például 1872-ben Keil Ferenc „Táth község bírója” az 1870. évi bírói számadásában az éves költségvetési keret: 758 Ft. (140.) S hogy már jelentős összegekkel rendelkeztek a nagygazdák, azt jelzi; Szabó Mihály 1873-ban „a megyei táthi takarékmagtárt”, árverésen és örökáron 2577 Ft-ért meg tudta vásárolni. (141.) 1876-ban ismét súlyos árvíz pusztított. A krónikás azt írta: „az árvíz különösen nagy károkat okozott Karva... Párkány... Dömös, Tát... községekben”. (142.)

Nagy jelentőségű esemény a falu életében a vasútépítés. A vármegyében a vasútépítést az 1883. év októberében kezdték meg. 1890-ben sok táti földbirtokát kisajátítják a nagyarányú építkezés miatt. Egy kisajátításról szóló végzésből vett idézet a következőkről tudósít. „3081/1890. december 30. A tekintetes Kir. Járásbíróság mint telekkönyvi hatósághoz Esztergomban. Kérvénye az esztergom—almásfüzitői h. é. vasút engedélyezése: Neuschloss Károly és fia és Horschitz Frigyes cégeknek. Képv. Dr. Ullmann Sándor ügyvéd, kisajátítási jogbiztos által.

A kisajátítási jognak Táth község határában a vasút kiépítése céljából kisajátítandó ingatlanokra feljegyzése iránt. A végzést az ún. „Hosszú földek” kisajátításából 106 táti telektulajdonos kapta meg. 1891. április 3-án, az esztergomi királyi járásbíróság telekkönyvi hatóságától. Magos János kir. járásbíró aláírásával”.

Herczogh József táti tanító már említett feljegyzése szerint 1892-ben építették a táti feltételes vasúti megállót, melyet a mai Kertvárosba

vezető Néphadsereg út és a vasút kereszteződésénél alakítottak ki. A vonat csak akkor állt meg, ha fel- vagy leszálló volt.

A Dunán át a tátiak ladikkal, csónakkal közlekedtek, ha nagy ritkán a muzslaiakkal, sűrűbben az ebediekkal találkozni óhajtottak. Párkánnyal — Esztergomon át — 1895. szeptember 28-a után lett szorosabb a kapcsolat, ekkor készült el a Mária Valéria híd.

1890-ben alakul meg a Táti Önkéntes Tűzoltó Testület. Első elnöke és parancsnoka Eggenhoffer Ernő építész.

Az 1895-ös mezőgazdasági statisztika a táti földterület megoszlásáról, a gazdálkodásáról így fest képet: „Tát 141 gazdaság 1762 holdon. 1132 hold szántó, 2 hold kert, 185 rét, 65 szőlő, 146 legelő, 6 erdő, 226 nem termő. Tulajdonbirtok 1334 hold, 36 hold haszonélvezet, 392 haszonbér. Iparvállalattal rendelkező gazdaság nincs. Műtrágyát nem használnak.” (143.)

1898-ban megalakult az „Esztergomi Halászati Társulat 5729 k. hold területtel”. Működési körzete kiterjedt a lábatlani közbirtokosságra, a klosser-neuburgi apátságra, az esztergomi káptalanra, a primás és a város vízterületére. Ezt a vízterületet neszmei, süttöi, nyergesújfalui, esztergomi szakaszokra osztották, egy-egy szakaszba mintegy 15—20 km-es vízterület tartozott. „Csak a táti volt 5 km hosszú.” (144.) A húsz gazdaságilag fontos halfaj tenyésztésére törekedett a társulat. A szabályokban szerepel a „fogászati mértékminimum, hálónagyság, halászati tilalmi időszak” stb. Akkor még a táti vizekben is bőven volt fogas, süllő, kecsge, ponty, tetemestok, viza, harcsa. Rendszeres halásztanyái élet azonban nem volt. Csak Tátnál és Süttőnél állt egy tanya, de az is inkább menedékhely volt rossz idő esetére.

A századfordulóig még két fontos, egymással szorosan kapcsolódó eseménysorról kell említést tenni. Az egyik az iskolaügy, a másik a magyarosodás kérdése. Az 1860-as évekből származó felmérések szerint az ország férfilakosságának 61 és a nőknek 76 százaléka volt analfabéta. Eötvös József már 1868-ban elfogadtatta a tankötelezettségi törvényt, a népiskola tervét. A népiskolai törvény kötelezővé tette 6—12 éves korig a rendszeres, anyanyelven történő oktatást, a további három évre pedig a heti 2—5 órás „ismétlő” iskolai foglalkozást vezették be.

Az Esztergom megyei közgyűlési jegyzőkönyvek beszámolnak az 1870-es évek tanügyi állapotáról. Képet kapunk ezekből a tanítók fizetéséről, statisztikai táblázatok mutatják be a gyerekek számát, az iskolai előmenetelt. A népoktatási törvény bevezetése azonban lassú folyamat. Közrejátszik ebben a maradiság, s természetesen az is, hogy nagy a szegénység, a gyerekeket korán munkára fogják, nem küldik iskolába. A községi iskolások és előjárók, valamint többnyire a felekezeti községi hatóságok is teendők teljesítésére nemcsak folytonos serkentést, hanem gyakran hatósági kényszert és szigorú ellenőrzést is igényelnek — olvassuk az egyik közgyűlési jegyzőkönyvben. A táti iskolát is ellenőrző bizottsági tagok egyike pl. csak „keze három keresztes vonásával” láttamozva tudta az ellenőrzést bizonyító okmányt „áláírni”. (145.)

Az iskolaügytől elválaszthatatlan volt a magyarosítás kérdésköre. A megyében ennek fő szorgalmazója Andrassy János alispán és Vargyas Endre tanfelügyelő volt. „Megvizsgálták nyelvcsoporthoz szerint az esztergomi járás idegen nyelvű községeinek népiskoláit, s az egyes községekről részletes jelentést tettek. Általában örömdetes eredménynek ta-

lálták, hogy a magyarosodás szemmel láthatólag megindult, s összeállították a jövőre való elveket is. Ezek közt szembetűnő az, hogy a vallás-tan tanításának nyelve mindenütt nemzetiségi, német vagy tót, úgy hogy a hercegprímáshoz kellett fordulniok, hogy az országos törvénynek a tannyelvre vonatkozó szabályait hajtsa végre.”

„Keményfy főszolgabíró kiderítette, hogy az esztergomi járásban sok községben nem is tanítják a magyar nyelvet, sőt a tanítók maguk sem tudnak magyarul, ezért fölterjesztést tettek a hercegprímáshoz, hogy a tót vagy német községekben megürült tanítói állásokra az esperesek közvetítésével mindig csak olyat engedjenek pályázni, aki magyarul tud. Ezenkívül ösztöndíjakat és javadalmakat kaptak azok, akik a magyar nyelvet megtanulták.” (146.)

Táton e tekintetben a kép a következő: Vargyas Endre királyi tanfelügyelő 1898-ban készített táti feljegyzésében azt állítja, hogy minden tárgyat magyarul tanulnak a gyerekek. Ezt a közlést kétkedéssel lehet valóságos tényként elfogadni, mert ebben az időszakban a német ajkú lakosok száma jóval meghaladja a magyar anyanyelvűekét.

A jelentés anyaga a községi iskola irattárában fellelhető. E szerint „Táth. Lakosainak száma 937, köztük 639 német, 292 magyar és 6 tót ajkú. Tehát lakosai túlnyomóan német ajkúak. A mindennapi tankötelesek száma, a községi előljáróság összeírása szerint 144, az ismétlő tankötelesek száma 90, összes tanköteles létszám 234, köztük az összeírás szerint 62 magyar anyanyelvű, 172 német. Tantermek száma 2. Tanítók száma 2.

a) Az I—II. évfolyamú osztályban a 83 beiskolázott tanköteles közül jelen volt 75, köztük 27 magyar ajkú. Osztályvezető Matuska István három évi képezdei tanfolyamot végzett tanító. A második évfolyamúaknál a gépies magyar olvasást elég jónak, a 30-as számkörben a fejszámolást is kielégítőnek találtuk.

b) A III—IV. évfolyamú osztályban a tényleg beírt 54 tanköteles közül jelen volt 47, az ismétlők közül pedig 55. Osztályvezető Scherer Ferencz tanképesített kántortanító. A növendékek minden tárgyat teljesen magyarul tanulnak. Az osztály tanítója egyike a legbuzgóbb s legértelmesebb tanítóknak, amennyiben a magyar nyelvtanból, földrajzból, történelemből, a fejbeli számolásból s ezeken kívül az ismétlősök a polgári ügyiratokból jó magyarsággal igen szép, értelmes feleletekkel tűntették ki magukat növendékei. Tekintve, hogy már a múlt évben nyert aranyjutalmat, az idén a vármegye részéről kiállítandó elismerő díszoklevéllel véleményezzük kitüntetendőnek. Szorgalmas növendékei közül Keil Mihály, Hermann Sebestyén, Pap Katalin és Wagensommer Teréz egy-egy koronát nyertek. Hasenbeck Sebestyén és Wagensommer Teréz a Magyar Milleneum egy-egy díszpéldányát kapták jutalomként.

Hogy Táth teljes megmagyarosodása mielőbb befejezett ténnyé váljék, azt itt is leginkább egy szervezett kisdedóvintézet eszközölhetné. A község az esztergomi Székesfőkáptalan patronátussága alatt álló Dorogh község plébániájának filiálisa. A hitközség a hazafias főkáptalan gyámolító segítségével bizonyára rövid idő alatt létre is hozza az üdvös intézményt.” (147.)

A helybeliek ellenállásáról azonban tudunk. Nehezítette a helyzetet, hogy a község vezetői többnyire német érzelműek. Herczogh József tanító emlékirataiban is találunk erre adatokat.

Az 1900-as népszámlálás adatai szerint Táton 1082 lakos él. Ebből 176 a kereső, 606 az eltartott. A 64 nagyobb birtokkal rendelkező közül egynek 100 holdon felüli földtulajdona van már. Foglalkozási ágak szerinti bontásban közöljük a keresők és eltartottak számát:

Foglalkozás szerint	Kereső	Eltartott
Mezőgazdaság	285	317
Bányászat	61	109
Ipar	65	85
Kereskedelem	14	31
Közlekedés	16	29
Közszolgálat	7	17
Napszámos	3	3
Házicseléd	13	—
Egyéb	12	15 (148.)

A községgazdálkodási költségvetés az 1901. évről a következő „Táth község 1901. évi 5140 kor. 83 fillér kiadás, 2390 kor. 04 fillér bevétel és így 2750 kor. 79 fillér községi pótdóózás útján fedezendő.” (149.) Ez idő tájt majdnem minden község pótdóózásra szorul. A vármegye inti is a községeket: „A felesleges kiadástól óvakodjanak.” Kiadás és bevétel a környékbeli községekben. Tokod: 14 571—3185; Mogyorós 2443—432; Nyergesújfalu: 12 736—3379; Dorog: 7196—1099.

A századvég nagy természeti csapása a filoxéravész. Az 1885-ben megkezdődött terméspusztulást a táti szőlők is csak 1910-re heverték ki. Pedig a pincék és prэшázak száma egyre nő. A legöregebb épületek a Mély út kezdetétől a Kisvölgyben és Nagyvölgyben még ma is — többségükben átalakítva — meglelhetők. Az évszámok a bejáratú ajtók fölött, a nagy prэшkőaljakon és a Táton készült hatalmas fapréseken egyaránt megtalálhatók.

A falu kiterjedése ebben az időben a következő. A felvégen az utolsó ház az Eggenhoffer-villa, az alvégen a magtárak sora. A Temető — ma Ady — utcában apró zsellérházak sorakoznak, a bányászlakások pedig a Magtár és Kút utcában találhatók. Az Árpád utcában még alig épült néhány ház.

A postahivatal 1917-ig Adolf Ede boltjában működött. A küldeményeket a tokodi küldönc hozta.

A községháza a mai plébánia helyén állott. 1909-ben az akkori bíró, Mahler György a községi tűzfecskendőháznál és a községházánál tanácsterem kialakítására kőműves és ács munkálatokra versenytárgyalást hirdetett. (150.) Szoláry János közjegyző 1909-ben népkönyvtár felállítását javasolta, mely vasárnap de. 8—10 között tartana nyitva. (151.)

Az új évszázad első évtizedének legnagyobb eseménye az új iskola építése, illetve a régi bővítése. Erre már nagy szükség volt, mert az ismétlősöknek 1907-től már szobát kellett bérelni a faluban. Így kaptak helyet a gyerekek Mechler Ferenc bányásznál, Tisch Mártonnál és az akkori Hangya Szövetkezet épületében. Az új, bővített iskolát Eggen-

hoffer építőmester készítette. Az építést segítette és szorgalmazta Molnár János kanonok, országgyűlési képviselő, aki maga is táti születésű volt. Az építéshez 1500 koronával járult hozzá, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig 21 000 koronát biztosított. Az új iskolában 3 tanterem épült a földszinten és egy az emeleten. A tantermek már 6x10 méteresek. Az utca felől előkertet alakítottak ki, hátra, a Duna felé három sorban gyümölcsfákat telepítettek, és sportpályának is szorítottak helyet, ahol még csak a rongylabdát rúgták a gyerekek. Szoláry János jegyző 1912-ben egy ugrómércét szerzett, amin még a tanítók is nagy örömmel gyakoroltak. A göcsörtös keskeny padokat is kicserélték. Pestről hozták táti fuvarosok — írja Herczogh József visszaemlékezésében — „jutányos áron 1 koronás vételárban, robotban”. Ezek már kétüléses padok voltak. Már használtak 40x60-as szemléltető képeket, ám világításul még a mennyezetről lógó füstölgő lámpa szolgált. Az új iskolában már színvonalasabbá válhatott a tanítás. Az egykori tanító visszaemlékezésében részletesen mesél a tantárgyakról, szól az öreg iskolaszéki tagok elavult nézeteiről — kik szerint nem kell az óráközi szünet, mert játszani máskor is lehet, a szellőztetéssel pedig kimegy a meleg a teremből. Különben is, iskolába tanulni küldik a gyerekeket stb. „Az új, modern iskola új légkört teremtett a tanításban és fegyelmezésben egyaránt. No, meg velünk, tanítókkal is másként bántak már. Elmaradt a nagygazdák vállveregetése, a tanítók munkájának lekicsinylése” — írta Herczogh József. Az iskola ekkor kapott órát és csengőt is.

1912-ben felépült a járványkórház a falu közreműködésével, a megye pedig 300 korona segélyt biztosított a felszereléshez. Az ún. Nagyhídnál — ahol a vasúti vágány keresztezi az Öreg árkot — ekkor épült az első vasbetonhíd. Körorvos változatlanul Tokodon működött. A szabályrendelet szerint Tát három másik faluval állítja ki költségeit: 500 k. lakáspénz, 400 k. fuvaráltalány. A rendelési díj 1 k., beteglátogatás 1 k., éjjel 3 k. (152.)

S néhány adat az értelmiség, az irányítók anyagi helyzetéről. Szoláry János jegyző fizetése 1200 k. Ehhez jön még 34 k. földhaszonélvezet, 366 k. állami fizetéskiegészítés, 100 k. korpótlék. (153.) A tanítók díjleveléből pedig az tűnik ki, hogy 1909-ben Sérés Ferenc főtanító fizetése 1386, a második tanító, Herczogh József járandósága 1000 korona.

1913-ban a falu több ezer koronát vesz fel törlesztéses kölcsönre, hogy tűzfecskendőházat építhessen. (154.) 1907-től 1914-ig három nagy tűz pusztított. „A templommal szemben Szabó Mihálynál, az alvégen Góra Andrásnál, felvégen Szakmár Mihálynál. 18-tól 33-ig nem volt tűz” — olvashatjuk Herczogh József visszaemlékezésében.

A falu jellegzetes „svábosan ízes” néprajzi jellemzőire ebben a könyvben nincs mód kitérni. A Borovszky Samu szerkesztette Magyarország vármegyéi és városai c. sorozat esztergomi kötetében a 76. oldaltól bővebben található ezekre adat, külön táti utalással is, az építkezéstől az öltözködésen át a nyelvjárásokig részletes a leírás. A népszokások még létező, de legalábbis még emlékezetes csokrából néhány: ekehordás, Luca napi tréfás szokások, halotti búcsúztató háznál, asztaltáncoltatás, beteg állatra és gyermekre ráolvasás, az úrnapi színek-sátrak építése, körmenetek, aratáskori esti fürdés kötényben, szüreti felvonulás és báli dárídó, disznótor, nősemerbál és farsangtemetés, farsangi kakasnyakazás, lakodalmas felvonulás, menyasszonytánc és ifjú férjverés, nagybőjti

fakerepelés, passiójáték, újévi és húsvéti köszöntés kalákában, aratóünnep, betlehemjárási, májfaállítás, búza- és barkaszentelés körmenettel, éjféli mise karácsonykor és a húsvéti feltámadási körmenet a rezes nagybándával, tollfosztás és kukoricafosztás legényekkel. (155.)

Íme, egy a táti népszokások közül. Erdekes szokás a hamvazószerdai kakasnyakazás a sváb családok körében. Hamvazószerdán a templomi hamvazás után összegyűlnek a fiatalok, és megindulnak házról házra, míg egy kakast nem szereznek. Gyakran ajándékba kapják valamelyik tréfára kész gazdaasszonytól, de sokszor pénzért kell venniük. Mikor a kakas megvan, kimennek vele a falu végén egy szabad térre, s nagy multság közben beássák a kakast nyakig a földbe, úgy, hogy csak a feje van ki. Erre karikába állnak a kakas körül a legények. Egyikük mint rendező, előszólít közülük valakit, s a kakashoz vezeti, ott beköti a szemét kendővel, s elvezeti 10—12 lépésre, akkor háromszor megfordul vele, s egy hosszú kardot vagy kaszát ad a kezébe, s felszólítja, hogy fejezze le a kakast. A legény elindul, számlálja a lépést, s mikor azt hiszi, odaért, megpróbálja lekaszálni a kakast. Ha eltévesztette az irányt, s nem talál, akkor kinevetik, s két vagy három próba után fizetnie kell. Így megy sorba minden legény, míg valamelyiknek nem sikerül a dolog. Ekkor a kakast kiássák a földből, s nagy diadallal viszik valamelyik házba, vagy a kocsmába, megsüttetik, s hatalmas dáridót csapnak a begyűlt pénzből, s az egész multság hőse az ügyes legény lesz.

2. TÁT AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKÁBAN.

1914. július 28-án a Monarchia hadat üzent Szerbiának, és általános mozgósítást rendeltek el, ezzel megkezdődött az első világméretűvé szélesedett háború, a több évig tartó világpusztító öldökléssorozat. Az augusztus 4-én Esztergomból induló 26. gyalogezeredbe több táti katonát is besoroztak. Mindez azonban alig vetette előre a hosszú háborúskodással járó bajok, nélkülözések árnyékát. Hamarosan a jegyzőt és a tanítókat is bevonultatták, csak Vilmos tanító maradt a faluban és a jegyzői teendőket is ő végezte a kocsmbában.

Hamarosan megérkeztek a frontról az első tábori lapok: „Baumann János 14. gy. ezred. 12. század; 1914. augusztus 2-án vonult be, október 24-én esett fogságba Lublinnál, az utolsó üzenetet 1915. november 15-én kapták az itthoniak Tomszki kormányzóság Novo Nikolaj-ból.” (156.) A még ma is élő Hummel Márton édesapjával együtt harcolt. Személyes élményeit, fényképeit a táti honismereti szakkör őrzi.

1914. október 18-án telefont kapott a község. (157.)

1916. augusztus 27-én a hadvezetőség elvitette a harangokat. Az egész falu kivonult a templomtérré. (158.)

1918. őszén „rendes-állandó” vasúti megállót kapott Tát, de a váróhelyiségül szolgáló kiselejtezett marhavagont csak 1923-ban állították fel. A vonat érkezésekor petróleumlámpát gyújtottak. 1918-ban Eggenhoffer Valéria, mint vizsgázott postamester kezdett el dolgozni a mostar Nép-hadsereg utca és Árpád utca sarkán álló 7-es számú ház egykori helyén kialakított postahivatalban. A postai küldeményeket most már vonat viszi, naponta kétszer Pest és Győr felé. Herczogh József 1918. november

12-én szerelt le. Múltán szörnyülködött az iskolai állapotok miatt, hiszen az új épületbe egy század katonát szállásoltak be, és a lovakat helyezték el.

A háború táti áldozatainak felsorolása előtt meg kell emlékezni arról a 26 halottról — főleg gyermekek voltak — akik 1918. október 21-e és 1919. november 10-e között haltak meg a „spanyol betegségben”. A Hősök szobrát 1930. szeptember 7-én avatták fel, de a megemlékezés az I. világháborúban elesetteknek szól. Szódy Szilárd szobrászművész az álló katona figurájában az akkori táti bírót mintázta meg. Az emlékművön a következő neveket örökítették meg: Adolf Nándor, Adolf Lajos, Adolf István, Baumann János, Baumann József, Ekker Ferenc, Galba Ferenc, Hummel Márton, Hágén József, Holdampf Lajos, Juhász Ignác, Kazella Márton, Keil Péter, Keil János (Péter fia), Keil Mihály, Keil Sándor, Keil Ferenc (Holdampf), Kümmel István, Netopil Sebestyén, Mészáros Pál, Mészáros Ferenc, Mészáros János, Mingl István, Lusztig János, Pánczél Lajos, Papp Sándor, Papp Mihály, Papp Antal, Papp János, Papp Mihály (Aubéli), Pánczél Ferenc (István fia), Rausch János, Schalk Ferenc, Sturtz József, Wagenszommer Antal, Netopil Ferenc. Az emlékmű az egész falu adakozásából készült. E szomorú lista is jelzi, hogy bár a háború frontvonalai Táttól messzire húzódtak — a falu lakói közül sokan váltak áldozatokká — és az otthon maradtak élete is nehezebbé vált. Ha élelemből nem is szenvedtek nagyobb hiányt, de az asszonyokra maradt a földek művelésének gondja, a gyerekek nevelése. A mind nehezebbé váló gazdasági viszonyokat jelzi a falu költségvetésének alakulása is.

Az éves költségvetés az 1918. évben:

11 028 K 31 f. kiadás

4 609 K 80 f. bevétel

6 418 K 51 f. községi pótagó. (159.)

Csak jelentős pótagó kivetésével sikerült fedezni a kiadásokat.

A hosszúra nyúlt háború válságba sodorta az országot, és megérlelte a forradalmi átalakulás lehetőségét és szükségességét is. Az 1918. október 30-ról 31-re lezajlott vér nélküli „őszirózsás” forradalom híre még aznap eljutott a vármegyébe, és a helybeli katonaságot azonnal felkelték a Nemzeti Tanácsra.

A táti képviselőtestület jegyzőkönyvében csak február 10-én lehet először olvasni a változásokról. A képviselőtestület és a Nemzeti Tanács ekkor már együttes ülést tart. Tísch Márton a Nemzeti Tanács elnöke. A bíró: Kazella Ignác. Tagok: Papp József, Beck József, Rotbauer Sebestyén, Pap Rezső, Dinnyés István, Keil Mihály, Robotka Ferenc, Szabó Mihály, Ecker Jakab, Pap József, Schmidt István, Beck István, Szoláry János.

Az események azonban gyorsan haladtak előre — s természetesen Tát közléte is követte a változásokat.

A polgári demokratikus forradalom nem volt képes arra, hogy megoldja a nagy társadalmi ellentmondásokat — a polgári kormányzat külpolitikai kudarcai miatt képtelen volt megvédeni az országot. A növekvő nyomor, a demokratikus reformok késlekedése fokozta a belpolitikai válságot — siettetette a forradalmi helyzet továbbfejlődését, s felcsillanította a proletárforradalom lehetőségét is. A Károlyi-kormány 1919. már-

ciusára felismerte, hogy csak a proletariátus támogatásával lehet megvédeni az országot, s megkezdődtek a tárgyalások szociáldemokrata—kommunista koalíciós kormány alakítására. 1919. március 21-én kiáltották ki a Tanácsköztársaságot, s megteremtették a proletariátus diktatúráját.

Táton április elején szervezik meg, választják meg az új rend hatalmi szerveit, a vezető testületeket. Április 8-án zajlik le a munkástanács megválasztása. (160.)

A táti munkástanács tagjai: Holdampf József, Schmidt István, Góra András, Szoláry János, Dinnyés István, Paár Mihály, Beck István, Keil Jakab, Szakmári Ferenc, Szabó József. A végrehajtó bizottság tagja lett: Holdampf József, Schmidt István, Góra András. (161.) E forradalmi időszakban nehéz körülmények között ez a testület irányította a település életét.

A május 29-én lezajlott népgyűlésről, melyet egy esztergomi küldött tartott, ezt írta az Esztergomi Népszava. „A táti szocialista párt e hó 29-én délután 6 órakor nagy népgyűlést tartott. A népgyűlésen a község egész lakossága részt vett, nemi különbség nélkül. A gyűlés szónoka Schupp Gábor elvtárs, a szocialista párt agilis titkára magvas szónoki beszédben vázolta a jelenlegi politikai helyzetet. Lelkesítő szavakkal buzdította a megjelenteket a további győzedelmes küzdelemre, s egyben óva intette őket, hogy mindenféle rémhíreknek ne üljenek fel. Utána még a földműves párt küldöttje beszélt a kisgazdákhöz, élénk tetszés mellett.” (162.)

Június 21-én Táton is sorozást tartottak. A Vörös Hadseregbe hívták a fiatalokat, bányászokat, parasztokat. Katonákra volt szükség a forradalom vívmányainak megvédéséhez. A román csapatok támadásba lendültek. A cseh intervenció is fenyegető, s az antant már megkezdte tárgyalási manővereit. Június 29-én, vasárnap Szokob János — Esztergomból — beszámolót tartott a Tanácsok Országos Gyűlésének munkájáról. Július 20-án, vasárnap Dorogon a táti bányászok is láthatják és hallhatják Kun Bélát és más népbiztosokat, akik részt vettek a nagygyűlésen, melyet a szolidaritási világsztrájk alkalmából rendeztek. Herczog József pedig emlékirataiban megemlékezik egy jelentős táti eseményről, a tokodi bérlő elköltözött — s így 73 hold szántót a táti munkástanács — mert parlagon maradt — a táti földnélküliek között osztott szét.

A Tanácsköztársaság 133. napja természetesen kevés volt ahhoz, hogy Táton gyökeresen megváltozzon az élet. A forradalmi események azonban ezen a településen sem múltak el nyomtalanul.

3. TÁT A HORTHY-KORSZAKBAN ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Tát az első világháború utáni időszakban is mezőgazdasági jellegű település maradt — bár a Duna menti területen az ipari fejlődés számottevő jelentőségűvé vált, különösen Dorog ipara — elsősorban a bányászatra épülve — fejlődött erőteljesen.

Legtöbben a mezőgazdaságból éltek, földet műveltek, de egyre növekedik azoknak a száma, akik a környező bányákba, üzemekbe jártak dolgozni.

Kerékpárra még nemigen telt, ezért hajnali négykor már gyalog indultak útnak a munkahelyre. A bányászkodás fejlődése is felgyorsult, a munkakörülmények és a szociális helyzet azonban nem tartott lépést a technika fejlődésével, s a kizsákmányolás csak fokozódott. 1921-ben és 1924-ben már sztrájkolnak a bányászok a dorogi medencében. A ma élő idős emberek még jól emlékeznek ezekre az eseményekre. Az akkori gyerekek még a „csolnoki erdőkbe” is eljárnak, hogy az oda húzódó sztrájkolóknak élelmet vigyenek. Az utakat vigyázó csendőrök elkerülése nem volt könnyű feladat. (163.)

A falu lakosainak száma 1920-ban 1253 volt — ebből 502 kereső és 751 eltartott. (164.) A túlnyomó többség még a földművelésből él. De az iparban dolgozók is maradék kevés idejükben a mezőgazdasági munkákat is végezték. Az otthon dolgozó asszonyok pedig művelték a földet, sokan napszámba jártak. Nem egy iparosnak, gyári munkásnak volt lova vagy tehene. Ez a „kétlaki” életmód is hozzájárult a falu lakóinak nagyobb anyagi biztonságához — nem voltak kiszolgáltatva a munkaadóknak. A depón épült szénrakodó is egyre több munkást foglalkoztat. 1924-ig — míg a két vasúti sín pár ki nem épült, amelyek a temető előtt keresztelték az országutat — az asszonyok 2 korona 40 fillér napszámért ötvenkilós terhű talicskával hordták a hajók gyomrába a szenet. 80 vagonos nagy hajók is — mint pl. a Berta — megfordultak itt. A vasúti pálya elkészültével a fuvarosok munkája megszűnt. A lóistállók is üresen álltak bár ezeket korábban éjjel is őrizni kellett, mert a Dunán a jegén átjöttek a farkasok és az istállókig merészkedtek. (165.)

1924-ben kezdték építeni az Arany, Petőfi és Vörösmarty utcákat. Egy házhely ára 7 millió korona volt, ezért az összegért 7 mázsa búzát lehetett venni. Az infláció, a pénz elértéktelenedése a táti földműveseket is sújtotta. A pengő csak 1926-tól vált stabilabb fizetési eszközzé.

1927-ben újabb két nagy jelentőségű esemény történt. Ekkor kezdték építeni a bécsi műutat. A sínen futó „betonkészítő gép” a bauxitból és gyorsbetonból építi az utat. Három év múlva már nemzetközi versenyek színhelyévé vált a „táti beton”, mely ezen a néven került bele az akkori autós és motoros versenyek történetébe. (166.)

A villamosítási program keretében 1927-ben vezették be a villanyt a faluba, a dorogi bánya 200 lámpahelyet juttatott Tátnak. Családosok két lámpát, kiscsaládosok egyet kaptak.

A nagy gazdasági válság a húszas évek végén már éreztette hatását. Bár a „millikoronás” világ megszűnt az 1926-ban megjelent pengővel, de különösen a földművelőket érintette kedvezőtlenül, hogy 1929-ben a búza ára 33 pengőről 9 pengőre esett vissza. Az életkörülmények a válság ideje alatt egyre nehezebbek. A kőműves órábéra 56—88 fillér között mozog, a napszámosé 38—50, a gyári munkásnéé 22—32 fillér volt. A táti bányászok 3,40—4 pengőt kerestek, szakmáiban. A kenyér ára 0,33 pengő, a cukoré 1,60, a sertéshús kilója 1,74 P, a tej 30 fillér, 1 db zafir férfiing 4,60 pengő. (167.)

1930-ban Tát falu vasúti megállóhelyet kapott, állomásépülettel. Az állomás helyének kijelölése a falu lakóit kedvezőtlenül érintette, mivel az kieső helyre került — ám az akkori faluvezetőség a „faluvégén” lakott. (168.) Ebben az évben nyitott a Strand vendéglő is — a mai Halásztanya helyén.

A 30-as évek Tátjáról fest képet tulajdonképpen az Osváth Andor szerkesztésében megjelent Komárom és Esztergom vármegye múltja és jelene című kötet. A következő főbb adatokat emeljük ki a falu akkori életének jellemzéséhez.

„A község lakosainak száma 1499 (702 férfi és 797 nő) kik 75 százalékban német, 25 százalékban magyar anyanyelvűek és 1 református kivételével valamennyien római katolikus vallásúak. 344 ház épült a községben, s a lakosság mind a belterületen helyezkedett el. A község kiterjedése 2348 kat. hold, mely művelési ágak szerint megoszlik: 1088 kat. hold szántó, 248 kat. hold rét, 63 kat. hold szőlő, 146 kat. hold legelő, 6 kat. hold erdő, 795 kat. hold terméketlen és 2 kat. hold kert között. 3 középbirtokos és két 50—100 holdas gazdaság kivételével a terület kis- és törpebirtokos gazdák kezén (75 kis-, 348 törpebirtokos) van. A földműveléssel kapcsolatban állattenyésztése is elég fejlett, közbirtokossági legeltetési társulat is működik. 1937-ben 165 lovat, 253 szarvasmarhát, 77 sertést számláltak Táton.

A kereskedelmet 10 szatócsüzlet és a Hangya Szövetkezet bonyolítja le, amely 1918-ban alakult. Alapítója Kátay Béla plébános, elnök: Zagarits Károly, ügyvezető: Rábl Dezső, pénztáros: Szabó Mihály. A szövetkezet egy kereskedést és egy kocsmát tart fenn, melynek vezetője: vitéz Pozsonyi Mihály.

Az ipart kb. 15 kisiparos képviseli. Piacot helyben nem tartanak, szerdán Dorogra, szombaton Esztergomba piacoznak. Tát az esztergom—almásfüzitői vasútvonalon megállóhely. Postahivatal és telefonállomás helyben.

Népoktatásiügyi intézete 1 római kath. felekezeti, 4 tantermes, 5 tanerős elemi iskola és 1 községi gazdasági továbbképző. Kulturális intézményei és egyesületei: a gazdakör, a Római kath. legényegylet, a Cserkész csapat, a Népkönyvtár és a Fúvózenekar. Szép múltra tekint vissza a Tāti Önkéntes Tűzoltóság Testülete, amely 1890-ben alakult. Első alelnöke és parancsnoka Eggenhoffer Ernő építész volt. Tagok száma 22. A testület háromszor, tehát véglegesen megnyerte a Vármegyei Testületi Bizottság vándordíját, azonkívül többször nyert egyéb más díjat is. Elnök: Halm Antal körjegyző, parancsnok: Keil István vendéglős, szakasparancsnok: Kohl János nyugdíjas bányász.

A körorvos székhelye Tokod (4 km), de két magánorvos lakik helyben. Szülész nő és járványkórház Esztergomban (10 km) van. Ivóvizét ásványkutakból nyeri a tāti lakosság. A víz közepes minőségű. A község közegészségügye általában kielégítő.” (169.)

A kulturális és a társadalmi élet fejlődése számottevő ezekben az években Táton. A dorogi munkásotthon önművelő és önszegélyező egyesülete 1939-ben az első tíz év eredményeiről kiadványt jelentetett meg. Ebből többek közt megtudjuk: „Tát 1936-ban jutott kultúrháza birtokába vásárlás útján.” Ennek helye a mai könyvtár épületében volt, a Vörösmarty utca 2. szám alatt. Nem mintha a Hangya Szövetkezet nagy-kocsmájában az évi szokásos nagy bálók és ünnepségek csak pusztán ivászatossá válnak, hanem a népviseletbe öltözött fiatalok és öregek a népszokásokat itt hagyományozták az utódokra. Ez az épület egyúttal a mozgalmi élet kibontakozásának színhelye is volt.

A dorogi munkásotthon tāti fiókiintézménye vezetőségének tagjai a következők voltak a 30-as évek közepén: „Tát, létszám 184. Elnök: Vö-

rös Lajos, bányamérnök, titkár: Papp János. Jegyző: Dénesi Aladár. Könyvtáros: Hummel Márton, házgondnok: Juhász Antal; választmány: Keil Jakab, Kertész József, Rotbauer Márton, Kertész István, Hasenbeck Mihály; póttagok: Pusztai János, Góra András; közgyűlési kiküldöttek: Világi Mihály, Tóth László.” (170.)

A tagok hetenként egyszer az esti órákban „konferenciákat” tartottak, ahol „felvilágosítást és megoldást találhattak ügyes-bajos dolgaikban és tanácsstalanságaikban”. (171.) A könyvtári kötetek száma 143, az olvasóké 52. Van egy tekepályájuk, rádiójuk és újságra is előfizetnek.

Néhány adat az iskoláról, amely a dorogi tankerülethez tartozott. A tanulók száma 173 és 100 ismétlős, 6 osztály tanul négy tanteremben. A tantestület: Herczogh József igazgató-tanító, Zettler Ede kántortanító, Magyar Mária és Rábl Dezső tanító.

Az Osváth Andor szerkesztette megyetörténet még említést tesz nyári óvodáról, mely „1 óvónővel működött és 1928/29-ben 39 gyermek volt gondozás alatt”. (172.)

Hogy mit tanultak ebben a korban az elemi iskolában — arról tanúskodjon a táti hatosztályos iskola igazgató-tanítója által kiállított elemi népiskolai bizonyítvány (67/1931. november 22. Rózner János). A tantárgyak a következők: erkölcsi magaviselet, szorgalom, hit- és erkölcs-tan, magyar olvasás (folyékony olvasás és tartalmi tárgyalás), magyar nyelvtan, magyar helyesírás, fogalmazás, számtan, mértan, földrajz, történelem, polgári jogok és kötelességek, természetrajz, természettan és vegytan, szépirodalom, éneklés, rajzolás, testgyakorlat, gazdasági ismeretek, kézimunka. S egy kérdés: magyarul tanult-e és mily mértékben?

S egy érdekes kultúrhistoriai adalékot is őrizzen meg a krónika. Sokan még a tátiak közül sem tudják, hogy az egyik legszebb, legismertebb magyar nóta Táton született 1928. májusában, amikor Fráter Lóránd, a „nótás kapitány” a Holdampf-féle halásztanyán megkomponálta és egy eredeti Stradivári hegedűn eljátszotta a híres betyárnótát: Esik eső. sűrű cseppje... A nóta vége — „száz szál gyertyát, száz icce bort” — a tátiak ötlete volt, élükön a későbbi főjegyzővel, az igen szépen mulatni tudó Halm Ivánnal. Az emléktáblán ez áll: „Őszirózsa, fehér őszirózsa. Itt játszotta el Fráter Lóránd. Száz szál gyertya világítson neked. Táti rajongóid. 1928.” (173.)

Az is hozzátartozik Tát „ideológiai képéhez”, hogy a római katolikus egyházközség erős befolyást gyakorol a falu lakóira. Az egyházi sematizmus adatai szerint a község lakói közül 1317 katolikus, 5 görög katolikus — és öt vallásos egyesület is működik a faluban. (174.)

A 30-as évek csak a felszíni nyugalom esztendeit jelentették. A mélyből előtörni készültek azok az óriási gazdasági, társadalmi ellentmondások, amelyek az ellenforradalmi Horthy-korszak társadalom- és gazdaságpolitikáját jellemezték. Az ipari, mezőgazdasági, majd a pénzügyi válságból alig kilábaló ország „megmentésére” a féktelen demagógiával fellépő Gömbös-kormány vállalkozott — s a felelőtlen, soha be nem váltott ígéretekkel a társadalom valamennyi osztályát, rétegét egy totális fasiszta rendszer kiépítéséhez kívánta megnyerni. Gömbös halála után is folytatódott a fasizálódás, a német orientációval pedig a politikai vezetés az agresszív náci birodalomhoz láncolta az országot.

Természetesen mindez Tát életében is éreztette hatását — s a német ajkú sváb lakosság döntő többsége miatt még ellentmondásosabb for-

mában. 1934-ben például a magyar fajvédők demagógiája nyomán a sokféle politikai csatározás jegyében — erőteljes „névmagyarosítási” program is kezdődött. Ekkor Táton különösen kiéleződtek a sváb—magyar ellentétek. Ekkor lettek a táti Keilekből Kataiak, Költők, Kékesiek, a Roznerek a Rózsahegyi nevet vették fel, a Kohl-ból Kovács, a Polacsek-ből Pozsonyi, a Schalkból Sasvári lett.

Néhány évvel később, a német politikai orientáció erősödésével változott a helyzet. Különösen 1938-tól, a „győri program” meghirdetése, a nyílt háborús készülődés bejelentése, a semleges Ausztria lerohanása, Csehszlovákia feldarabolása után vált nyilvánvalóvá, hogy Magyarország Hitler csatlósává, a német terjeszkedés kiszolgálójává válik. Ez az erősödő német politika jelentős mértékben épített az itt élő svábságra, s egyre szélesebb körben terjesztették azt a gondolatot, hogy ők a „kiválasztottak”, ők lesznek a meghódított területek jövőendő urai. Így az 1938. november 26-án megalakult magyarországi német „népi szervezet”, a Volksbund Basch Ferenc „népcsoportvezető” irányításával, a nemzeti szocialista demagógia segítségével, a német viláгурalmi illúzió terjesztésével sikereket ért el, jelentős bázist épített ki a svábság körében.

A táti iskolában már akad olyan sváb gyerek, aki nem hajlandó elszavalni a „Talpra magyar”-t, s mikor ezért a tanító pofon üti, az egyik volksbundista vezető már számon meri tőle kérni. A magyar himnusz éneklésekor sokan kivonulnak a tereméből. A legények nemzetiségi ellentéte gyakran véres, bicskás verekedéssé fajul.

Ujabb veszélyt jelentett a német nemzeti szocialisták és a magyar nemzeti szocialisták — nyilasok — közeledése. S bár Szálasi hungarista birodalmi gondolata kizárta a „nagy német tervet”, magának a Nyilas-keresztes Pártnak a vezetősége is 40 százalékban német származású emberekből állt. A volksbundista vezetők Tátról is feljártak a fővárosba továbbképzésre.

1940-ben, a népszámlálás évében a harc még jobban élesedett. A kérdések között szerepelt az is, hogy ki milyen anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallja magát. Basch népcsoportvezető Tátra is eljött, és így agitált: „Bátran vallják magukat ne csak német anyanyelvűeknek, hanem német nemzetiségűeknek is!” (175.) Persze megszokott stílusában itt is úgy uszíthatott, mint Elek községben, vagy Liptódon: „... ma büszkeség németnek lenni. Ma mindenki azt a csepp vért keresi magában, amelyik német... ha valaki ellenünk fordul, én annak nekiugrom és kiharponom a gégáját.” (176.)

1941. június 27-én Magyarország hadat üzent a Szovjetuniónak — s ezzel véglegessé vált, hogy végzetes útra indul a Horthy-Magyarország a náci Németország oldalán. Rosszul felkészített, gyenge magyar hadsereg harcolt a Szovjetunió területén, de közben az SS-csapatok számára is toboroztak önkénteseket a magyarországi svábok körében. 1942. január 6—9-i budapesti tárgyalásai során Ribbentrop náci külügyminiszter 20 ezer önkéntes magyarországi németet kér Bárdossy László miniszterelnöktől. 1943-ban már a Volksbund és a nyilasok közösen toborozzák a sváb fiatalokat a náci sereg számára. 1944 márciusában már a harmadik SS-toborzást hirdetik meg — ekkor azonban az ellenállás is fokozódik, egyre többen ismerték fel már a svábok körében is a háború értelmetlenségét. (177.) Tátról is egy teherautónyi leventét és legényegyleti ta-

got vittek el a volksbundisták — szerencsájukra azonban szinte valamennyien hazakerültek, „megúszták” a háborút.

A magyarországi antifasiszta erők nem tudták megakadályozni, hogy Magyarország rablőháborúba sodródjon — ám az ellenállás sokféle formát öltött. A kommunista párt — az illegalitás nehéz körülményei között — a szakszervezetekbe, a tömegszervezetekbe beépülve szervezte a harcot a munkások körében. A magyar értelmiség legjava is kereste a kibontakozás, a változtatás lehetőségét, az ország megmentésének módját.

A Dorog környéki haladó gondolkodású munkások, bányászok körében is egyre fokozódott az ellenállás. Nyílt szembefordulásra nem volt mód, mert 1940. októberétől Dorog és Tokod bányáiban katonai alakulat „vigyáz a rendre”. A munka lassításával, szabotázsakciókkal, a röpcédulák terjesztésével azonban gyengítették a fasiszta hatalmi gépezetet. Jelentős szerepe volt a szénmedencében kibontakozó ellenállás szervezésében Németh Péternek, aki harcolt a Spanyol Köztársaságért is Madridban, Barcelónában. Franciaországban internálták és itt került kapcsolatba Rajk Lászlóval — s hányatott, kalandos hazatérte után a Dorog környéki ellenállási mozgalom egyik vezető egyénisége lett, illegális kommunista sejtet hozott létre, s partizánakciók szervezőjévé, részesévé vált. Kapcsolatot épített ki a tatabányai bányászokkal s a párkányi járás kommunistaíval is. Az 1944. október 15-i nyilas puccs után letartóztatták és a flossenburgi haláltáborba deportálták. A felszabadulás után súlyos betegen tért haza, s aktív közéleti tevékenységet fejtett ki, Táton telepedett le. A táti Keil József bányász és Paár Mihály bányamunkás nem érte meg a felszabadulást, lengyel hadifoglyok bűjtatásáért, szabotázsakciók szervezéséért fogták el őket, s 1945 januárjában Tát határában, a Duna-parton a németek több társukkal együtt mindkettőjüket kivégezték. (178.)

A háború borzalmait Táton csak áttételesen érezték az otthon maradtak. 1944 végén azonban közel került már a faluhoz a front. Battonyánál 1944. szeptember 23-án lépték át a szovjet csapatok Magyarország határát, és gyorsan törtek előre. November 6-án Apatinnál a 3. Ukrán Front egyes egységei átkeltek a Dunán. December 9-én az úgynevezett Margit-vonalnál álltak, amely Budapest—Velencei-tó—Balaton térségében húzódott. December 20—31-e között Budapest bekerítésére indítottak hadmozdulatokat. A 2. Ukrán Front csapatai Malinovszkij, a 3. Ukrán Front egységei Tolbuchin marsall vezetésével törtek előre, s szabadították fel az ország nagy részét. E két front katonái érkeztek Tát közelébe is. A Magyarország felszabadításának történetét összefoglaló kötetben ezekről a hadműveletekről ez olvasható: „... fő parancsnokság a 46. hadsereget és a 2. gárda gépesített hadtestet a 2. Ukrán Front állományából a 3. Ukrán Front alárendeltségébe utalta. A front azt a feladatot kapta, hogy a Velencei-tó körzetéből kiindulva, Bicske—Esztergom irányban mért főcsapással törje át a „Margit-vonalat”. Esztergom—Neszmély szakaszon jusson ki a Dunához, és vágja el az ellenség nyugati irányú visszavonulási útvonalait. Ezzel egyidejűleg erőinek egy részével Bicske körzetétől keleti irányban kellett támadnia, és a 2. Ukrán Fronttal együttműködve megsemmisíteni a budapesti német csoportosítást, elfoglalni a fővárost.” (179.) A 3. Ukrán Fronttal szemben a 6. német hadsereg és az „F” hadseregcsoport állt. A felvonuló erők, csapat-

testek és területi elhelyezkedésük némi ismeretében következtetni lehet arra, milyen öldöklő, pusztító harcok színterévé váltak a Duna mentén meghúzódó kis falvak, köztük Tát is.

1944. december 24-én délután, a német és magyar autók, harci szerelvények már a táti mellékutcákban lapultak. 17 órakor kezdődött el az első bombatámadás. Aki csak tehetett, pincékbe húzódott, sokan már korábban a hegyi présházákba menekültek. Több ház és udvar telitalálatot kapott. A vasút mentén hatalmas tölcsérek jelezték a becsapódásokat. Az iskolaépület tetejét is találat érte. Az iskolaépület egy részét istállóvá alakították — a másik részében a nyilasok által összetereztetett levelek szorongtak. Három közülük szörnyethalt, a többi elmenekült...

Este nyolc órakor már a szovjet alakulatok katonái birtokolták a községet — ekkor azonban még csak két hétig maradtak. A németek elmentámadása miatt ugyanis január 4-én, illetve 5-én ismét gazdát cserélt a falu, a szovjet egységek visszavonultak. Tát második, végleges felszabadulásának időpontja március 23. — addig azonban még súlyos ütközések, harci események színhelye a Duna mente.

V. ÚJ KORSZAK NYITÁNYA — A FELSZABADULÁS UTÁNI HAROM EVTIZED TÖRTÉNETE

1. TAT KÖZSÉG FELSZABADULÁSI KRÓNIKÁJA

1945. januárjában Tát válságos napokat élt át. Bár a szovjet csapatok felszabadították a községet — ám a német hadvezetés kétségbeesett és értelmetlen erőlködése következtében nyilvánvalóvá vált, hogy elkeseredett ellentámadásra készülnek a fasiszta egységek.

December 26-án Esztergomot is felszabadították a szovjet csapatok. Ekkor találkoztak a 2. Ukrán Front katonái Tolbucsin marsall csapataival. A németek Komáromot erősítették, és készültek a Budapesten rekedtek felmentésére. A németek „Dél” hadseregcsoportjának parancsnoksága három csapást tervezett a szovjetek 4. gárdahadserege ellen a Dunaalmás és a Balaton között húzódó frontszakasz áttörésére.

A szovjet hadvezetés számított az ellentámadásra. A 3. Ukrán Front főparancsnoksága utasítást adott a védelemre. Tát vonalában is védelmi szakaszt építettek ki. A 31. gárdalövészhadtest parancsnoka Sz. A. Bobruk vezérőrnagy volt. Az ő „53 kilométer széles sávjában zajlottak le a döntő események.” (180.) Három hadosztályából öt és fél ezres létszámú volt a 4. gárda-lövészhadosztály, melynek „egy része a Neszmély és Nyergesújfalu közötti Duna-szakaszt zárta le, főerői pedig a Tát, Nagysáp, Bajna szakaszt védték keleti irányú arcvonallal”. (181.) A hadtestet megerősítették egy páncéltörő tüzérdandárral, egy sorozatvető, egy aknavető, két könnyű tüzér és egy légvédelmi tüzérezreddel, majd a 170. harcoksidandárral. Így várták a németek „Konrád” 1. 2. 3. fedőnevű akcióit. Az elkeseredett ellenakciók során a fasiszta egységek több települést visszafoglaltak. Egyes frontszakaszokon már 25 km-re megközelítették Budapestet. Tolbucsin marsall ekkor egy új védőöv kiépítését rendelte el Tát, Sárísáp és Gyermely vonalában. (182.) Január 5-én már Dorognál álltak a németek, és 6-án Esztergomot is visszafoglalták. Január 27-től a 3. Ukrán Front ellentámadásba lendült. Február 13-án — másfél hónapos kemény harc után — Budapest felszabadult.

Március 9-én, a szovjet főparancsnokság megváltoztatta a bécsi támadó hadművelet fő csapásának irányát. Ennek a harcnak egyik jelentős állomása éppen Tát volt. Szekeresné dr. Niszler Mária nyergesújfalui gimnáziumi tanárnő hatévi alapos munkával feldolgozta a harcok történetét, egyben megírta a község felszabadulásának krónikáját is.

„A 2. Ukrán Front 46. hadseregének támadási sávjában, Tát körzetében, a Dunai Flottilla által partra tett deszant harcainak bemutatása még érzékeltetőbbé teszi ezt a hősies küzdelmet. Könyvészeti, folyóirati, levéltári anyagokra és visszaemlékezésekre támaszkodva igyekszem

rekonstruálni a deszanthadművelet megszervezését és a hídfőben lezajlott harcokat. Munkámmal szeretnék örök emléket állítani azoknak a szovjet hősöknek, akik részt vettek ennek a sikeres deszant-hadműveletnek a végrehajtásában és az eddig megjelent publikációkon túlmenően részletesebben bemutatni a Tát határában lezajlott eseményeket.” (183.) — írja a tanulmány bevezetőjében Szekeresné dr. Niszler Mária.

A bécsi támadó hadművelet széles frontszakaszon indult. A 46. hadsereg a 2. Ukrán Front bal szárnyán, a főcsapás irányában helyezkedett el. Velük szemben a 711. és a 96. német, valamint a 23. magyar gyaloghadosztály és az 1. huszárhadosztály állt. A bécsi támadó hadműveletet a szovjet csapatok március 16-án indították. Ugyanakkor a 46. hadsereg sávjában már február végén előretolták a Dunai Flottillát és a 83. tengerészgyalogos dandárt Visegrád, Vác, Dömös, Nagymaros körzetében. Míg a deszanthadművelet zajlott, közben a szárazföldi csapatok március 20-án, délben Dunaalmásnál elérték a Dunát.

A deszanthadművelet merész és nehéz feladat elé állította a Dunai Flottillát és a 83. tengerészgyalogos dandárt. A deszantba a 144. zászlóalj három százada, a 472. sz. tüzérségi rohamszázad és egy lövészsázad tartozott. Március 16-án G. N. Holosztjakov ellentengernagy — a Dunai Flottilla parancsnoka — „...ismertette Malinovszkij marsall parancsát, amelyben azt a feladatot állította a Dunai Flottilla és a 83. tengerészgyalogos dandár elé: készüljenek fel egy zászlóalj erejű deszant partra tételére Tát körzetében, azzal a feladattal, hogy vágják el a németek esztergomi csoportosításának visszavonulási útját, zárják el a Budapest—Bécs műutat és az Esztergom—Komárom vasútvonalat. A dandár másik két zászlóaljjal majd a 10. gárda-lövészhadtesttel együtt nyomul előre Győr irányába.” (184.)

Am a dunai út veszélyes volt, mivel az esztergomi híd roncsai 1944. december 26-a óta a Duna medrében voltak, sőt azok a mágneses indukciós aknák is, amelyeket még 1944 nyarán a szövetségesek dobtak be, ezzel is akadályozva a németeket, hogy vízi úton utánpótlást szállíthassanak. L. K. Szmirnov ezredes a 83. tengerészgyalogos dandár parancsnoka — miután a légifelvételek sora és a vízi szemle nem adott biztos választ a roncsok hollétére vonatkozóan, március 17-én éjjel egy motorcsónakot küldött három felderítővel — a grúz Alekszej Csheidze vezetésével —, akiknek sikerült „átjárót” találniuk. A következő nap a tengerészgyalogos dandár tüzérsége vonult fel az Esztergomhoz közeli dombokra. „1945. március 19-én, besötétedéskor Alekszej Csheidze vezetésével útra kelt hat felderítő, hogy a hajók útvonalán elhelyezkedve fényjelzéseikkel segítsék a motoros páncélnaszádokat a tájékozódásban.” (185.)

Este nyolckor a deszantot szállító konvoj — 10 páncélos naszád — Visegrád felett az 1696. folyamkilométernél gyülekezett. Tűztámogatásukról egyéb hajók gondoskodtak, valamint aknarakó motorosbárkák is voltak velük. „21 órakor kezdődött a 144. zászlóalj behajóztatása. Először az aknavetőket, nehézpuskákat, kis űrméretű ágyúkat, lőszeres ládákat, rádió adó-vevőkészülékeket raktak be. Ezt követően a katonák egymás után léptek a hajópallóra. A katonák személyi felszerelése a következő volt: mellükön keresztbe vetett géppisztoly, övükben kés és rövid nyelű ásólapát tokban, táska gránátokkal, kulacs, a hátukon jól megtömött hátizsák, melyben két napra elegendő élelmiszer és lőszer volt.” (186.) Az

536 főt számláló deszant parancsnokai: V. P. Bisztrov őrnagy a 144. zászlóalj három századáé; P. I. Kirszanov hadnagy a 472. rohamszázadé; A. A. Kuzmicsev százados egy lövészszázadé.

A hajók háromnegyed tízkor indultak Visegrád térségéből, de a vadászpilóták már előtte elkezdték Esztergom, Párkány és Tát bombázását, ezzel is elterelve a németek figyelmét és elnyomva a hajómotorok zaját. Az első hajó 1945. március 20-án, 0,25-kor jutott át a hídroncsonkon. A partvédelem csak ekkor vette észre az akciót. Egy hajó kivételével valamennyi sikeresen túljutott a roncsokon. A terv szerint 1,20 óra-
kor kellett a kijelölt térségbe a 111-es magassági pontig jutniuk a naszádoknak.

„A ködfátyolon át egyszerre mozgó fénypontokat észleltek az országúton: gépkocsik tompított lámpafényei. Menéskülő németek lehettek? Most már tudták, hogy megérkeztek a hídfőbe. A naszád hirtelen fordulatot vett, és megközelítette a partot. A deszant parancsnoka M. V. Asik hadnagy, aki már számos partraszállásban vett részt, kiadta a parancsot: „Deszant partra!” És abban a pillanatban vízbe ugrott az első szakasz. A hideg víz mellig ért, a katonák lába meg-megcsúszott az agyagos morderben. Fejük fölé tartották géppisztolyaikat, hogy vízbe ne érjenek. Az enyhén lejtős part kavicsos volt, de azon túl meredek, agyagos partfal magasodott előttük.” (187.) (Szekeresné dr. Niszler Mária tanulmánya az egykori parancsnok M. V. Asik visszaemlékezése alapján mutatja be az eseményeket.)

M. V. Asik — amikor évtizedek múlva ismét az egykori csata színhelyén járt — maga mutatta meg a Holdampf csárdában lakó Gerendás Ferencnének a partraszállás helyét. Ez a Bécsi út — ma 10-es út — 47-es és 48-as kilométere között volt, de jóval közelebb a 48-ashoz, az 1729. és az 1931. folyamkilométer között kijelölt partszakaszon. A meglepett német parti őrséggel a szovjet katonáknak nem sok dolguk volt. A többi hajó legénysége is partot ért, sőt Asikék már hallották is azoknak az orosz géppisztolyoknak a hangját, amelyek már az országúton — a 48-as kilométeren túl — egy német—magyar menetosztagot vettek tűz alá. Ezek a szovjet katonák a mogyorósbányai vasútállomástól — mely a 48-as kilométerköztől 200 m-re van a depói bekötőútnál — Nyergesújfalu közelében értek partot — erről az egyik felderítő így emlékezik meg: „Amikor a hajók az ellenség hátában kiraktak minket, igyekeztünk a szőlőskerteken át gyorsan kijutni az országútra, mert láttuk, hogy német kocsisor halad nyugat felé.” (188.)

A deszant igyekezett gyorsan kiépíteni állásait a még ma is létező „keskeny nyomtávú vasúti sínek mellett” a Dunától egészen a domborig. A patkó alakú védelmi állások „tűzősszeköttetésben” voltak egymással, rádióan a flottillával, de a „tűzérségi támogatást nyújtó ütegekkel” is. Március 20-án virradatkor megérkezett Tát felől az első német „Tigris”. A nap folyamán két gyalogezred bevetésével igyekeztek megsemmisíteni a partraszállt tengerészegységeket. „A hídfőben harcoló tengerészgyalogságnak az első nap nagyon hosszúnak tűnt, a német gyalogság 30 harcokocsival és rohamlőveggel megerősítve, szünet nélkül támadta őket — 16 rohamot kellett visszaverniük — ugyanakkor a főerők megérkezését hiába várták.” (189.)

A német „Dél” hadseregcsoport hadinaplója így rögzíti az eseményeket: „Egy zászlóalj erejű ellenséges partraszálló erő... hídfőt alko-

tott. Az ellenség hídfőjét Tátnál összefogott erőkkal nem sikerült visszafoglalni.” (190.)

Guderian vezérezredes, a német szárazföldi haderő vezérkari főnöke nem hiába nyugtalan. Pedig a deszantosok nehéz helyzetben vannak. Malinovszkij marsall tudja ezt, és a Dunai Flottilával erősítést akar küldeni. A Dömös térségéből március 21-én 02,05-kor induló újabb deszant a következőkből állt: 14 páncélosnaszád, 4 aknarakó motoros bárka és 2 aknaszedő hajó, 330 katona, 12 tonna lőszer, két 45 milliméteres páncéltörő-ágyú, 15 golyószóró, aknavetők, gyógyszer és élelem. „Minden nehézség ellenére négy hajónak sikerült eljutni a szorongatott hídfőhöz, és ott 4,00 órakor kihajóztattak 70 embert, egy 45 milliméteres löveget, 61 láda lőszert és kevés élelmet.” (191.)

A március 21-én hajnalban kihajózott tartalékra nagy szükség volt. Ezen a napon a Duna-parton, az országúton, sőt még Mogyorósbánya felől is támadtak a németek. „A gyalogságot Tigris harcokocsikkal és Ferdinánd rohamlővegekkel támogatták, ... I. Tyerescsenko fedezéke a mogyorósbányai vasútállomás közelében volt. Amikor egy Tigris tartott feléje, előkészítette páncéltörő gránátját, hogy megsemmisítse a páncélost, de egy szilánk megsebesítette a nyakán, ezért visszahúzódott. Miután bekötözték, gyorsan az országút melletti árokba kúszott a közeledő Tigris felé. Kivárta a megfelelő pillanatot, majd gránátját a láncaltalp alá vetette. A páncélos kigyulladt, de Tyerescsenko is meghalt.” (192.) Ezen a napon Esztergom már felszabadult, de mind a dunai vízi, mind a szárazföldi szovjet előrehaladás az ellenség maradékának kétségbeesett, de heves támadása miatt nagyon lassú. Malinovszkij már a hídfő feladásának tervével foglalkozik.

1945. március 21-én 23 szovjet katona halt meg, rajtuk kívül az új deszantot szállító hajók katonái közül is többen életüket veszítették.

Március 22-e a legnehezebb nap. Hajnalban a szovjet gépek bombázzák Táton és Nyergesújfalun a németek állásait. Majd a németek támadnak harcokocsikkal és önjáró lövegek támogatásával. A nyergesújfalui téglagyárban fészkelő németek is jelentős tüzerőt képeznek. Szarkás felől német egységek nagyon közel kerülnek a szovjet lövészárkokhoz. A Duna partján a leghevesebb a támadás. Az első század irányítását Mihail Asik veszi át, mert a századparancsnok is súlyosan megsérült. Ezen a napon 57-en haltak meg a deszantosok közül.

„1945. március 23-án, Malinovszkij marsall parancsot adott a 46. hadsereg parancsnokának, hogy a 10. gárdalövészhadtest Nagysáp körzetéből mérjen csapást Mogyorósbánya irányába és 23-án reggel egyesüljön a deszanttal, a 83. tengerészgyalogos dandár pedig foglalja el Tátnak.” (193.) Az Esztergomból igyekvőket a Zsidódi hídnál heves német támadás várja. A. A. Kuzmicsev lövészszázadából mintegy 80 tengerészgyalogos eljutott a Mogyorósbánya körüli dombokra, és onnan tűz alatt tartotta a Mogyorósbánya—Tát, valamint az Órisáp—Bajót felé vezető országutakat. Jevdokija Nyikolajevna Zavalij hadnagynő védelmi szakaszát március 23-án páncélosok támadták meg. A németek már-már elérték a lövészárkokat, amikor a 10. gárda-lövészhadtest egységei Nagysáp és Annavölgy irányából felmentették őket.

Jevdokija Zavalij hadnagy így emlékezik az eseményekre: „Felbőgtek a fasiszta páncélosok motorjai és elérték árkaikat. Dmitrij Szedin szakaszvezető lövészgödrében volt, mikor az egyik német páncélos teljes

sebességgel közeledett feléje, majd átrobogott rajta. „Belém hasított a fájdalom: „Nincs már Mityánk, fiatal, vidám harcosunk.” Egyszer csak mit látunk? Dmitrij mászik ki a behorpadt árokból, átugrik egy másikba, és gyors mozdulattal egy páncéltörő gránátot vetett a páncélos hernyótalpa alá. Az megállt, forogni kezdett, majd kinyílt a felső nyílása és egy fasiszta sorozatot adott ránk. Vaszilijsz Utkin egy hirtelen ugrással máris a páncéloson van. Vaszilijsz Kozrjev harcos is segít neki megsemmisíteni a páncélosban ülő németeket.

Ekkor egy újabb páncélos tör ellenünk, Szedin szakaszvezető jobb kezében az utolsó gránátot szorongatva, teljes iramban rohan a fasiszta szörnnyel szemben és a páncélos alá hajtja a gránátot. A páncélos felrobban, de meghal Dmitrij is.” (194.)

Eközben az esztergomi úton előretörő szovjet egységeket a táti hídnál — ami már romokban hevert — a németek még egyszer feltartóztatják, de nem sokáig. A kiáradt öreg árkon — Malom patak — fejük felett tartott géppisztollyal „D. D. Vonljarszkij, a 305. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka, 20 emberrel elsők között benyomult Tátra. Március 23-án, 14 órakor Tát község felszabadult, és a deszant egyesült a dandár főerőivel. Délután 14 óra 30 perckor már a templomtoronyból figyelték a németek menekülését.” (195.)

A község felszabadulásának napján 45 szovjet katona halt meg. Március 23-án az Esztergom felől támadó 16. és 305. zászlóalj, valamint a Tokod felől érkező 10. gárdalövészhadtest egyesült a 144. zászlóaljjal, ezzel a hídfőben befejeződtek a harcok.

A 144. zászlóalj négy nap alatt összesen 39 rohamot vert vissza. A németek Tát körzetéből, valamint Mogyorósbánya és Nyergesújfalu felől páncélosokkal és rohamlövegekkel megerősített alegységekkel támadtak ellenük.

V. P. Bisztrov őrnagy határozottsággal irányította a hídfő harcát. A harctevékenység szervezése, lefolytatása mintaszerű volt: az összefegyvernemi alakulatok pontos együttműködésének ragyogó példája. A tapasztalat, a higgadt megfontolás és a bátor elszántság állt szemben a makacsul rohamozó ellenséggel. A harcok súlyosságát mutatja az is, hogy Tát és Nyergesújfalu határában létesített hídfőben tanúsított bátor helytállásukért hárman megkapták a harcosok legmagasabb kitüntetését, az aranycsillagot, és a Szovjetunió Hősei lettek: Mihail Vlagyimirovics Asik hadnagy, Varlam Alekszejevics Gablija őrmester és a páncéltörők közül egyedül életben maradt Nyikolaj Mihajlovics Pocsivalin.” (196.)

Szekeresné Zsukov marsall „Emlékek, gondolatok” című visszaemlékezéseiből vett idézettel fejezi be hadtörténeti munkáját: „Ha igaz az, hogy amilyen gyorsan csak lehet, le kell törölni a föld arcáról a háború és a rombolások nyomait, hogy ne keserítsük velük az életben maradtakat, ugyanúgy az is igaz, hogy a következő nemzedéknek tovább kell adnunk hősi időnk emlékeit és szellemét... E munkát addig kellene elvégezni, amíg életben vannak a dicső múlt hősi eseményeinek szemtanúi és résztvevői.”

A hősi halált halt szovjet katonák esztergomi közös sírban nyugszanak. A táti temetőben — a 47-es kilométerköttől 200 m-re — emlékmű őrzi tettüket. A dunai oldalon velük szemben német katonák fekszenek — sírkeresztjeik száma 34, de ennél jóval többen nyugszanak a

sírokból, 94-en — a temető hátsó jobb felén pedig 32 magyar katonának állítottak keresztet.

A háború táti áldozatai sokan vannak. Közülük kevesen fekszenek a község temetőjében, a legtöbbjüket a gyászoló hozzátartozók a hadbavonuláskor látták utoljára. (197.)

2. AZ ÚJJAÉPÍTÉS, AZ ÚJ REND MEGTEREMTÉSÉNEK ESZTENDEI

A harcok nyomán sok ház rombadőlt, elpusztultak a jóságok, kevés vetőmag maradt, mégis munkához kellett látni, el kellett indítani az életet. A bányák, a környező üzemek, a nagy táti földek várták a dolgozó kezeket. A község vezetése gyors egymásutánban változott, s ez nem segítette a folyamatos előrehaladást — mégis rövid idő alatt rendeződött a falu közigazgatása, normális kerékvágásba került az élet. Ehhez a feltételeket Táton is a szovjet katonai parancsnokság segítségével a pártok képviselői, a nemzeti bizottság és az új közigazgatás tagjai teremtették meg. A tanácskozó testületek tagjai a nem kompromittálódott virilisták lettek, ők voltak a falu életének első irányítói — a pártok, a megyei irányító szervek ide helyezett képviselői mellett. S bár a közigazgatás megtisztult a régi rend híveitől, az újonnan jött vezetőknek nehéz volt a dolguk. A Volksbund és a nyilas párt tevékenysége miatt sokan megtévedtek a faluban, s ennek következményeif az új rend megszilárdításának első esztendeiben azok is megszenvedték, akik a nehéz háborús években is becsületesek maradtak.

Természetes hát, hogy az új hatalmi szerv, a nemzeti bizottság, majd a községi képviselőtestület intézkedéseit nem fogadta osztatlan egyetértés. A legnagyobb konfliktusokat természetesen a kitelepítések körül zajló események robbantották ki.

Tátára már 1945. június 16-án megérkezett az Esztergom megyei Földbirtokrendező Tanács 299/1—1945. számú véghatározata, mely intézkedett az Esztergom Főegyházmegyei Papnevelde 118 kat. hold 816 négyszögöl ingatlana egy részének „megváltásáról”, továbbá „... elkobozni rendeli — s itt 38 családot sorol fel — táti lakosok, valamennyien Volksbund-tagok, illetve nyilas vezetők földbirtokait, a földbirtokokat megművelésre szolgáló összes eszközökkel, élő és holt gazdasági felszerelésekkel, s a rajtuk lévő épületekkel és belsőségekkel. Elkobozni rendeli továbbá a lakóház és hozzá tartozó 600 négyszögölnél nem nagyobb teleknek a visszamaradt család számára való meghagyása mellett...” (198.) Ez öt családot érint.

A Táti Földigénylő Bizottságnak még hét család ügyében kellett döntenie, mivel a „Volksbund-tagságra vonatkozólag a szükséges részletes kivizsgálást” még nem küldték el. Mindez az OFB 1945. április 26-án elfogadott véghatározata és 600/1945. sz. rendelete értelmében történt.

A jogos — vagy egyes esetben indokolatlan — intézkedések azonban a falu népét ellenállásra készítették. A kitelepítési biztost és a rendőrkapitányt lefogták a tátiak. A Szabad Esztergom című lap szeptember 2-i száma részletesen szól a történetekről. „A helybeli rendőrség beavatkozását igyekeztek meggátolni, azonban az Esztergomból kiment írási rendőrség, a magyar határőrség határőrei és az orosz közbiztonsági kato-

naság rendet teremtett.” (199.) Még októberben és novemberben is foglalkozik a lap a táti események utóhatásával — s ez is jelzi, hogy nehéz időszakot élt át a település. (200.)

A „történelmi igazságszolgáltatás” soha nem jár áldozatok nélkül — a táti események is ezt igazolják. S nem volt könnyű azoknak a helyezett sem, akik a kitelepítettek helyére érkeztek a Duna túlsó oldaláról, Csehszlovákiából, vagy a környező községekből. Nekik is meg kellett küzdeniük az őslakosság előítéleteivel, ellenszenvével s beilleszkedésük csak hosszú idő múltán sikerült.

(Az 1946-os év legelején az utolsó olyan nagyobb intézkedés rázza meg a falut, amely a háború előtti és alatti események utóhatása. Jó néhány áttelepítésre ítélt család tagjai batyuval a hátukon a tokodi vasútállomáson gyülekeztek. Már majdnem indult a vonat — ám a kitelepítés elmaradt, lehetőséget kaptak, hogy falujukban maradjanak. Az áttelepítésekről szóló híreket a lapok is közreadták. „Áttelepülni köteles minden olyan magyar állampolgár, aki a legutolsó magyar népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúvá váltotta vissza, továbbá mindaz, aki Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt...” — írta a Szabad Esztergom 1946. január 6-i száma, (201.) s hosszú idő telt el, amíg a viharok elcsitulnak — „kint”, a társadalmi életben és „bent”, az emberek gondolkodásában, szívében is.)

Az élet azonban nem állt meg, mint szerte az országban, Táton is hozzákezdtek a háborús károk helyreállításához, a termelés, az ellátás, a közigazgatás feltételeinek megteremtéséhez.

A középületek közül az iskola rongálódott meg legjobban. A viszkózagyrar segítségével a szülők hozták rendbe az épületet, hogy a nyár végén megkezdődhessen a tanítás.

A táti nemzeti bizottság 1945. évi szeptember hó 21-i ülésének jegyzőkönyve képet ad a falu akkori helyzetéről, életéről is.

„Jelen voltak: Hartmann Márton, Baumann Ferenc, Balogh István, Cseszka Ferenc, Putz Mihály, Kátay Ferenc és Putz Ferenc nemzeti bizottsági tagok és táti lakosok.

Az egybegyűlt bizottsági tagok a bizottság elnökéül ideiglenesen Balogh István bizottsági tagot választották meg. A bizottság a B. M. 20.500/1945. sz. rendelet 6. §-a alapján összeíró biztosoknak a következőket nevezte ki: Kostyál János, Rábl Dezső, Zettler Ede, Rajos Ede, Pozsonyi Mihály, Schreck Jakab, Pellingner János, Schalk Ferenc, Szeferrinus Mihály, Adolf Béla, Kazella Ignác, Papp István, Kátai György, ifj. Mechler Ferenc, Rausch Ferenc, Farkas József, Juhász György és Kátay Ferenc táti lakosokat.

Megállapítja a bizottság, hogy Tát községben ez ideig 3 párt van, és pedig a Kisgazda, Szoc. Dem. és Magyar Kommunista Párt, azonkívül a bányász és kohász m., iparosok és kereskedők szakszerv. és a földmunkások szakszervezete működik. Ennek folyamánya képpen bejelentett a fenti rendelet 2. §-ának 3. bek.-ben feltüntetett összeíró bizottságban a következők küldettek ki, illetve a következők jelentettek be: Kisgazda Párt részéről: Hartmann Márton, Szoc. Demokrata részéről: Putz Mihály, Magyar Kommunista Párt részéről Mécs Ferenc, Bányász és Kohász. Szaksz.: Juhász Ferenc; Iparosok és kereskedők részéről: Pozsonyi Mi-

hály; Földmunkások részéről: Girgász Ferenc, valamennyien táti lakosok.

A fenti számú rendelet, valamint az 1945. évi VIII. tc. teljes egészében ismertette a megjelentek előtt.

A bizottság tudomásul vette, hogy a község két választó, illetve szavazó körre lett felosztva: I. kör a község főutcája, a II. körzet a község többi része. Az I. körzet helyisége a községháza, a II. körzet helyisége a Munkásotthon.”

A felszabadulás második évében a Magyar Kommunista Párt vezetésével folynak a stabilizáció gazdasági előkészületei. A földreform és az államosítások előrehaladnak. A kapitalista spekulációk nyomán az aruhiány következtében a pénznek már alig van értéke. Az augusztus 1-én bevezetett új pénz, az új 1 forint 400 000 kvadrillió pengővel volt egyenértékű. A tátiak is „árucseré-kereskedelmet” folytattak. Voltak, akik a Tisza vidékére is eljutottak, és „cseréltek” használati cikkekért, többek között például malacot.

A népi demokratikus átalakulás a gazdasági élet stabilizálódásával felgyorsult. Az 1947-es országgyűlési választások nyomán a parlament legerősebb pártja lett a Kommunista Párt. Az államosításokkal, a gazdasági, politikai hatalom megragadásával, a proletariátus diktatúrájának megteremtésével a negyvenes évek végén megkezdődhetett a szocializmus alapjainak lerakása országunkban.

1949-ben Tát község közigazgatási területe 2348 kat. hold, lakosainak száma 1984, ebből 974 férfi, az általános iskola 8 osztályába már 260 gyerek jár. (Nyergesújfalu lakosainak száma ekkor 3961, Tokodé 7067). Az 584 épületből 399 a lakóház. (202.) Ebben az évben alakul meg — kezdetben csak az újonnan települtekből — a termelőszövetkezet, Vörös Csillag Tsz névvel.

1950. október 26-án alakult meg Táton a községi tanács. A dorogi járási kiküldött „hangulatjelentésében” ez olvasható a Komárom megyei Levéltárban megőrzött jelzet nélküli iratanyagban: „1950. évi október hó 26-án a táti községi tanács megalakult és a tanács Végrehajtó Bizottságát megválasztotta. Az alakuló ülés Végrehajtó Bizottsági tagokként azokat választotta, akiket a Népfront jelölt... Az alakuló ülésen a tagok és a póttagok többsége megjelent, az ülés határozatképes volt. Nevezetesen az 51 rendes tag közül megjelent 44... a póttagok közül 26 közül megjelent 20 fő...”

A közgyűlés alatt és után a hangulat ünnepélyes, felemelő és boldogságot s örömet sugárzó volt. A tagság már régen várta, hogy ügyeit a maguk által választott tagok intézzék. A f. hó 25-én kiadott mezőgazdasági rendelkezést a dolgozó parasztság magáévá tette és Császár község kihívását az Októberi Forradalom emlékünnepeire elfogadta.

A megválasztott VB elnök beszéde a Népfront nevében a helyi párttitkár beszéde, valamint a hét hozzászólás a fentiek megértéséről tett tanúbizonyságot. Az egész ünnepély lefolytatása simán és gördülékenyen zajlott le.” (203.)

Az új tanács első intézkedései között szerepel a családház-építés támogatása is. A falu délkeleti részén új házak épülnek. Elsőként Mak-sai Ferenc háza készült el 1951-ben, és az első lakó adja a területnek az

Újtelep nevet is. Ezt követően épül fel a Darabos, Papp, Kostyál, Nagyvárad, Vakán család háza, és ezt követően készülnek el a mai Jókai és Gárdonyi utca környékének épületei és az Esztergomi út melletti házak is.

A társadalmi előrehaladás, az ország lakóinak életében bekövetkezett döntő változás, a gazdasági fellendülés ellenére az ötvenes évek első felében már falun is érződnek a felsőbb vezetés hibái. A személyi kultusz egyik következménye a nem szerencsésen módosított gazdaságfejlesztési terv is. Az erőszakos termelőszövetkezeti szervezések, a kötelező beszolgáltatások növelik az elégedetlenséget. Míg Táton 1951-ben 63 gazdát tartottak kulák-listán, addig 1953-ban már 120-ra emelkedett ezek száma.

A társadalmi-gazdasági élet ellentmondásai, a személyi kultusz idején elkövetett hibák, a dogmatizmus torzító jelenségei ellenére — az ellentmondásokon, konfliktusokon nemegyszer nagy erőpróbák árán túljutva — az ország és Tát gazdasága, mezőgazdasága is előre jutott, fejlődött. Az 1954. év október 31-én lezajlott termelőszövetkezeti zárszámadás jegyzőkönyvéből a következő képet alkothatjuk a falu legnagyobb gazdasági bázisáról, a Vörös Csillag Mg. Tsz-ről. (204.)

Tát III. típusú Termelőszövetkezeti Csoportjának a „Vörös Csillag” mezőgazdasági termelőszövetkezet 1954. évi zárszámadása. 1954. október 31. A mérleg aláírói: Pánczél István elnök, Tömöri Sándorné könyvelő. Pallagi Jenő és Girgász Ferenc igazgatósági tagok. 604 kh-on gazdálkodnak 54 fővel — 31 családból. A munkaegységek száma: 15 883. Az 1 munkaegységre eső részesedés: 35,26 kg búza, 6,74 kg rozs, 11,57 kg árpa, 21,16 kg burgonya, 0,24 l olaj, 1,95 kg cukor, 2,43 kg bab, 2,77 kg hagyma, 6,36 kg takarmányrépa, 0,32 kg szappan és 6,80 forint.

A leltári lapon szereplő értékek: épületek, gépek: 648 775 Ft; igás és tenyészállatok 133 457 Ft; növendékállatok 57,125 Ft; beruházási pénzforgalmi eszközök 3832 Ft; termények, termékek és anyagok 416 709 Ft; hízó és egyéb állatok 43 100 Ft; befejezetlen termelés 150 633 Ft. Pénzforgalmi eszközök 42 779 Ft; tagoknak kiadott előlegek 381 574 Ft. Hitelek 9 000 Ft. A főösszeg így 1 886 984 Ft-ot tesz ki.

A termény- és takarmányleltárból tudjuk, hogy 237 mázsa gabonát, 454 mázsa kukoricát, 490 mázsa burgonyát termeltettek és 50 mázsa zöldséget. Az állatállomány még nem jelentős. 40 szarvasmarha, 15 ló, 35 sertés és 207 baromfi. Jelentősebb nagyobb gépekkel még nem rendelkeznek, hiszen a gépállomás még besegít.

Az akkori tagok névsora, az alapító tagok is szerepelnek:

Aubéli Ferenc, Adolf Andrásné, Asztalos József, Budrogai Gyuláné, Dubnicki Györgyné, Drexler József, Ekker Antal, Ekker Jakab, Nikolov Illés, Jászai Teréz, Korpai Pál, Korpai Pálné, ifj. Korpai Pálné, Kárász Károlyné, Kristsneider Ferencné, Kostyál Jánosné, Ekker Istvánné, Girgász Ferenc, Girgász Ferencné, Galba Lőrinc, Horváth Ferenc I., Horváth Ferencné I., Horváth Ferenc II., Hergét József, Papp Imre, Papp Ferenc, Schmidt Antal, Schalk Józsefné, Schupp István, Szabó József, Szeferinusz Márton, ifj. Szeferinusz Márton, özv. Keil Péterné, Kun József, Lendnicki Istvánné, Németh Ferencné, Nyers Ferencné, Mészáros Rozália, özv. Molnár Sándorné, Mlinkovits Józsefné, Pallagi Jenő, Páldi Márton, Páldi Józsefné, Polgár Gyuláné, Pánczél István, Pánczél Istvánné, Szepesi András, Tóth Ágoston, Tóth Imréné, Tóth Mária, Tóth Sán-

dor, ifj. Tömöri Sándorné, Vitéz József, id. Végh Istvánné, Varga Árpádné, Kerna István, Pauer Józsefné, Baumann Lipótné, Hauber Márton.

A legtöbb munkaegységet gyűjtötték: Nikolov Illés 565; Galba Lőrinc 538; Ekker Jakab 453; Páncél István 524.

1954-ben a táti termelőszövetkezet — 5 év alatt — már megerősödött és nevet szerzett magának. Bár a párt politikájának eltorzulását érezni lehetett, a megye politikai, tanácsi és szövetkezeti vezetői igyekeztek segíteni a kollektív gazdaságok megerősödését. A „patronáló munka” fellendült. A segítségnyújtásba már az állami gazdaságok egy része... is bekapcsolódott, sőt az elismert erős termelőszövetkezetek pl. Kisbér Virágzó, Tát Vörös Csillag is vállaltak patronáló munkát. (205.)

A termelőszövetkezet 1955-ös év végi adatai szerint a tsz-tagok száma 96. A terület 753 kat. hold, melyből 587 hold szántó. A vetésterület majd fele kukorica, de természetesen még burgonyát, cukorrépát, lucernát és vöröshere. A szövetkezet ekkor 700 000 Ft körüli összeggel gazdálkodott.

1956 tavaszán a gazdálkodás adatai a következők.

A községi vetésterület:

338	kukorica	kh
52	burgonya	
16	cukorrépa	
43	lucerna	
12	vöröshere	
231	búza	
74	roz	
67	őszi árpa	
58	tavaszi árpa	
2	zab	

összesen: 893 kh

A tsz-tagok száma: 96. (206.)

Az ötvenes évek közepén az országban kialakult helyzet természetesen Tát közéletében is éreztette hatását. A történetírás így rögzíti a tényeket: „1956 őszen az országban robbanásig feszült a helyzet. A dogmatikus és revizionista erők küzdelme a pártvezetésben teljesen bizonytalan helyzetet teremtett. Sokan hordták magukban sérelmeiket: a parasztok a beszolgáltatások és a helyi hatóságok túlzásainak, merev és dogmatikus gyakorlatának sok emlékét. Az értelmiségiek, a polgári vagy egyéb származásúaknak minősítették a helyzetük hátrányait, a munkások a véleményük nyílt kimondásának korlátozását és a letagadott élet-színvonal-esés tapasztalatait. Az igazságérzet lázongott a sok igazságtalanság ellen.” (207.)

Bár Táton nem történtek „rendkívüli események” az ellenforradalom idején, 1956. októberében — az események azonban megzavarták az embereket.

1956. október 23-án a kommunista párt tagjai a tanácsházán és a szemben levő párthelyiségben telefonügyeleti szolgálatot tartottak és megfigyelő csoportokat küldtek ki a falu egyes részeire. Október 26-ig semmiféle rendbontás nem történt. Aznap azonban Dorog felől hatvan-

fős csoport érkezett teherautón, a tanácsháza előtt uszító beszédet tartottak, és leszaggatták a táblákat.

Október 29-én a „Nagykocsmá” helyiségében „gyűlést” szerveztek, tanácskoztak, a „nemzeti bizottságot” csak este 7-re sikerült megválasztani. A 9 tagú bizottság félreállította a tanács dolgozóit. Első feladatuknak tartották, hogy a volksbund és nyilas vezetőktől elkobzott házakból kitelepítsék a magyar betelepülteket, de csak két családot sikerült erre rákényszeríteni.

November 4-én a „nemzeti bizottság” elnöke és 4 társa a tisztségéről lemondott. Az ellenforradalmi propaganda a legfőbb zavart a tsz-tagok körében okozta. A 105 tsz-tagból 44 fő aláírta a kilépést. A termelészövetkezet vagyontát kezdték széthurcolni.

Néhány hónap telt el csupán bizonytalanságban. Január első felében már teljes volt a rend. Megalakult az MSZMP-alapszervezet 12 taggal. Hamarosan újjászerveződött a termelészövetkezet is — 20 taggal. 1957. január 18-án már ülést tartott a községi tanács végrehajtó bizottsága. Február 26-án már a tanácsülésre is sor került, és a község lakóinak érdekeit érvényre juttató határozatokat hoztak.

3. HUSZONÖT ÉV KRÓNIKÁJA. A KISKÖZSÉGTŐL A KÖZÖS TANÁCSÚ NAGYKÖZSÉGIG

1956—58. Az 1956-os esztendő történelmi sorsforduló Tát község életében is. Az ellenforradalom okozta megrázkódtatást viszonylag hamar kiheverte a település közléte és a gyors fejlődés esztendei következtek.

Még 1956-ban elkezdődött az iskolaépület bővítése — emeletraépítéssel újabb három terem készült el. Nagyon nagy szükség volt erre, mert Táton erőteljesen megnövekedett az iskolába járó gyerekek száma. A vasúton túl ugyanis a Dorogi Szénbányák megbízásából a Pestvidéki Építőipari és a Komárom megyei Építőipari Vállalat új lakótelepet épít Tát-Kertváros néven. A víztoronnytól keletre és nyugatra terjeszkedő építkezés vezetője Kovács József mérnök. A munkások között is sok a táti. Az élenjáró a Borbély- és a Mechler-brigád 150—160 százalékkal. Az iskola is épül, de az első időszakban még csak egy kis népbolt működik a lassan benépesülő lakótelepen. Az ország minden részéből érkeznek a bányászok, de a környék bányáiban dolgozó s eddig munkásszálláson lakó vajúrok is letelepülnek családjukkal. Az őslakosság idegenkedve fogadja őket. Sok apró probléma kavargja fel a kedélyeket, a közhangulatot. Az új lakók életformája is más, mint a régen itt élőké. Sok bányászfeleség dolgozni jár a környező üzemekbe, a faluban eddig ez nem volt szokás. Van, aki otthon marad, hiszen nincs földje, vagy szőlője, mint majdnem minden őslakos családnak. 1957. év végéig 80 család települt le Tát-Kertvárosban.

A fiatalok közeledése egyszerűbb. Ezt segíti az 1957. június 24-én alakult KISZ-szervezet is, melynek első titkára Kovács Sándor volt. A nagykocsmában tartott évközi szokásos nagy bálók alkalmával azonban a „falusiak és kertvárosiak” néha összekaptak, hiszen még az is kihívásnak számított, ha egy kertvárosi fiú „falusi” lánynak kezdett el udvarolni.

A termelőszövetkezet újjáalakult. Területe 1957 tavaszán 558 kat. hold, a tsz-tagok száma 46, negyvennégy családból. A hét hold feletti birtokkal belépő családok száma 5. (208.) Az év végi beszámoló már egymillió forintos vagyonról ad képet. Van 200 sertésük — harminc anyaállattal —, egy „saját traktor”, 4 db gumikerekű kocs, univerzális vetőgép, egy 75 literes tejszeparátor. Munkaegységre 60 Ft-ot fizetnek, amelyből 25 forintnyit terményben kapnak a tagok. A munkaegységek száma átlagosan 250—300. Hat családnak 3—4 ezer forintot tudnak biztosítani házépítéshez is. (209.)

Az egyéni gazdálkodók száma és ereje még jelentős. A falu állatállománya: 184 szarvasmarha, 92 ló, 338 sertés és 12 juh. (210.)

1958 nyarán az államigazgatás szerve, a tanács már 4200 lakosú községet irányít, gazdálkodási költsége 455 480 forint. (211.) Az MSZMP-szervezet titkára és a termelőszövetkezet elnöke: Kovács Gyula. Tanácselnök Paróczai Imre, vb-titkár Kovács Gyuláné.

Már ebben az időben felvetődik, hogy a környező üzemek segíthetnék Tát fejlődését. Besey Sándor tanácsstag, iskolaigazgató a tanácsülésen rámutat, hogy helyi nagyobb gazdasági egységek híján a nagyobb fejlődés nem érhető el. „Tát községnek nincs üzeme. Ott, ahol több üzem van, abban a községben nagyobb beruházásokat tudnak megvalósítani. Az üzemek sok segítséget tudnak adni a községi tanácsok számára. Tát munkavállalóinak 80 százaléka üzemi dolgozó, ezért a környező üzemek segíthetnék anyagiakkal a községünket.” (212.)

A Kertvárosba tervezett 2500 lakásból 1958 márciusára 535 lakás épült fel. Kummel János, a Dorogi Szénbányászati Tröszt beruházási osztályának képviselője tanácsülésen vázolta a település közvilágítási, vízvezeték-hálózati és csatornázási tervét, egyúttal bejelenti, hogy az építkezések továbbfolytatásához anyagiak már nem állnak rendelkezésre. (213.)

Üzletház még nincs, így egy kétszobás lakásból alakítanak ki még egy üzletet. A kertvárosi iskola építésének 3,5 millió forintos költségéhez sincs meg még a teljes pénzfedezet.

1958. április 14-én orvosi rendelőt adnak át Kertvárosban, és még ez évben az orvoslakás is elkészül. Az ősközség új lakóterülete, Újtelep is bővül, bár ott még nincsenek utcanév és házszámok. Az építkezésekhez még vályogtéglát is vetnek.

Helybeli rendőrőrs nincs, Tát a tokodi körzethez tartozik. A volt Hangya Szövetkezet helyén a földművesszövetkezet boltja működik — ez a település legnagyobb üzlete — rajta kívül van még két élelmiszerbolt a településen.

Szűcs Mihály — aki 1957 áprilisában lett községi tűzoltóparancsnok — vezetésével az önkéntesek méltó örökösei a nagymúltú táti tűzoltó egyesületnek. A régi kocsifecskendő mellé 1 db 800-as, kismotoros fecskendőt is kaptak. A szertár a jelenlegi bevásárlóközpont udvarán kapott helyet.

Változnak a bejáró munkások utazási körülményei. A fabódés „dobozfakaruszokat” Ikarusz autóbuszokra cserélik. A tömegközlekedés is javul: 1958-tól fél hatkor indul járat Esztergomba. Ekkor Kertvárost is bekapcsolják a közlekedésbe. A sportkör elnöke Szilas Pál, aki a közművelődés irányításában is szerepet vállal. A közművelődésben a pedagógusok, fiatal aktivisták segítenek. A színjátszó csoport eredményesen szerepel, még a környező községekbe is hívják előadásra. A régi fúvószenekar

kar munkája — támogatás híján — hanyatlásnak indult. A nemzetiségi szokások is ez időtől kezdtek elhalványodni, ettől az időtől „vesznek ki” a „nőseemberbálok”, a farsangtemetés, a szüreti multság és szűnnek meg olyan népszokások, amelyek csak Tátra voltak jellemzők. A hatvanas években még fel-felvillantak, felelevenedtek, de a 70-es években végleg eltűntek.

A községi iskolába az 1957/58-as tanév végén már 551 tanuló jár. A nyolc osztályteremben 14 tanulócsoport diákja hetenkénti váltott tanítással tanul 18 pedagógus irányításával. A kertvárosi iskola még nem kész, de a községi intézmény tehermentesítése érdekében 1958 szeptemberében már öt tanteremben tanítani kezdenek. Erre már nagy szükség volt, mert a zsúfoltság és egyéb körülmények miatt a tanulmányi eredmények ebben az időszakban gyengék, és a diákok iskolán kívüli magatartása is sok kívánnivalót hagy maga után. A diákok 18 százaléka kapott dicséretet — 23 százalék viszont rovót és 27 százalék intót vitt haza.

A tiszteletdíjas kultúrigazgató, Visontai Alajos majd Besey Gyula — mindketten pedagógusok. A táti népfőiskola évadja jól sikerült — a Népművelés 1958. évi 7. száma írt erről — azonban a korszerűtlen művelődési otthonban folyamatos és egyre emelkedő szintű munkát végezni tartósan nem lehetett. A népkönyvtár vezetője Kincses József tanár, majd Hartmann Anna tanárnő. A könyvtár ekkor kerül a régi „Munkásotthon” épületébe, a Vörösmarty utca 2. szám alá. A következő év elejétől már tanácsai kezelésű az intézmény, s támogatására évi 8000 forintot fordítanak. Heti négy órában — szerdán és szombaton — tart nyitva, könyvtárlománya 257 kötet, az olvasók száma 165. A táti Duna mozit is 1958-ban építik újjá.

A Vörös Csillag Tsz 1958-ban továbbfejlődött, gazdagodott. A tagok száma 62. Már három „fejőgulyást” foglalkoztatnak, mivel 40 tehenük is van. Növekedett a sertésállomány is. A táti tsz az államnak ebben az évben 500 mázsa rozst, 700 mázsa árpát és 500 mázsa kukoricát adott el. A hibrid, „lófogú” kukoricát ekkor termesztették először. A nagyobb gépeket még a gépállomás biztosította a tsz számára. A 40 vagonos nagy magtárt ebben az évben felújították, és bevezették a villanyt is.

A táti malom a régi körülmények között dolgozik, vezetője Kovács Kálmán.

Az 1958-as év érdekessége, hogy ekkor került „nyugdíjba” Karkó Ferenc, az utolsó igazi „trombitás pásztor”. A főutcán hajtott tehenek a forgalom számára egyre több problémát okoztak. Ebben az évben dolgozott utoljára a falusi libapásztor is. Elkészült a faluvégi alsó körgát, amely az Arany, Petőfi és Vörösmarty utcát védi.

1959—60. Az 1959-es esztendő két jelentős eseményt is hoz, még hozzá ugyanazon a napon. Augusztus 29-én felavatják az új kertvárosi iskolát. Az impozáns, emeletes épületben 14 tanterem várja a diákokat. A 20 tagú pedagógusgárda 358 tanuló neveléséről, oktatásáról gondoskodik. Az igazgató: Erdős Ferenc.

A másik érdekesség is erre a napra esik. A termelőszövetkezet tízéves fennállását ünnepelheti. Dr. Münnich Ferenc személyes ajándékként egy tizenkét csatornás Orion tv-készüléket kap a kollektíva. Az MSZMP első titkára pedig táviratban köszönti a tagságot: „A Táti, Vörös Csillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet Vezetőségének. Tát, Hősök tere 2. Tisztelt Elvtársak! Kívánok a szövetkezet vezetőségének, tag-

ságának erőt, egészséget, kívánom, hogy ünnepségükön az egész évi munka után jól szórakozzanak. Elvtársi üdvözléssel: Kádár János.” (214.) (A tsz eredményei a későbbi esztendőkből is figyelmet érdemelnek. 1961-ben a földművelésügyi miniszter is jelen volt a zárszámadáson. /215./)

1959-ben a falu egyik nagy gondját kívánják megoldani a pártszékház építésével, hiszen ez az épület ünnepségek és kulturális rendezvények céljára is szolgál. Skompy János párttitkár októberben társadalmi munkát szervezett az 59 000 téglá szállítására, de egyéb munkánál is ott voltak a község lakói. A Dunamente című járási lapban novemberben már írás jelent meg az építésről „Ahogy nőnek a pártház falai” címmel. (216.) A község ácsai decemberben már a tetőszerkezetet készítették. A következő évben az augusztus 20-i ünnepséget már az új épületben tartották. A KISZ-szervezet is az új pártházban kapott helyet. A 140-es létszám miatt már két alapszervezet — a Ságvári és a Kilián — működött Eger Ignác és Szalczinger Géza vezetésével.

Az 1960-as népszámlálás adatai szerint Tát község 952 lakóházában 4447-en laktak. Ebből 2225 férfi és 2222 nő. A felszabadulás óta eltelt tizenöt év alatt a falu lakóinak száma kétszeresére nőtt. Nyergesújfalun 4910-en, Tokodon 7498-an éltek, így Tát a megye legnagyobb lélekszámú községei közé került. A község területén gyár, ipari üzem változatlanul nincs, így az összeresők 56 százaléka ingázik — ám a jó levegőjű lakóhelyre szívesen térnek vissza a bányászok, Esztergom, Nyergesújfalu és Lábatlan üremeiben dolgozó tátiak. Az őstermelők aránya már a 20 százalékot sem éri el. A település agrár jellege lényegében a múlté, már ami a lakók foglalkozását illeti. A legnagyobb gazdasági egység természetesen továbbra is a termelőszövetkezet. A kisebb gazdasági udvarokat, kiskerteket, háztájikat azonban szívesen gondozzák a műszak után a tátiak.

1960 tavaszán az egészségügyi helyzetről készült beszámoló a vb elé. Az orvos, dr. Végh Vilmos egyedül végzi a temérdek munkát. A napi 120 beteg bizony sok tennivalót jelent. 1 szüléssző és 2 védőnő szolgálja a község egészségügyi ellátását. A vízellátás és a szennyvíz elvezetése a Kertvárosban már teljesen megoldott, de problémát jelent a szemétszállítás. A községi iskolában még nincs vezetékes vízellátás. A lakásviszonyok a faluban még nem teljesen kielégítőek, mivel sok még a kisablakos és nedves falú lakás. (217.)

1960 augusztusában a tsz számára új majorhelyet jelöltek ki a mogyorósbányai vasútállomástól 350 méterre, a dombok felé.

1961—1965. 1961-ben kapott vezetékes vizet a községi iskola, és elkészült a hátsó udvarán egy csónakház. A vízi élet és a Kis-Duna adta lehetőségek azonban kihasználatlanok. A lassú folyású, szép környezetű Duna-ággal a tátiak sohasem törődtek eléggé. Idegenek számtalanszor megállnak itt és elgyönyörködnek — de a csónakpark 52 ladikjából csak tíz van a tátiak tulajdonában. A falunak a felső halásztanyánál nagy vaskompja is van, ott a kőgát is — a szép szigetre mégis kevesen kirándulnak. Egy szabadstrand kiépítése sem járt túl nagy eredménnyel. A halászatot-horgászatot a gyárak által okozott szennyeződés egyre inkább korlátozza — de ez sem a helybelieket zavarja. Tát legismertebb halásza, Molnár János még az ötvenes évek végén is havi 3000 forintot tudott „elkönyvelni” a halászatból, de „szemetet” nem is fogott, „csak

süllöt, harcsát, kecségét, pontyot". Kevesen tudták, hogy az idős halász tudományos munkát is folytatott, több tucat cikke jelent meg a „Halászat” című lapban, és kis házában a hálók, horgászbotok mellett ott állt egy írógép is. Ő persze azt is tudta, „hogyan valamikor hajdanában, amikor a Fekete-tengerről még följártak a borjúnyi, marhányi halak, nevezetes vízaforrás hely volt Tát.” (218.)

1963-ban a községi iskola udvarán felavatták a szabadtéri színpadot, és a falu iparosai, valamint a szülők társadalmi munkája nyomán 48 méteres, kőoszlopos kerítés épült.

Az 1965-ös esztendő adatai a falu fejlődésének szemléletes bizonyítékai. A felszabadulás után két évtizeddel Tát a megye 72 községe között a komplex és ágazati mutatók szerint a 9. helyet foglalja el, a dorogi járás 22 községe között pedig az 5. hely Táté. (219.) A tanácselnök, Paróczai Imre, a vb-titkár Kovács Gyuláné, az MSZMP-titkár Molnár Ferenc. Közigazgatási területe 2047 kat. hold, ebből 1302 mezőgazdasági terület, melyből 875 hold a szántó. A lakosok száma 5785, a lakások száma 1474. A tanács 2 624 151 forint bevétellel és 2 416 204 forint kiadás-sal gazdálkodott az állami költségvetést illetően. A községfejlesztési költségvetés zárszámadását 669 027 forint bevétellel, és 465 684 forint kiadás-sal fogadta el a tanács. (220.)

A 21,4 km-es belterületi útból 5,6 km a kiépített, a 16 km-es járdából pedig 7,3 km. A vízhálózat 20,6 km hosszú, a csatornázás 14,5 km. 1091 lakásban van vezetékes víz és 612-nél csatornázás. A Dorogi Szénbányák által a depói Duna-partra épített törpevízmű 4 db csőkútból áll. A tervezett napi maximuma — kedvező vízállásnál — 2400 köbméter. Miután Kertváros kisebb lett a tervezettnél, nemcsak az ösközséget, hanem Tokodot és Mogyorósbányát is el tudják látni a kutakból vízzel. E községek napi maximális fogyasztása csúcsidényben 1500 köbméter. 1250 a villanyáram-fogyasztók száma, de gázt még csak 5 család használ. Ez év végén kezdik a gázcseretelep építését a labdarúgópálya mellett. Gondozott parkterület még nincs a településen.

Két orvos, két betegápoló és két védőnő dolgozik már a községben. A 71 személyes óvodában három csoportban 90 gyerekkel foglalkoznak, s 4 óvónő gondoskodik a kicsikről. A két iskola 20 osztálytermében 38 pedagógus irányításával 1036 gyerek tanul, a községi iskolába 354-en járnak. A faluszéli épületben működő művelődési otthon mindössze 120 személyes és nem felel meg az igényeknek. A könyvtár viszont egyike a községek legszebb intézményeinek. A könyvtáros Szakmár János. Az állomány 5091 kötet — a kölcsönzött könyvek száma 17 703. Ekkor alakul a később aranykoszorús oklevéllel is kitüntetett Ifjúsági Klub. Fiókkönyvtár működik Kertvárosban. Az olvasók száma 741. A mozi 255 személyes. 1309 rádió- és 741 tv-előfizető van a községben. A magániparosok száma 49, ebből 11 lakatos, szerelő, kovács, 3 kőműves, 4 asztalos. 3 fodrász, 7 szabó, 1 cipész stb. 10 élelmiszerbolt mellett még van 2 ruházati és 3 iparcikküzlet is. A földművesszövetkezet nagyboltjának forgalma évi 5 045 000 forint. Két étterem-vendéglő, 1 presszó és 2 italbolt működik. Az Autócsárda 1964. évi tervteljesítése 1 930 000 forint. Működik a településen állatorvos, de nincs még OTP-fiók, bölcsőde, gyógyszertár és szociális otthon. Az önkéntes tűzoltóárda taglétszáma: 49.

Az egyéni gazdálkodók száma már elenyésző, de a háztáji és kisegítő gazdaságok most érik el fénykorukat. 650 szarvasmarha, 1265 sertés és 132 ló a község állatállománya.

A termelőszövetkezet területe, gazdasági ereje jelentősen megnövekedett. A tagok száma már 422 és 5712 katasztrális holdon gazdálkodnak, melyből a szántó 3591 hold. A termésátlagok közül a búzáé 13,1, a kukoricáé 14,7 és a burgonyáé 34,0 q katasztrális holdanként. A 20 saját traktor mellett még van 95 ló. Az állatállomány: 599 szarvasmarha, 741 sertés és 1533 juh. Az aratás-cséplés nagy munkájához még besegít a gépállomás, de már van 2 db kéveköttő és 2 db aratógép, sőt egy saját kombájn is.

A főbb gabonafélék, kapások vetésterületét Kokas Márton üzemegység-vezetőnek a tanácsi vb-re készült beszámolójából nemcsak a kat. holdankénti megoszlás miatt idézzük, hanem azért is, mert a régi földrajzi neveket használja. Ezekkel később már nem, vagy csak ritkán találkozunk, mert a „táblák” számot kaptak. (221.)

Burgonya	20 kh	Gyilok dűlő
	18 kh	Duna dűlő
Kukorica	40 kh	Sás dűlő
	10 kh	Sós dűlő
	59 kh	Csikós dűlő
Cukorrépa	50 kh	Sás dűlő
	15 kh	Sós dűlő
Kenyérgabona, őszi búzában: 234 kh		
	92 kh	Sás dűlő
	26 kh	Sós dűlő
	26 kh	Duna dűlő
	70 kh	Hosszú földek
	20 kh	Hegyalja
Őszi árpa	26 kh	Pap földek
Tavaszi árpa	57 kh	Hosszú földek
	17 kh	Cigány út

Még ekkor használatos a Malom dűlő, Hídalja, Bokrok (Bukrok), Legelő, Csinsza (Csincások, Csincádok), Laposok, Pedagógus (Kántor) földek elnevezés.

Az 1965-ös esztendő szomorú eseménye a nagy árvíz, mely június 16—17-én tetőzött Tátnál. A Halászsárdánál, a Felszabadulás út végén, ha nincs gát — a Bécsi út víz alá került volna. Az Öreg árok (Malom patak) vize viszont — tartva a Duna vízszintjét — a község alján, Újtelepen és a Kertvárosban, a Bajnai útnál betört. Az Arany János utcában több ház össze is dőlt. Korabeli fényképfelvételek bizonyítják a hatalmas elemi csapást. Újtelepen hastífusz elleni védőoltást rendeltek el. A tanács vb jelentésében olvashatjuk: „... folyamatosan folyik az árvíz által megrongálódott lakóépületek felülvizsgálata. A járási HNF 13 főből álló akcióbizottságot hozott létre, hogy segítséget adjon a felülvizsgálatokhoz. Ez ideig 100 lakóházat vizsgáltak felül. Előre láthatólag 400—450 lakóházat kell felülvizsgálni.” (222.) Az árvíz miatt kért segély összege: 1 millió 363 490 forint. (223.)

1965—1970. A következő öt év jelentősebb eseményei: 1968. júliusában megnyílt a kertvárosi nagy ABC-áruház, a két településrész felezőpontján, 12 dolgozóval. 1970-ben a félévi forgalom már elérte a 4 millió 100 000 forintot. Ugyanez év október elején új óvodát kapott Kertváros, 75 hellyel és 4 óvónővel. A községi iskolában napközit nyithattak az újabb bővítés folytán, sőt étkeztetésre is nyílt már lehetőség.

1969. szeptember 16-án 40 gyerek számára a Kertvárosban bölcsőde nyílt, és elkészült az új orvosi rendelő. Dr. Besesek Erzsébet betegforgalma csaknem 100 fő naponta. Gyógyszerért sem kell már Tokodaltáróra járni, mert 1966-tól gyógyszerháza is van a településnek.

1970-ben 5638 lakója van Táfnak. A tanácselnök Paróczai Imre, a vb-titkár Lánchídi Rudolfné, az MSZMP községi szervezetének titkára Molnár Ferenc, a népfront elnöke Papp József, a tsz elnöke Varga Antal. Helyben dolgozik 550 munkavállaló, a naponta utazók száma 2300. 1172 épületben 1546 lakás van. Területi elosztásban a Kertvárosban 2751-en, az ösközségben, Újtelepen és Depón pedig 2887-en laknak. (Mogyorósbánya lélekszáma 957.) A nők száma 2835. Az 1546 lakásból 399 az egyszobás, 968 a kétszobás, 161 a három- és ennél több szobás és 18 az egy helyiségből álló lakás. (224.) A boltok száma 19, vendéglátóipari egységeké 9. Az óvodában 146, a bölcsődében 71 gyereket gondoznak. 41 pedagógus 899 diákot tanít. A tv-előfizetők száma 1213. A könyvtár állománya 7838 kötet. (225.) A tanács 1970. évi költségvetési tervezete három és fél millió forint. (226.)

A közbiztonságról ad képet a körzeti megbízott 1970. március 28-i beszámolója. (227.) Hat esetben történt társadalmi tulajdont károsító lopás, 2 esetben magánszemély sérelmére elkövetett lopás; 1 társadalmi tulajdont károsító sikkasztás; 2 súlyos testi sértést, 1 könnyű testi sértést okozó ügyben kellett eljárni, stb. A szabálysértések: hét esetben botrányt okozó részegség, egy esetben közveszélyes munkakerülés, valamint csendháborítás miatt kellett intézkedni. A közúti balesetek száma 43 volt. A közbiztonság tehát szilárd, a nyugodt munka és élet feltételei biztosítottak. A közúti balesetek száma részben figyelmeztető — másrészt a motorizáció gyors fejlődésének is bizonyítéka.

1970-ben ipari üzem telepítéséről tárgyalnak a tanácsnál a budapesti Tűzoltó Készülék Ktsz megbízottjai. A telephely a volt Mechler-féle hentesüzlet helyére került, majd a partházzal szemben álló épületben biztosították a munka feltételeit.

Tát az 1970-es években. A község 1971-ben a megye nyolc nagyközsége sorába lépett. A megyei tanács 23/1970. XII. 17. sz. határozata alapján 1971. január 1. hatállyal nagyközség lett. A következő év végén pedig közös tanácsú nagyközség lett Mogyorósbányával a 26/1971. XII. 21. tanácshatározat szerint: „Tát Nagyközség Tanácsa egyetért Tát és Mogyorósbánya községek tanácsainak egyesítésével, a közös tanács kialakításával.” (228.)

A tanács 1971-ben áttekinti az ipari üzemek, illetve üzemegységek tevékenységét. (229.) A gabonafelvásárló és feldolgozó üzem (volt malom) négy részlegből áll: malomüzem, lisztcsomagoló, raktár, szárító. Tervezik már a takarmánykeverő részleget is. A malomüzem három műszakban dolgozik, napi kapacitása 350 mázsa. Tábori Sándor üzemvezető beszámolójában megemlíti, hogy 1970-ben 650 vagon búzát, 30 vagon rozstot, 58 vagon takarmányárpát, 48 vagon sörárpát, 26 vagon egyéb takarmányt

és 281 vagon kukoricát vásároltak fel. A járásban 11 kiskereskedelmi eladóhelyet tartanak fenn, és a lakosság számára biztosítják az állatok tartásához szükséges abraktakarmányt. 1970-ben 268 vagon szemes terményt és keverék takarmányt forgalmaztak az eladóhelyeken.

A Vörös Csillag Tsz. melléküzemágának beszámolóját Rátonyi Sándor készítette. „A melléküzemági tevékenység öt témakörre tagozódik. A legnagyobb kapacitása az asztalos és faipari részlegnek van, melynek éves termelési értéke 3,5 millió forint. A galván- és csiszoló üzem évi termelési kapacitása 1,5 millió forint. A vasipari részleg ténykedése főleg géplakatos és vasszerkezeti termékek előállítására szorítkozik évi 1 millió forint termelési értékkel. A mészüzem mészköbányászattal, valamint mészégetéssel foglalkozik. A négy kemencében évente 15 000 mázsa égetett meszet termelnek 1,5 millió forint értékben. A modellező üzem különböző fajtájú makettek (lakótelepek, gépek, járművek) készítésével foglalkozik évi 1 millió forint termelési értékkel.”

A Tűzoltókészülék Karbantartó és Javító Ktsz. táti részlegének (a központja Budapesten van) vezetője Pozsonyi László. 1970-ben 4000 db készüléket gyártottak, de 1971-ben már 15 000 db a terv 11,2 millió forint termelési értékkel. A 20 fős létszámot bővíteni szeretnék.

Az 1970-es évek közepén a lakosság számát illetően némi visszaesés tapasztalható. 1976-ban az 1616 lakásban 5484-en laknak. A két iskola tanulólétszáma majdnem felére csökken. 1975-ben csak 636 a diákok száma.

1974-ben nyílt az öregek napközi otthona. A művelődési ház körülményei ugyan nem javultak, de függetlenített kultúrotthon-igazgató kezdte meg a munkát: Kasnyik László. Kertvárosban már üzembe helyezték a háztartási tüzelőolaj-kutat. Mogyorósbányát is számítva a személygépkocsik száma: 350, a motorkerékpároké: 200. 1975-ben 84 magánkisiparos dolgozik a nagyközségben.

A háztáji állatállomány már megcsappant. Szarvasmarha 34 db, ló 31 db, sertés 807 db, a baromfi 9983 db. A tsz-nek 939 szarvasmarhája, 55 lova és 1355 db juha van. A 23 traktor mellett már 4 arató-cséplőgép is segíti a mezőgazdasági munkát. A melléküzemágak 1978-ra nagy jelentőségre tesznek szert. Többféle próbálkozás, kísérletezés után rátalálnak a leginkább megfelelő profilra. Míg a „malomban” 130-an dolgoznak — a tsz melléküzemágaiban 327 a dolgozók száma. A fémtömegcikkgyártó részleg 700 négyzetméternyi csarnokot kapott, de már megkezdték az új, 800 négyzetméteres csarnok építését is. A volt Töldezsán-féle fa- és fűrésztelep már teljesen beépült a hatféle melléküzemág létesítményeivel. A mezőgazdasági gépeket is itt javítják, és ez az állomáshelyük, bár még a szabad ég alatt parkolnak. (230.) A hetvenes évek végére Tát-Újtelep összeépült Tokod-Üveggyárral. A 10-es út (volt Bécsi út) és a vasút között is több utca beépült, bár itt az építkezések nem határosak az üveggyári teleppel.

Kertvárosban van már csak hely az újonnan építkezőknek. Az 1978. márciusában kijelölt ház helyek a Halomka út és a Mogyorósi út között hamar gazdára leltek. (231.) A beköltözők az új házakat — több, mint húszat — 1980 novemberében vették birtokba, de laktak már itt 1979 szeptemberétől is.

A táti Depón át, a 48-as kilométerkőnél a Duna-parton 1979-ben hatalmas kavicsosztályozót építettek ki. Nemcsak a nagyarányú állami és

magánépítkezésekhez szállítják innen az anyagot, hanem már Visegrádra is, ahol hozzákezdték a Nagymaros—Gabcikovo vízi erőmű létesítésével kapcsolatos előkészítő munkálatokhoz. A vízlépcső Tát számára is jelentős változást hoz majd.

1979. augusztusában — a táti labdarúgók és rajongók nagy örömére — elkészült az új, mintegy 2 millió forint értékű sportöltöző. Az avatáson a megyei tanács elnöke, a terület országgyűlési képviselője is megjelent, és méltatta a példás összefogást. 3700 óra társadalmi munka tette lehetővé a sportlétesítmény elkészülését. A Bedi János és Mechler István vezette sportegyesület most már jobb körülmények között készülhet és szerepelhet a labdarúgás harmadik vonalában. (232.)

1980-ban — a jubileumi évfordulóhoz közeledve — jelentős előrehaladás jellemezte a 800 éves település életét. Megkezdődött az új tanácsháza építése, és átalakítják a régit, amelybe majd a közművelődési intézmények kerülnek. Új óvoda építését is tervezik, egyre növekednek az igények. A település társadalompolitikai, gazdasági életének irányítói és Tát lakói közösen sokat tesznek azért, hogy ez a Duna menti település otthonuk, szülőföldjük gazdagodjon, szépüljön, épüljön.

4. ALLAMI, POLITIKAI, TÁRSADALMI SZERVEZETEK. INTÉZMÉNYEK, GAZDASÁGI EGYSÉGEK.

Tát Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága 1980-ban a költségvetési és fejlesztési alapok felhasználásának tervében 11,4 millió és 5,2 millió forintról döntött. Tát az ország településhálózatában „alsó-fokú központ” szerepet tölt be. A nagyközségi közös tanács elnöke 1980. augusztusától Prohászka Tibor, előtte 22 éven át Paróczai Imre látta el ezt a feladatkört. A végrehajtó bizottság titkára: Lánchidi Rudolfné.

A községi tanács dolgozóinak létszáma 12 fő. Az egykori Eggenhof-fer-villa 1982. végéig lesz a tanács székháza, Kertvárosban ugyanis két-szintes, új közigazgatási központ épül fel. A tanács munkáját 56 tanács-tag és négy tanácsí bizottság segíti: ügyrendi, számvizsgáló, egészség-ügyi és szociálpolitikai, valamint szabálysértési.

A településrészek: Ősközség, Újtelep, Kertváros, külterület: a 120 lakosú Depó és a 29 lakosú Fűrésztelep. Az 1178 hektárnyi területen 2016 lakásban 5550-en laknak, ebből 2792 nő. 1979-ben 99-en születtek, 54-en haltak meg, a házasságkötések száma 79, a válásoké 11 volt. A település úthálózata 22 km, az épített járda 8000 négyzetméter, a gondozott parkterületek is bővültek. A vízvezeték hossza 21,5 km, a csatornahálózat 9 km-es. Tehát míg a vezetéki vízhez már majdnem minden lakos hozzájutott, csatornázás csak Kertvárosban van. Az ősközségben és Újtelepen ezért a szennyvíz elvezetése házi, kéthelyes derítőkben történik. Asott kút már csak mutatóban található, vizét csak öntözésre használják. A villanyhálózat teljes, kiterjed az egész községre, a gázfogyasztók száma 1703. A tv-előfizetők száma 1408. Személygépkocsi 768 van a községben.

A helyben dolgozók száma nem éri el az ezret. A munkavállalók nagyobbik része a környék üremeibe, gyáraiba (Lábatlan, Nyergesújfalu, Tokod-Üveggyár, Dorog, Esztergom) jár dolgozni. Az általános iskola után

továbbtanulók Nyergesújfalu, Dorog és többen Esztergom középiskoláiban és az esztergomi szakmunkásképzőben folytatják tanulmányaikat. A nők munkába állása is egyre általánosabb lesz. Az otthoni állattartás már kiveszőben van, de a kiskertek és a szőlők gondozása ismét fellendült. A hegyekben már több száz pince, présház, víkendház épült.

Az MSZMP Tát nagyközségi pártvezetősége. A pártvezetőség titkára 1980 augusztusáig Hack György volt, majd Kulcsár Imre lett. A tsz-nél és a malomnál egy-egy, a községben két alapszervezet tevékenykedik.

Hazafias Népfront Nagyközségi Bizottsága. Elnöke Nagy Zoltán, titkár Juhász Nagy László. Három körzeti népfrontbizottság tevékenykedik. A nőbizottság is a népfront keretében működik. Családjogi felelősének feladata a veszélyeztetett, rossz családi körülmények között élő gyermekek felügyelete. A honismereti-helytörténeti szakkör működését is segíti és sokféle módon gazdagítja a helyi társadalmi-politikai életet a népfrontbizottság.

Lécai János KISZ-szervezet. A KISZ-titkár: Ötvös Györgyi. A kollektíva elnyerte már a KISZ KB dicsérő oklevelét is.

Szakmaközi bizottság: Elnök: idős Lóska László. A különböző szakmák képviselőit fogja össze — érdekeiket képviseli. Biztosítja továbbképzésüket, előadásokat szervez, kapcsolatot tart a kistermelőkkel, az iparosokkal, a kereskedőkkel, a megye társadalmi-politikai szerveivel. Támogatja a sportegyesületet, rendezi a falunapot és az öregek napját.

A nagyközség körzeti megbízottja: Tisza Kiss János zászlós, aki több, mint két évtizede végzi feladatát Táton. Általában négy segédrendőr segíti munkájában.

Önkéntes Tűzoltó Egyesület. Az egyesület már a múlt században működött. A tűzoltók sok díjat is nyertek, elismerést szereztek, 1979-től a parancsnok Latkovszky Antal. Előtte hosszú időn át Szűcs Mihály irányította az egyesület munkáját. 1975-ben Kertvárosban új, modern tűzoltószertár épült — az átköltözésre 1977-ben került sor. A muzeális jellegű — 1890-es — fecskendőkocsi mellett rendelkezésre áll egy 800 liter/perc teljesítményű motorfecskendő is. Az önkéntes tűzoltók száma 40.

Polgári védelem a támadó fegyverek esetleges alkalmazása ellen, valamint az elemi csapások, vagy egyéb katasztrófák megelőzése, vagy csökkentése érdekében Táton is funkcionál. A védelmi parancsnokság 20 fő, a községi önvédelmi alegységben 42-en, a szolgálati alakulatnál 62-en tevékenykednek.

Gazdasági egységek. Vörös Csillag MgTsz. A tsz elnöke a már 1952-től itt dolgozó és 1966-tól elnök Varga Antal. Elnökhelyettes: Szakmáry László. Főagronómus Kecskeméti Lajos. A melléküzemágak vezetője Papp Sándor.

Az mgtsz létszáma 677 fő, ebből 558 az aktív kereső, 119 a nyugdíjas. A tagok száma 301 fő, az alkalmazottaké 376. Az egy főre jutó éves személyi jövedelem 44 049 forint volt az 1979-es zárszámadás szerint. Az 1980. első féléves adatok alapján az alaptevékenységben 173-an dolgoznak, a többiek melléküzemágban. A 11 szocialista brigádban 142 dolgozó tevékenykedik. Szakszervezeti tagok száma: 127. A nődolgozók száma 227.

Az mgtsz összes földterülete 3310 hektár, melyből a mezőgazdasági terület 2842 ha, s ebből a szántó 1933 ha. Az 1979. évi szövetkezeti bruttó jövedelem 26 millió 805 000 forint volt. Az árbevétel alakulása:

alaptevékenységből 52 millió 990 000 forint, az ipari üzemeké 45 millió 756 000 forint. Bruttó vagyon összesen 99 millió 649 000 forint.

A termésátlagok q/ha-ban 1979-ben: búza 28,4 (1978-ban 43,9 volt!); kukorica 46,2. A tsz szarvasmarha-állománya 1029 db, juh 1248 db, ló 36 db. A tejtermelés 1979. évi tényadata: 1 millió 231 000 liter. Géppálmány: traktor 23, teherautó 19, kombájn 5, vetőgép 10, egyéb nagyobb mezőgazdasági gép 18 db.

A melléküzemágak: fémtömegcikk-gyártás (szemüvegalkatrész, egyéb szerelés); műanyagüzem (műanyagkanna-gyártás, élelmiszerfeldolgozó (tészta- és süteményfélék készítése); galvánüzem (horganyzás, nikkelezés).

A tsz-nek nyaralója van Hévízen, és több alkalommal külföldi utazásra is elvitte már dolgozóit. A rászorulóknak 50 000 forint lakásépítési kölcsönt kapnak. Munkahelyi kitüntetésként a „Kiváló dolgozó” címet adják és 25 év után az arany pecsétgyűrűt. Az utóbbi években lezajlott gazdasági koncentráció, a tsz-ek összevonása Tátot is érintette. Tát megmaradt központnak, de hozzá tartozik Mogyorósbánya, Nyergesújfalu és Süttő mezőgazdasága is. (233.)

Komárom megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat telepe, Tát. Közismert néven: „Malom”. A századokon át álló kis malom helyén, az Unyi patak mellett (Öreg-árok) 1980-ban már nagyüzem működik, 23 db óriás épülettel, melyek között tárolók, emeletes üzemrészek, épített tornyok vannak. A telepvezető: Flórián Katalin, aki az 1970-ben újjáépített és bővített malomüzemet már 1971. óta vezeti, és irányítja az 1975-ben elkészült keverőüzem munkáját is. Főmolnár: Kovács Kálmán, aki a telep legrégebb, nagy szakismerettel rendelkező dolgozója. A keverő üzemegység vezetője: Jankus András. A dolgozók összlétszáma 100, ebből 64 nő. A 6 szocialista brigádban 50-en tevékenykednek. Nagyobb gépeik száma 9, teherautó pedig 5 van. A telepen évente 4000 vagon termény és termék fordul meg. A gabonátárolás mellett az őrlőüzemben 1000 vagon búzát őrölnek, melyből többféle liszt készül. A készítményekkel az egész dorogi járást ellátják. A takarmánykeverő üzem 3000 vagonos termeléséből csaknem harmincféle termék készül. A kiskereskedelmi hálózat 24 eladóhelyén 730 vagon szemes és keverék takarmányt értékesítenek.

Tűzoltókészülék ISZ. Budapest 1. sz. telepe, Tát. Az 1970 februárja óta üzemelő egység jelenlegi telepvezetője Hlinka Ferenc. A négy szocialista brigádban 39-en dolgoznak. Termékeik: 3,6 és 12 kg-os tűzoltópacakok. 1979-ben 44 299 darabot készítettek — legtöbbit a „TKF”-es 6 kg-osokból több mint harmincezet. A részleg a pártszékházzal szemben, az Árpád utca sarkán 400 négyzetméter alapterületű telephellyel rendelkezik. Az üzem legkisebb gazdasági egysége a nagyközségben, mégis több intézménynek biztosít anyagi támogatást.

Dorogi Szénbányák Mogyorósbányai Tanbányájának Szénválogatója, Depó. A 48-as kilométerkörtől 270 méterre Tát és Nyergesújfalu között található a vasúti sínek mentén a szénválogató. A tanbányával — amelynek igazgatója Prommer Márton — keskenyvágányú kisvasút köti össze. A tanbányában 104-en dolgoznak, a szénválogatónál csak hárman. A havi 1400 tonna barnaszén, mely 4500—5000 kalóriás, részben teherautókon, elsősorban azonban a kisvasúton jut el a tati szénválogatóba. Innen ugyancsak vasúton továbbítják. A mintegy húsz méter magas „kisosztályzón” háromféleképp válogatják a szenet: darabos és diószén,

valamint por minőségben. Egy trafóház, gépház, csilledöntő és egy vasúti őrház tartozik a telephez. Becslések szerint 1995-ig lesz a tanbányában szén. Szintén a közelben található az úgynevezett Szarkási bánya, amelyre azonban már csak az idősebbek emlékeznek, valamikor Széchenyi István is foglalkozott az itteni szén kitermelésével.

Dorogi Szénbányák Kutatási és Bányaépítési Üzemének Kavicsrakodó Telepe. Bár a Duna melletti Tát-Depón régóta folyik kavicskirakodás, nagyobb mennyiségben csak 1966 óta szállítják ide az uszályok a kavicsot. 1979. április 2-től a Dunai FOKÁ-tól a „SPERNÓ Kutató Vállalat” vette át a rakodó, tároló és most már a kavicsosztályozó telepet is.

A 48-as kilométerkőtől Tát felé 35 méterre található az a bekötőút, mely a Duna menti telepre vezet. A Dorogi Szénbányák anyagellátó üze-me szállítja el az évi mintegy 120 ezer köbméter kavicsot. A telep gépi berendezései: 12 db szállítószalag, 1 db háromdimenziós osztályozógép — vibrációs rostával, 1 törőgép és egy MR 500-as keverőgép, amelyet bérben használnak, 3 db markológép és 4 teherautó. Tervezik egy cement-csomagoló-részleg kiépítését is. Ez mini-konténeres módszerű lenne, a hagyományos zsákos csomagolás helyett.

A Székesfehérvári Közüti Építő Vállalat Nyergesújfalui Építésvezető-sége. A tatai főépítésvezetőséghez tartozó aszfaltkészítő üzem már a nyergesújfalui határban van, de az egykori táti szőlők egy részét is el-foglalja. A telepvezető: Végvári Jenő, s két műszakban négy brigádban negyvenen dolgoznak itt. A C 25-ös típusú, nagy teljesítményű keverő-berendezés naponta négyszáz tonna aszfalt előállítására képes, ötféle mi-nőségben. A nagy teljesítményű aszfaltbedolgozó géplánc 1980 nyarán végezte el Tát főútvonalának — a 10-es számú út egy része — szélesí-tését és „újraberakozását”. A telepen található még egy automata, szintve-zérlésű VÖGELE típusú aszfaltfinischer, egy ellenőrző laboratórium. Eredménnyel kísérleteztek itt is az ún. „pernye-betonnal”. A töltőanyag-ként használt igen drága mészkölisztet helyettesítik pernyével.

Kereskedelem, vendéglátás. Az egységek száma a nagyközség terüle-tén 20. A Kertvárosban két kisebb élelmiszerbolt és egyéb háztartási cik-keket árusító hely van és egy nagy ABC-bolt, a Depón egy kicsi, Újte-lepen egy nagyobb élelmiszerbolt. Az ösközség területén van egy igen jól ellátott UNIKER élelmiszerbolt és a volt Hangyaszövetkezet helyén nagy bevásárlóközpont, az óbudai mintára elnevezett „Táti Flórián”. Egy-egy zöldségesbolt található Kertvárosban és a községben, számos kisegítő szol-gálatot tesz a két magán zöldségkereskedő is. Egy húsbolt működik a Kertváros területén, bár húsárusítás a nagyobb boltegységekben másutt is van. Egy cukrászda, három presszó — a legnagyobb az 1976-ban nyílt, a kertvárosi „Faház” — két italbolt és két étterem jellegű kiszolgáló hely található a nagyközség területén.

Bevásárlóközpont. Az Esztergom és Vidéke Áfész 19. sz. Kisáruháza a falu egykori főterén álló, volt káptalani nagykozsma és postalóváltó-állomás már többször átalakított épületében van. (Legutóbbi átalakítását 1978 novemberében fejezték be.) Nagy pincerendszerében a központi fű-téshez kazánház áll rendelkezésre. Raktárhelyiségeivel együtt több, mint 600 négyzetméter alapterületű egyszintes épület. Az élelmiszereken kívül vas- és műszaki áruk, háztartási cikkek és rövidáru is található itt. Pal-langi Jenőné egységvezető 18 munkatársával egész napos nyitva tartással dolgozik. Az 1979. évi forgalom huszonkét és fél millió forint volt. Az

üzletház Hősök tere felé eső részén eszpresszó működik. A volt „táti nagykocsmá” utolsó részét az 1976-os farsangtemetéskor zárták le.

A kertvárosi ABC, az UNIKER 74. sz. boltja. Az 1968 júliusában nyílt — az első táti ABC típusú — üzletet már 1969-től Havrancsik István vezeti. A bolt dolgozóinak létszáma jelenleg 10. Az épületben fodrászszövetkezeti részleg és hűsolt is van. Az élelmiszerek mellett háztartási cikkek, írószert, háztartási gépeket, friss zöldséget és gyümölcsöt is árusítanak. Az ABC kisáruház a két településrész között, az út mellett épült. 1979. évi forgalma 12 millió 470 000 forint volt.

Halásztanya. A volt „Strand”, ma csak „Halász”-nak nevezett vendéglő 1930-ban nyitott, s a környéken jó híre volt. A Bécsi út melletti vendéglőt régebben sok külföldi átutazó vendég látogatta. Az elmúlt 10 év alatt — sajnos, nem előnyére — többször is átalakították. A Kis-Duna a kerthelyiség széleig ér, a szép környezet mégis kihasználatlan. Egyetlen II. osztályú vendéglátó egység Táton, hangulatos magyaros szobával. A 16 tagú személyzet munkáját Csonka Józsefné irányítja. Az mgtsz dolgozói és mások — mintegy 200-an — a kedvezményes, „jegyes-hozzájárulások” étkezéssel a forgalmat is lendítik. Az éves forgalom mintegy kétfélmillió forint körül alakul.

Autócsárda. 1954-ben „Gasthaus” néven nyitották, de a tátiak sokáig „Kricsni”-nek becézték. Első vezetője Keil Márton volt. Bár harmadosztályú, de a zenés, naponta nyitva tartó vendéglőben menüt is felszolgálnak. Forgalma meghaladja a másfél millió forintot. A 13 tagú személyzet munkáját Balogh Gyula irányítja. Nyolcszor volt kiváló egység az Autócsárda.

Szolgáltatás, közlekedés, magánkisipar. Postahivatal. Bósz Richárdné hivatalvezető 13 munkatársával dolgozik az 1978-ban korszerűsített, átalakított épületben. 48 négyzetméter felvételi helyiség és közönségtér csomagraktár és kézbesítoszoba található a postaépületben. A huszonhárom táti telefon helyi és távkapcsolása is innen történik. Az épület előtt segélykérő telefon működik. A havi pénzforgalom 11 millió forint. Betétállománnyal rendelkezők száma 917. A postai munka három fő szakterülete: pénzkézeltés, csomagfelvételt és hírlapterjesztés. A havonként kézbesített távirat 460 db. A távbeszélő-forgalom: 1500, kézbesített utalvány 1900, totó-lottó: 16 000 db. A 3447 előfizető számára havonta 48 440 darab hírlapot kézbesítenek. Népszabadságra 40-en, a Dolgozók Lapjára 252-en fizetnek elő.

Dorog és Vidéke Takarékszövetkezet, Tát. 1972. szeptemberében nyílt a takarékszövetkezeti kirendeltség. Vezeti: Kosztolányi Gyuláné, s két munkatársa van. Taglétszám: 500. A járás 120 millió betétállományából 7 milliónyi a tátiaké. Kölcsönfolyósítás — építési és termelési kölcsönigényre — 3 millió. Foglalkoznak még a gépkocsi-nyereménybetétkönyvvel, társasutazás szervezésével és apróhirdetéssel is, és egyben lottó-nyereménykifizetés is a feladatkörébe tartozik.

Egyéb egységek. Az Áfész 42. számú háztartási tüzelőolaj-elárusító helye a Kertvárosban van 1972 októbertől. Az olajkút tartálya 25 000 literes.

A Ramovill-nak egy javító és lerakati helye működik az Árpád utcában, ahol televíziókat, rádiókészüléket és háztartási gépeket is javítanak.

Közlekedés — vasút — autóbusz. A nagyközség vasútállomása lassan elveszti jelentőségét. A buszjáratok nagyobb forgalmat bonyolítanak le. 1979 óta már jegykiadás sincs. A személyvonatok szerelvényei már csak két kocsival járnak. A naponta Tátról utazók száma alig 30. A Dorogra, Esztergomba helyből induló buszjáratok 6 helyen állnak meg a nagyközségben, kivételt csak a más helységekből induló és a távolsági járatok jelentenek. Dorogra és Esztergomba majdnem minden órában közlekedik autóbusz. A munkásjáratok zsúfoltak. Ezt szolgálná enyhíteni az Esztergom—Tát közötti közvetlen járatindítás.

A labdarúgópálya mellett áll a gázpalack-cseretelep 1966. november 1. óta. A telepvezető: Huber Istvánné. A sok társadalmi munkával épült cseretelep az áfész tulajdonában van, 2,1 és 22 kg-os palackokat tárolnak itt.

A Költségvetési Üzem 1977-ben alakult Nyergesújfalu székhellyel. Szakemberei helyi megbízatásokat látnak el, középületeket építenek, tartároznak, korszerűsítene. 1980-ban Táton az új tanácsolháza építése jelentette a költségvetési üzem legjelentölsebb tevékenységét. Hetente egy alkalommal a zsákos szemétszállítás is az üzem feladata.

A dorogi fodrászszövetkezetnek két üzlete van a községben. Egy az ösközség területén női részleggel, egy férfi-női részleg működik Kertvárosban is, ugyanitt egy kozmetika is helyet kapott. Itt heten dolgoznak 1969 februárja óta. A szolgáltatóház legnagyobb részét ugyan az ÁBC foglalja el, de a fodrász-kozmetikai részleg területe is 90 négyzetméter. Az éves bevétel negyedmillió forint.

Észak-dunántúli Víz- és Csatornaművek TÁTI Telepe. A 23 tagú munkásgárda vezetője Dudás István. Egyik részleg a vízellátó, a másik a szennyvízderítő. A 48—49. km között, Depó fölött helyezkedik el a tÁTI vízművek 13 db kútja. Kutanként és percenként 500 liter vizet emelnek ki az ott lévő 150 köbméteres tározóba. Innen szivattyúk továbbításával. 200-as vezetéken kerül a víz a tÁt-kertvárosi. 45 méter magas és 500 köbméter űrtartalmú víztoronyba. Ezt 1961—62-ben építették. Nyáron napi 5000 köbméter és télen 1800 köbméter vízmennyiséget fogyaszt TÁt, Tokod. Tokod-Üveggyár és Mogyorósbánya.

A szennyvízderítő, amely már az ötvenes évek végén működött — csak a csatornázott Kertváros szennyvizét fogadja. Ülepítő és utókezelő működik. A már tisztított víz a Malom-patakba kerül.

Kisiparosok. A lakossági szolgáltatás több, mint 60 százalékat a helyi magánkisiparosok biztosítják. Létszámuk: 60. Megosztásban: 1 öntő, 2 autószerelő, 2 műszerész, 1 órás, 6 lakatos, 5 asztalos, 1 kártyos, 1 cipész, 6 női szabó, 1 koszorúkötő, 2 pék, 1 darálós, 2 ács, 2 bádigos, 1 burkoló, 2 kőfaragó és műköves, 3 kőműves, 2 központifűtés-szerelő, 1 szobafestő, 2 üvegező, 2 férfifodrász, 2 női fodrász, 1 kozmetikus, 2 rádió-tv szerelő, 1 szikvízkészítő, 1 kovács dolgozik a településen. Sok régi szakma kihál az öreg iparosokkal egvűtt. Az 1929-ben nvított kovács-műhelyben még dolgozik Szeferinus Mihály, de már nincs kádár, bog-nár, szijgyártó.

Egészségügy — szociálpolitika. Örvosi körzet három lenne, de a harmadik státusz 1980-ban betöltetlen. A hetvenes évek végén, a 80-as esztendőben dr. Végh Vilmos körzeti főorvos és dr. Marosi Károly látja el az általános helyi rendeléssel és betegellátással kapcsolatos teendőket. A

kertvárosi — 1978-ban bővített — orvosi rendelőben dr. Stamler József 1979 márciusától fogszakorvosi rendelőt is tart.

Az orvosok tevékenységét 3 védőnő, 3 ápolónő és 3 orvosírnok segíti. Az általános teendők a következő rendelésekkel bővülnek: anya- és csecsemővédelmi; szülész-nőgyógyász; csecsemő-gyermekegyógyász; terhességtanácsadás és házasságkötés előtti tanácsadás. Az 1979-es orvosi be-számolóból kiderül: 1978-ban a rendeléseken 35 586-an vettek részt. Cse-csemőhalál nem fordult elő. Fertőző beteg 16 volt, a tüdőbetegek száma 31; magas vérnyomásban 130-an szenvedtek; daganatos megbetegedés 53; a cukorbetegség száma 51; gyomorfekélyes 58. Mindkét iskolában a gyer-mekekről egészségügyi lapot vezetnek. A védőoltások 100 százalékosak. A védőnők feladatai közé tartozik: az óvoda-iskolai tisztaságvizsgálat, a kö-telező védőoltások, szűrővizsgálatok elvégzése, a „kisegítő iskola” kötele-ző vizsgálatai, terhes anyák és csecsemők látogatása, és ők ügyelnek a veszélyeztetett gyermekekre is.

A község állatorvosa Rausch Ferenc, aki a tsz állatállományának gyógyításán, a betegségek megelőzésén kívül a községben is ellátja az ál-latorvosi felügyeletet.

A gyógyszertár 1966 óta üzemel, vezetője Szívós Sándorné. A Kert-városban működő gyógyszertárhoz szolgálati lakás kapcsolódik. Hét gyógyszerész, illetve technikai személyzet dolgozik a 96 négyzetméternyi helyiségekben. A mindennapos nyitva tartás mellett készenléti szolgál-atot is biztosítanak.

A Magyar Vöröskereszt helyi szervezete önkéntes aktívaival fontos munkát végez a tüdő- és rákszűréséknél és a véradásnál.

Öregek Napközi Otthona. Stefán Zoltánné vezetésével 1974. decem-berétől működik. A 32 gondozott az általános ellátás mellett napi egy-szeri étkezést is kap. Otthonos helyiségekben a művelődésre és a szóra-kozásra is nyílik lehetőség.

Bölcsőde. 1969. júniusától működik. Vezetője Bassa Rozália. A mai igényekkel épült, 40 személyes bölcsődében 46 gyermekről gondoskod-nak. A dolgozók létszáma 14. A bölcsőde alapterülete 168 négyzetméter.

Oktatási intézmények, kultúra, sport. Községi iskola. Igazgatója a már 1947-től itt tanító Hartmann Anna, ki az előtte itt működő igazgatók állandó segítője volt, és jó kezdeményezéseik folytatója maradt. 1980. évi nyugdíjba vonulása után a tantestület új vezetője Bodnár Sándor. A mintegy 280 diák oktatása, nevelése 17 pedagógus feladata. Az egyszin-tes épületben 11 osztályterem, 4 szertár kapott helyet. Szabadtéri sport-létesítményei is megfelelők, de tornaterem helyett csak egy nagyobb tor-naszoba áll rendelkezésre. A napközisek számára melegítő-konyha, ebéd-lő biztosítja az étkezés lehetőségét. A lemeziátszók, magnók, írásvetítők mellett 10 televíziókészülék van az iskolában, a korszerű oktatás tárgyi feltételeivel rendelkeznek.

Az iskola tevékenységében többen jelentős érdemeket szereztek. Kos-tyál János igazgató a felszabadulás utáni nehéz időkben irányította az is-kola életét, de a táti fiatalok művelődésének is gazdája volt. Az őt köve-tő igazgató, Besey Sándor a háború után mint kántortanító került Tátra, nem csupán iskolaügyekben volt fáradhatatlan, de a község társadalmi életében is jelentős szerepet töltött be. Helytörténeti kutatással is fog-lalkozott, gyűjtötte egy tervezett falumúzeum anyagát.

A táti iskolának volt tanítványa, majd a kertvárosi intézmény tanára Pozsonyi Gabriella, aki az esztergomi Tanítóképző Főiskola tanára lett. Az ELTE magyar-történelem szakán végzett és szakdolgozatát Tát-ról írta, a község történetét dolgozta fel az első világháborúig. Horváth István, a járási pártbizottság munkatársa — bár nem Tát szülőtte — mégis nagy érdeklődéssel és hozzáértéssel foglalkozott a település történetével. Az egyetemen pedagógiai szakdolgozatát 1979-ben készítette: „Egy falusi néptanító pedagógiai munkássága (1867—1909)” címmel. A tanulmány nem csak a néhai Seres Ferenc táti kántortanító életét mutatja be, de egyben a községi iskola addigi történetét is összefoglalja.

Kertvárosi Kilián iskola. A Kilián György nevét viselő iskola 1959 augusztusában készült el. Igazgatója 1970. óta Papp József. Igazgatói munkája mellett a táti közelet egyik irányítója is. Pedagógusok száma: 30, tanulólétszám: 364. A korszerű, egyemeletes épületben 14 osztályterem, 2 szertár, 3 napközis szoba kapott helyet, s nagy tornaterme és 6 egyéb helyisége is van. Virágos, füves parkja és nagy udvara mellett itt is van szabadtéri sportpálya. Több szaktantermi osztályát audio-vizuális eszközökkel is felszerelték. Konyhája és ebédlője más intézményt is kiszolgál.

Kertvárosi óvoda. Vezetője — 1968-tól — Aubéli Márta. Az óvodások száma: 114, az ott dolgozóké: 14. Jó pedagógiai munkát végeznek, különösen a gyerekek látáskultúrájának, ízlésének fejlesztésében értek el eredményt. A táti óvodások rajzai az indiai Shankar-ban díjat nyertek.

Községi óvoda. Az óvoda a már régebben is működő „járványkórház” épületében kapott helyet 1934-ben. A jelenlegi vezető óvónő Papp Józsefné — az itt dolgozó kollektíva tíztagú. A 70 személyes óvodában 85 gyerekről gondoskodnak. A csoportok száma 3. Sok társadalmi munkával már többször is korszerűsítették az öreg épületet.

Művelődési Ház. A felszabadulás után egy lakóépületet alakítottak át művelődési teremmé. Az épület már régóta nem felel meg az igényeknek, követelményeknek, s óvodává építik át. Ötvös Györgyi kulturigazgató képzőművész, magnós, honismereti, csillagász klubot és szakkört működtet és alkalmi rendezvényeket tart a pártházban. A következő ötéves tervben Táton az egyik kiemelt feladat lesz az új művelődési ház létesítése. A tervek szerint az új székházba költöző tanács régi épületét alakítják majd át.

Ifjúsági Klub. Klubvezető: Batori József (egyben a jubileumi évforduló ünnepségeinek szervező titkára is). A jubileum esztendejében huszadik évébe lép a háromszor is kitüntetett, és így aranykoszorús jelvényes klub, amely a művelődési ház keretében működik. Az egykori könyvtárosnak, Szakmár Jánosnak elévülhetetlen érdeme van abban, hogy a táti közművelődés fontos intézménye lett a klub.

Könyvtár. Az 1958-ban újjászervezett könyvtár a községben a kulturális élet fontos bázisa. Heti negyvenkét órás nyitva tartásával, vonzó körülményeivel népszerű hely. A könyvtár vezetője: Kátai Ferencné. A 15 400 kötetes könyvtárat a beiratkozott 908 olvasón kívül mások is látogatják. A könyvet köszöntő ünnepi rendezvényeken kívül egyéb előadásokat is itt tartanak. A Kincskeresők (ifjú olvasók) Klubja és a Honismereti Baráti Kör is itt tartja foglalkozásait, valamint az asszonykórus Góra Andrásné vezetésével. A több, mint 400 hanglezet stúdióbe-

rendezés segítségével lehet hallgatni. 72 folyóirat, napilap és egyéb sajtótermék is megtalálható a könyvtárban. A közművelődés lelkes aktiváinak — a KISZ és az ifjúsági klub tagjainak — különösen kedvenc tartózkodási helye a szép olvasókerttel is rendelkező intézmény.

Filmszínház. 1938-ban kezdte meg működését Kazella Ignác tulajdonaként. A technika kezdetleges volt, de a helyek száma jelentős: 210. 1945-ben társadalmi kezelésbe került, majd 1949-ben államosították. Első üzemvezetője Szittyai Ignác volt. A moziüzemi vállalat 1949 novemberében Radanovics Lászlót nevezte ki üzemvezetőnek, aki azóta irányítja a filmszínház munkáját.

A szombat-vasárnap-i vetítések az ötvenes években bővültek, és már hétköznapiakon is játszik a mozi. Sok ország gazdag filmanyagát láthatják a tátiaiak. 1958-ban a kihasználtság 80 százalékos volt, ez is jelzi a mozi akkori népszerűségét. A tv térhódításával csökkent az érdeklődés, de a 70-es évektől kezd visszaszokni a közönség a moziba.

Az üzem sorozatban nyerte el — ötször kapta meg — a „Kiváló Filmszínház” címet. 1958-ban az elavult gépházat átalakították, a nézőteret 256 személyesre bővítették. A mozi 1961-től számít „szélesvásznú” filmszínháznak. A gépházban 2 db „FITE” típusú vetítő működik.

Templom — plébánia. A község egyik legrégebben lakott részén épült 1860-ban a templom. Az épületet a vallásos hívők adományaiból állandóan karbantartják és részleteiben újra és újra renoválják. Legutóbb plébános 1976—1978-ban új, emeletes, modern plébániát is építtetett a a tetőszerkezetet cserélték ki, és a tornyot javították. Dr. Borsa Mihály régi épület helyén, amely valamikor a községháza volt. A vallásgyakorlatok sok régi hagyományt őriznek, bár ezek is kiveszőben vannak. Mint érdekességet említjük, hogy már harangozó síncs, hiszen 1978-tól a harangot is „villany húzza”. A minden bizonnyal Árpád-kori alapokon is nyugvó templom méretei: 12 m széles, 35 méter hosszú — a szentélynéi 8,30x7,80-as szűkítéssel — a toronymagasság 32 m. A tetőszerkezet magassága 4,50 m.

Sport. A második világháború előtt és után is — bár megszakításokkal — működő labdarúgócsapat szereplése 1972 júliusától mutat felfelé ívelő tendenciát. Elnök Bedi János. Elnökhelyettesek: idős Lóska László és Mechler István. Gazdaságvezető és edző: Eger Ignác. A tati Vörös Csillag Tsz SE 1976-ban jutott be a megyei bajnokságba. Az éves gazdálkodási pénzüsszeg 1979-től eléri a 80 000 forintot — a tanács és a helybeli üzemek támogatásával. Új, korszerű öltöző 1979 augusztusában épült. A 45—50 tagú labdarúgó-szakosztály egy-egy felnőtt, ifjúsági és serdülő csapatot foglalkoztat.

Egyéb szakosztályok: asztalitenisz (női, férfi); női röplabda; tenisz, férfi sakk és túramotoros csoport.

Az MHSZ helyi csoportja 1980-ban már nem működött, pedig korábban szép eredményeket ért el a csapat kispuskák lövészversenyeken.

800 esztendő krónikáját lapozta át az olvasó. Olyan évforduló ez, amely méltó arra, hogy megálljunk, visszanezzünk, számot adjunk erről a történelmi időről. Megtisztelő kötelességünk a múltra visszatekinteni, vallatóra fogni a régi forrásokat, krónikákat, — kideríteni, bemutatni, hogyan éltek őseink ezen a tájon, mi volt az a megtartó erő, ami összefogta a közösséget, ami erőt adott túljutni a történelmi viharokon, háborúkon, pusztító járványokon, tűzvészen, emberi megpróbáltatásokon. A Duna-táj, a jól termő föld, a szép vidék — a földrajzi helyzet — megfelelő környezetet jelentett a település fejlődéséhez, a legnagyobb szerep azonban az emberé volt, a dolgozó, alkotó ember formálta, alakította itt a tájat, tette termővé a földeket, házat épített és formálta, kialakította a település mai arculatát.

Az itt élő emberek „története”, a küzdelmes múlt tényeinek feltárása minden bizonnyal még nagyobb, még felelősebb helytállásra buzdítja majd az itt élőket — s ennél fontosabb célja nem is lehet egy helytörténeti vállalkozásnak.

Hogy ez a községtörténeti munka elkészülhetett, abban nagy része volt azoknak, kik lehetővé tették e sorok írója számára a kutatást, a forrásokat rejtő intézményekben és útmutatásaikkal segítették célja elérésében. Ezért név szerint is köszönetet szeretne mondani a kiadvány elkészülését segítőknek: Tapolcainé Sáray Szabó Évának, a József Attila Megyei Könyvtár honismereti szakreferensének, Gombkötő Gábornak, a Dolgozók Lapja főszerkesztőjének, Ortutay Andrásnak, a Komárom megyei Levéltár igazgatójának. Ők hárman különösen sokat tettek a monográfia elkészültéért, és sokféle szakmai tanáccsal látták el a szerzőt.

Köszönet illeti még a Komárom megyei Levéltár több más munkatársát is, továbbá Németh Ferencet, a Hadtörténeti Múzeum munkatársát, aki a régi képek másolatát és az új felvételeket készítette, és megőrizte az utókor számára a nevezetességeket is. Az esztergomi Prímási Levéltár munkatársait: dr. Prokopp Gyulát és dr. Beke Margitot, Rosdy Pált, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ munkatársát, Lánosz Zoltán múzeumi dokumentátort, dr. Horváth Istvánt, a Balassa Bálint Múzeum igazgatóját és Lázár Sarolta régészt, történészt, dr. B. Szatmári Saroltát, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatóságának régészét, Biczó Sándort, a Komárom megyei tanács művelődésügyi osztályának, főelőadóját, Hegedűs Rajmundot, az esztergomi Tanítóképző Főiskola ta-

nárát, Szekeresné dr. Niszler Mária tanárnőt, a helyi honismereti szak-
kör, valamint a Tátiak Honismereti Baráti Körének tagjait, a nyerges-
újfalui viszkózágyár Irinyi János szocialista brigádjának kollektíváját, a
Lábatlani Papírgyár vezetését és az ott dolgozó Lóska László szocialis-
ta brigádját, valamint azoknak a gyáraknak kollektíváit is, amelyek tag-
jai anyagi támogatással segítették a könyv megjelenését.

A könyv írója köszönetét tolmácsolja végül azoknak a névtelen, de
áldozatkész tátiaknak, akik a szerzőt nap mint nap segítették fél évtize-
des kutatómunkája során.

Kátai Ferenc

VI. JEGYZETEK

1. Magyarország régészeti topográfiája (5.) Főszerk.: Gerevich László. Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás. Írta: Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István. Szerk.: Torma István. Bp. 1979. Akadémiai K. 321. 1.
2. Sinka Ferenc Pál: Esztergom megye őskora III. közlemény. Az új kőkorszak (neolitikum) emlékei — Esztergom évlapjai 1927. 1. szám 39—40. 1.
3. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 321. 1.
4. U. o. 322. 1.
5. U. o. 321. 1.
6. Szombathy Viktor: A magyar régészet regénye. Bp. 1968. Panoráma. 65. 1.
7. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 323. 1. — lásd még: Koch Róbert: Adalékok Tát község történetéhez. Esztergom 1936. Buzárovits Gusztáv nyomdája; Besey Sándor tati kántortanító kutatásai. Kézirat 3. 1.; Új Magyar Szalon, Társadalmi és szépirodalmi képes folyóirat 22. szám. 1941.; Récsy Viktor közlése. Archiv Értesítő 1894. 65. lap.
8. Rigler László: Római egészségügy a Komárom megyei limes vonalon. Dorog, 1960. 3—4. lap — Szepešs Géza: Római téglabélyegek. Kiad. a Dorogi József Attila Művelődési Ház és a Dorogi Szénmedence Tájmuzeuma, a Komárom megyei Tanács V. B. Idegenforgalmi Hivatala. Dorog, 1959.; Balogh Albin: Néhány adat Esztergom városának és vármegyének római korából — Esztergom Évlapjai 1934. 1—2. szám. 43. 1.
9. Budayné Mosonyi Klára: Dorogról a dorogiaknak. Kiad. a Nagyközségi tanács. Dorog 1971. 17. 1. — Id. még: Magyarország vármegyéi és városai. Esztergom vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Bp. 1908. Athéneum, 188. 1.
10. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 321. 1.
11. Magyarország népeinek története az őskőkortól a honfoglalásig. Magyar Nemzeti Múzeum NPI tárlatvezető füzet Bp. 1978. — Póczy Klára: Pannóniai városok. Bp. 1976. Corvina. — Révay József: Séták a római Magyarországon. Bp. 1965. Kozmosz.
12. Unger Mátyás — Szabolcs Ottó: Magyarország története Bp. 1973. Gondolat. 9. 1.
13. Szombathy Viktor: A magyar régészet regénye. i. m. 181. 1.
14. Földrajzi nevek etimológiai szótára. Szerk.: Kiss Lajos. Bp. 1978. Akad. K. 634. 1.
15. Villányi Szaniszló: Néhány lap Esztergom város és vármegye múltjából Esztergom, 1891. Laiszky János ny. 34. 1.
16. Szombathy Viktor: A magyar régészet regénye, i. m. 216. 1.
17. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 322. 1.
18. Csorba Csaba: Esztergom hadi krónikája. Bp. 1978. Zrínyi 8. 1.
19. Némethy Lajos: Ásatás az esztergomi szentkirályi földeken — Az Esztergom vidéki régészeti és történelmi társulat első évkönyve. Szerk.: Rózsa Vitál. Esztergom, 1896. 33. 1.
20. Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon 1711-ig. Bp. 1928. Nemesi évkönyv II. kötet 30. 1.
21. Uo. 43. 1.
22. Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk.: Szentpétery Imre I. kötet. 1001—1270-ig. 2. füzet. Bp. 1927. MTA 132. okm. 42—43. 1. — Hazai Okmánytár VIII. 9. Országos Levéltár Diplomatikai Osztály 4581.
23. Reiszig Ede i. m. 42. 1.

24. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Knauz Ferdinánd. Esztergom 1874. 1187/115, 132—133. 1.
25. Árpád-házi királyok... i. m. I. kötet. 2. füzet. 132. okm. 42—43. 1. I. kötet, 3. füzet. 1230. okm. 376. 1.
26. Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae... i. m. I. kötet 1269/735. 571. 1.
27. Árpád-házi királyok... i. m. II. köt. 1. füzet 2229, okm. 162, 1,
28. Reiszig Ede i. m. II. köt. 141. 1. — ld. még: Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae i. m. I. köt. 1272/773. 599—601. 1.
29. Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae i. m. I. köt. 1272/778—781. 605. 1.
30. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 322. 1.
31. Reiszig Ede i. m. II. kötet 141. 1. — ld. még: Veszprémi Püspöki Levéltár. IV. 312. 1.
32. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 322. 1.
33. Reiszig Ede i. m. II. köt. 53. 1. — ld. még: János lovagok temploma és rendháza Esztergom mellett — Esztergom Évlapjai i. m. 1926. 1—2. szám. 25. 1. Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae... i. m. II. köt. 1329/974. 717. 1.
34. Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae... i. m. II. köt. 1329/972. 717. 1.
35. Mészáros Lajos: Péli földszentkereszt kegyhely története. A Szalézi Hittudományi főiskolán készült, latin-egyházttörténelem szakos szakdolgozat felújítás. Bp. 1968. 62. 1.
36. Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae... i. m. III. köt. 1342/633. 482. 1,
37. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. Főszerk.: Osváth Andor. Bp. 1938. „Élet” Irodalmi és Nyomda R. T. 264. 1.
38. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 322. 1 — ld. még: Knauz Ferdinánd: Monumenta Ecclesiae i. m. I. köt. 1269/735. 571. 1 — Reiszig Ede: i. m. II. köt. 21., 52., 141. 1. — Hazai Okmánytár VIII. 9. — Anjou-kori oklevéltár VI. 514. — MODL 4581. Árpád-házi királyok... i. m. I. kötet 3. füzet. 1744. okm. 515. 1. Orsz. Lev. Dl. 4635. Fejér Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IX. 3. 668; IX. 5. 449.
39. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék... i. m. 264. 1.
40. Fejér Georgius: Codex Diplomaticus i. m. XI. 382. — ld. még: Árpád-házi királyok... i. m. I. köt. 2. füzet 132. okm. 42—43. 1.
41. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék... i. m. 264. 1.
42. Unger Mátyás — Szabolcs Ottó: i. m. 44. 1.
43. Magyarország vármegyéi és városai. i. m. 332. 1.
44. Uo. 332. 1.
45. Uo. 347. 1.
46. Némethy Lajos: Egyházi vizsgálat Esztergom vármegyében 1701-ben. Esztergom, 1896. Buzárovits Gusztáv ny. 1. 1.
47. Csorba Csaba i. m. 123. 1.
48. Fekete Lajos: Az esztergomi szandzsák 1570-es adóösszeírása. Bp. 1943. Athe-neum, 19. 1.
49. Uo. 12. 1.
50. Uo. 14. 1.
51. Uo. 39. 1.
52. Csorba Csaba i. m. 142. 1.
53. Némethy Lajos: Egyházi vizsgálat... i. m. 27. 1.
54. Uo. 27. 1.
55. Uo. 12. 1.
56. Magyarország vármegyéi és városai i. m. 376. 1.
57. Uo. 362. 1.
58. Magyarország régészeti topográfiája i. m. 322. 1.
59. Uo. 324. 1.
60. Villányi Szaniszló: Három évtized Esztergom megye és város múltjából. Esztergom, 1892. Laiszky János ny. 4. 1.
61. Uo. 7. 1.
62. Csorba Csaba i. m. 198. 1.
63. Esztergom Évlapjai 1936. 1—2. sz. 136. 1.
64. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék i. m. 110. 1.
65. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 7. 1.
66. Csorba Csaba i. m. 198. 1.

67. Soós Elemér: Esztergom és város ostromai — Esztergom Évlapjai 1943. 1—2. szám 24. l.
68. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 8—10. l.
69. Sinkovics István: Élő és halott falvak Esztergom környékén a XVI. század végén. Bp. 1934. A MTA Történettudományi Intézetének Értesítője. 267. l.
70. Uo. 273. l.
71. Villányi Szaniszló: Néhány lap... i. m. 49. l.
72. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 62., 257. l.
73. Sinkovics István i. m. 273. l.
74. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 20. l.
75. Uo. 77. l.
76. Uo. 57—58. l.
77. Villányi Szaniszló: Néhány lap... i. m. 1 46. l. ld. még: A történeti statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics József. Bp. 1957. Közgazd. és Jogi K. 51., 111., 149. l.
78. Villányi Szaniszló: Néhány lap... 45. l.
79. Magyarország vármegyéi és városai. i. m. 332. l.
80. Villányi Szaniszló: Néhány lap... 50. l.
81. Uo. 43. l.
82. Uo. 43. l.
83. Uo. 37. l.
84. Pastinszky Miklós—Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye. Tatabánya, 1977. Megyei Könyvtár. 142. l.
85. Unger Mátyás — Szabolcs Ottó i. m. 132. l.
86. Budayné Mosonyi Klára i. m. 49., 50., 248. l.
87. *Conscriptio Domestica Processus Strigoniensis incliti, comitatus eiusdem nominis Anno 1728. Komárom megyei Levéltár, Esztergom. (Későbbiekben: KmL)*
88. Villányi Szaniszló: Néhány lap... i. m. 93. l.
89. Pastinszky Miklós — Tapolcainé Sáray Szabó Éva i. m. 205. l.
90. Sinkovics István i. m. 280. l.
91. Villányi Szaniszló: Néhány lap... i. m. 69. l.
92. Némethy Lajos: Egyházi vizsgálat... i. m. 1. l.
93. Uo. 15. l.
94. Uo. 25. l.
95. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 199. l.
96. Magyarország vármegyéi és városai. i. m. 377. l.
97. Villányi Szaniszló: Három évtized... 99. l.
98. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720—21. Bp. 1896. Atheneum. Magyarország Statisztikai Közlemények XII. köt. 45. l.
99. Bél Mátyás Esztergom vármegyéről írt kiadatlan művének szemelvényes magyar fordítása. Ford.: Prokopp Gyula: Bev. és jegyz. ell. Zolnay László. Tatabánya 1957. 72. l.
100. KmL. *Conscriptio...* 1728. — i. m.
101. KmL. *Documenta super rationibus Pereptoralibus incliti committatus Strigon.* 1731/32.
102. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 112—113. l.
103. Szombathy Viktor: A magyar régészet... i. m. 328—329. l.
104. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 140—144. l.
105. Villányi Szaniszló: Néhány lap... i. m. 93. l.
106. Uo. 94. l.
107. Uo. 94. l. — Tát kül- és belterületi földrajzi neveit 1979 februárjában Kátai Ferenc gyűjtötte össze a „Komárom megye földrajzi nevei” c. kötet részeként, dr. Körmeny Géza megbízásából. A gyűjtést két számozott térkép egészíti ki, a nevek etimológiájával.
108. Villányi Szaniszló: Három évtized... i. m. 37. l.
109. Unger Mátyás — Szabolcs Ottó i. m. 132. l.
110. Schmidt Sándor: Az esztergomi szénmedence bányászatának ismertetése. Kiad. a Salgótarjáni Kőszénbánya R. T. Dorog, 1932. 103., 104. l.
111. Budayné Mosonyi Klára i. m. 108. l.
112. Hegedűs Rajmund: Az esztergomi Tanítóképző Intézet 125 éves története — Tanulmányok. Esztergom, 1970. 179. l.
113. Esztergomi Prímási Levéltár (Később: P. L.) *Canonica Visitatio 1783. Fasc. Lib.* 181.
114. A héregi plébánia története. Írta: Kovách Ádám 1786—1799. Latinból fordította Seres Ferenc, 1969. Kézirat 33. l.
115. Vályi András Magyar Országnak leírása. III. köt. Buda 1799. 467. l.

116. P. L. Canonica Visitatio 1812. júl. 21. Lib. 569.
117. Bél Mátyás i.m. 68. l.
118. P. L. Esztergom. Can. Visit. I. 26. Dorogh Nro. 27.
119. KmL. Conscriptio Dicationalis Possessionis Tath pro anno Militari 1832/3 deser viens.
120. P. L. Canonica Visitatio. 1836.
121. Pintér István: Nagy vizek krónikája. Bp. 1970. Magvető.
122. Táth Helységnek Rovásos Összeírása az 1839/40. évre. Nr. 23.
123. KmL. Esztergom Vármegye Közgyűlési Jegyzőkönyve. 1848. Jgykv. szám 885. 272. l.
124. Uo. Jgykv. sz. 239. 398. l.
125. Uo. Jgykv. sz. 186. 40. l.
126. Uo. Jgykv. sz. 880. márc. 29..
127. Uo. Jgykv. sz. 884. 272. l.
128. Uo. Jgykv. sz. 549. 495. l.
129. Id. Kátai Ferenc emlékezik arra, hogy gyerekkorában többször is hallotta az idősebb emberektől — nevezetesen Adolf Pétertől, aki 1848-ban 14 éves volt — milyen nehéz is volt számukra a „freitagért” (szabadságért) harcolni.
130. Schmidt Sándor i.m. 6. l.
131. Dr. Kövess Gyula: Az Esztergom vidéki szénbányászat a XIX. században — Dolgozók Lapja. 1979. nov. 4..
132. Magyarország vármegyéi és városai. i.m. 132. l.
133. KmL. Feljegyzések azon katonáknak, akik veszteségeknek, melyek Dorog, Leányvár, Nyergesújfalu, Táth helységekben 1849-ik. nov., dec. és 1850. évi jan., febr., márc: hónapokban az általmenő cs. katonaság által okoztatnak.
134. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben, körülményesen leíratik. Pesten 1851. Nyom. Kozma Vazulnál. IV. köt. 185. l.
135. KmL. Esztergom járás főszolgabírói jelentés 1854. V. 6.
136. Koch Róbert i.m. 13. l.
137. Budayné Mosonyi Klára i.m. 101. l.
138. Pastinszky Miklós — Tapolcainé Sáray Szabó Éva i.m. 230. l.
139. KmL. Esztergom vármegye Főispáni Hivatal Jegyzőkönyve 1866. V. 23—24.
140. KmL. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1872/106. sz.
141. KmL. Uo. 1873/426.
142. Magyarország vármegyéi és városai. i.m. 428. l.
143. KmL. Az 1895-ös mezőgazdasági statisztika.
144. Solymos Ede: Dunai halászat. (Népi halászat a magyar Dunán) Bp. 1965. Akad. K. 241. l.
145. KmL. Közgyűlési jegyzőkönyv 1873/175. sz.
146. Magyarország vármegyéi és városai. i.m. 439. és 422. l.
147. KmL. Iskolai jegyzőkönyv. Készült Táton. Vargyas Endre királyi tanfelügyelő feljegyzései.
148. KmL. Népszámlálás. 1900. II. 26—27.
149. KmL. Esztergom vármegye törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyvei. 1901. 295. l. 484. sz.
150. KmL. EVHL. 1909/29. sz.
151. KmL. Tát község képviselői testületének jegyzőkönyve. 1909. 1909/42. sz.
152. KmL. EVHL 1914/47. sz.
153. KmL. EVHL 1914/24. sz.
154. Közgyűlési jegyzőkönyv 1913/579—617. sz.
155. KmL. EVHL 1914/50. és 177. sz.
156. KmL. Tát község képviselőtestületének jegyzőkönyve 1920/54.
157. Uo. 1914/23. sz.
158. Uo. 1916/20. sz.
159. Evm. tnb. 235/1918.
160. 1919. Napok, helyek, események. Tanácsköztársaság Komárom megyei eseménynaptára. Összeáll.: Kovács Emil. Tatabánya, 1969. Megyei Könyvtár. 12. l.
161. A Tanácsköztársaság napjai Esztergomban (A felső Duna-szakasz hadműveleteinek leírása.) Szerk.: Zolnay László. Bp. 1960. 37. l.
162. Az ember a napfénybe néz. Szöveggyűjtemény a Tanácsköztársaság 133. napjáról Komárom megyében. Összeáll.: Kovács Emil, Tatabánya 1968. 42. l. ld.: még: Esztergom Népszava 1919. május 31. Népgyűlés.
163. Idős Kátai Ferenc és mások visszaemlékezései nyomán.
164. Tát képviselői jegyzőkönyve. Statisztikák.

165. Idős tátiak visszaemlékezése nyomán.
166. Kohl Jakab útmester, Eger István kőműves, valamint idős Kátai Ferenc visszaemlékezése alapján.
167. Mechler Ferenc boltos, Hummel Márton ács, Papp Ferenc gyári munkás közlése.
168. Keil Pál kőműves közlése.
169. Osváth i. m. 265—266. l.
170. 1929—1939. A dorogi munkásotthon önművelő és önszervező egyesület tíz éve. Dorog. 1939. 8. l.
171. Uo. 31. l.
172. Osváth i. m. 170. l.
173. Dolgozók Lapja. 1977. III. 15. A halászcserda Orpheusa. (Cs. Nagy Lajos)
174. Az egyházközség 1919. decemberéig Tokodhoz tartozott — ekkor nevezték ki az első helyi lelkészt, Kátai Bélát. 1924-től Vezér Gyula a táti lelkész, és ekkor kapja meg az egyházközség a plébánia rangot. 1934-től Koch Róbert a táti plébános — ő egyébként egy fontos helytörténeti munka szerzője is, amely a kötet írásához részben forrásanyagul is szolgált. 1947—1964. között Fazekas István esperes. a község plébánosa. Érdekes adalék a templom történetéhez: az I. világháború idején leszerelt harang helyett 1925-ben vásároltak újakat — a két harang 21 millió 629 ezer koronába került — az infláció miatt.
175. Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund. 1978. Kossuth 138. l.
176. Uo. 114. l.
177. Uo. 323. l.
178. Az adatok forrása: A munkáshatalomért című életrajzgyűjtemény, Tatabánya. 1980. 100., 186., 195. l.
179. Magyarország felszabadítása (Tanulmányok hazánk felszabadításának történetéből.) Szerk.: Száva Péter. Bp. 1975. Zrínyi—Kossuth. 221. l.
180. Uo. 227. l.
181. Uo. 227. l.
182. Uo. 229. l.
183. Szekeresné dr. Niszler Mária: A táti hídfő — Hadtörténeti Közlemények. 1980. I. 103. — Id. még: Dezsényi Miklós: A szovjet Dunai Hajóraj harcai Magyarországon felszabadításáért. Bp. 1946. Atheneum, 12—13. l.
184. Szekeresné dr. Niszler Mária i. m. 105. l.
185. Uo. 107. l.
186. Uo. 107. l.
187. Uo. 109. l.
188. Uo. 112. l.
189. Uo. 114. l.
190. Uo. 115. l.
191. Uo. 117. l.
192. Uo. 118. l.
193. Uo. 121. l.
194. Uo. 121. l.
195. Uo. 121. l.
196. Uo. 122. l.
197. Az 1945-ös sematizmus szerint a község lélekszáma 1665 — s az eltűnt vagy eltemetett 60. Negyvenketten a falutól távol, a hadszíntereken estek el: Adolf Albert, Adolf Béla, Baumann Lipót (János fia), Bauman Lipót (Mihály fia), Dinnyés István, Drexler István. Drexler János, Gyarmati István, Handbauer József, Handbauer Márton, Handbauer Mihály, Hartmann Sebestyén, Hidasi (Hummel) György, Holdampf József, Keil Ferenc, Gömbös-Keil István, Maci-Keil István, Kiss József, Lugosi József, Mechler György és János (György fiai), Mechler István, Mészáros János, Papp Antal, Papp Ferenc, Papp József, Papp Mihály, Pédl György, Prádl János, Putz Mihály, Rausch István, Rausch János, Sarlós László, Schmidt Antal, Schmidt József (Mihály fia), Schmidt József (Jakab fia), Schromeisz József, Somogyi József, Szabó Sebestyén, Szabó Márton, Szakmár György. A község területén tizennyolcan haltak meg: Id. Adolf András, Adorján Lajos, Dinnyés Ferenc, Galba Mihály, id. Handbauer Mihály, Kampf Katalin, Keil Mihály, Keil József, ifj. Költő (Keil) István, ifj. Markos Márton, Lénárd Ferenc, Mechler János, Mingl Ferenc, Morvai Ferenc, Paár Mihály, Putz János, Rotbauer József, Schalk Mihály.
198. A Földbirtokrendező Tanács határozata.
199. Szabad Esztergom 1945. szept. 2., 13. szám.
200. Uo. 1945. okt. 21. és november 25.

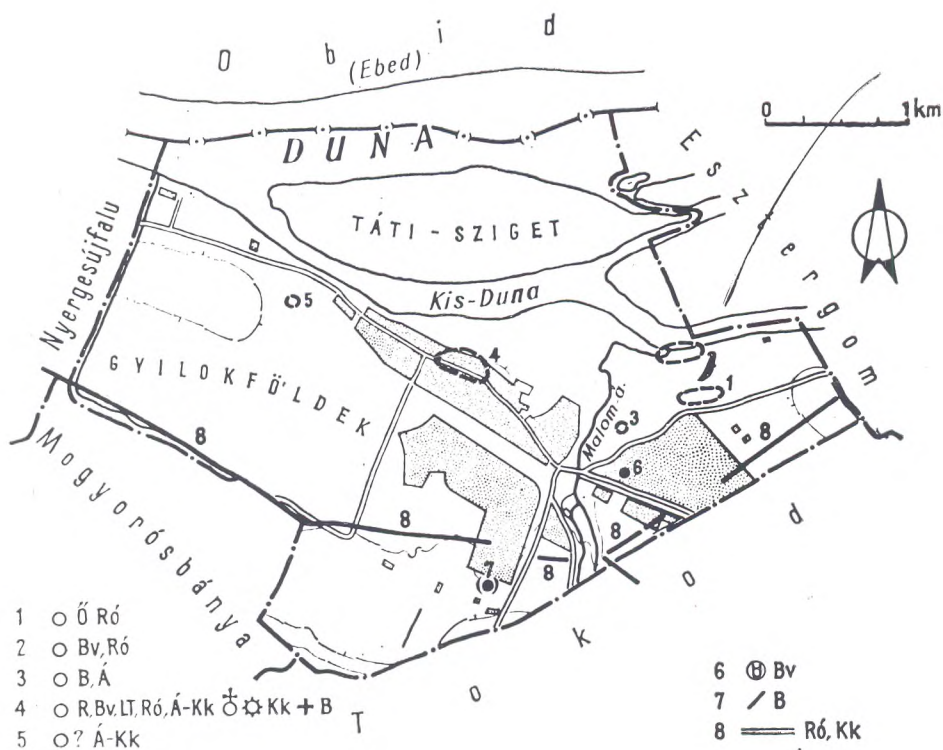
201. Uo. 1946. jan. 6.
202. Komárom megye fontosabb statisztikai adatai 1952—53. KSH Komárom megyei Igazgatósága. Tatabánya 1956. 14. és 159. l.
203. KmL. Táti iratok. Jelzet nélküli gépelt papír. A községi tanács tisztségviselői az 1953. január 21-i vb-ülés jegyzőkönyve szerint: vb-elnök: Baumann Ferenc, vb-titkár: Lencsés Ferencné, vb-tagok: Samu István, Gírgász Ferenc, Fischer János. — „Horváth Ferenc T. S. Cs. üzemi párttitkár”. 1953. március 23-án, vb-elnök: Csizmadia Sándor.
204. KmL. Táti iratok. Jelzet nélkül. A Vörös Csillag MgTsz zárszámadása 1954. okt. 31. Az akkor ötéves tsz irataiból, bizonylataiból eddig előkerült legkorábbi hivatalos irat.
205. 25 év agrárfejlődés ipari környezetben 1945—1970. Tatabánya 1970. 36. l.
206. Komárom megye fontosabb statisztikai adatai 1952—55. 87. és 103. l. valamint 1956. I. évfolyam 103. l. KSH Komárom megyei Igazgatósága. Tb. 1957.
207. Unger Máttyás — Szabolcs Ottó: i. m. 392. l.
208. Komárom megye fontosabb statisztikai adatai 1952—55. KSH i. m. 131. l.
209. Dunamente 1957. nov. 24.
210. KSH. i. m. 120. l.
211. Községi Tanácsülés Jegyzőkönyve (továbbiakban KT—Jkv) Tát 1958. jún. 15.
212. KT—Jkv 2/1958. február 13.
213. Községi V. B. jegyzőkönyve (továbbiakban: KVB—jkv) Tát 4/1958. febr. 26.
214. Dunamente 35. és 45. szám. Aug. 29. 1959.
215. Komárom megyei Dolgozók Lapja 1961. 13. sz.
216. Dunamente. 1959. nov. 21.
217. KVB—jkv 01—10/1960. május 27.
218. Torma Ádám: Az „Úszó Falu” apja — Irodalmi Újság 1956. márc. 10. — ld. még: Solymos Ede: Dunai halászat i. m. 191. és 241. l.
219. Adatok Komárom megye községeiről. Székesfehérvár 1968. KSH Fejér megyei Igazgatósága 137. l. ld. még: Komárom megye statisztikai évkönyve. Bp. 1965.
220. KVB—jkv. 122—2/1965. febr. 18.
221. KVB—jkv. 01—13/1965. júl. 14.
222. KVB—jkv. 01—17/1965. szept. 22.
223. Uo.
224. KVB—jkv. 01—3/1970. febr. 14.
225. KVB—jkv. 01—17/1970. szept. 23.
226. KT—jkv. 144—1/1970. febr. 13.
227. KT—jkv. 1970. márc. 28.
228. KT—jkv. 11—7/1971. dec. 21.
229. KT—jkv. 01—7/1971. márc. 24.
230. KVB—jkv. 01—/1978. jan. 19.
231. KVB—jkv. 10/1978. márc. 16.
232. Dolgozók Lapja 1979. aug. 28.
233. „Vörös Csillag” MgTsz 1979. éves mérlegének és 1980. évi gazdálkodási tervének főbb adatai. 1980. febr. 12.
234. KVB—jkv. 001/3/1979. márc. 15.

TARTALOM

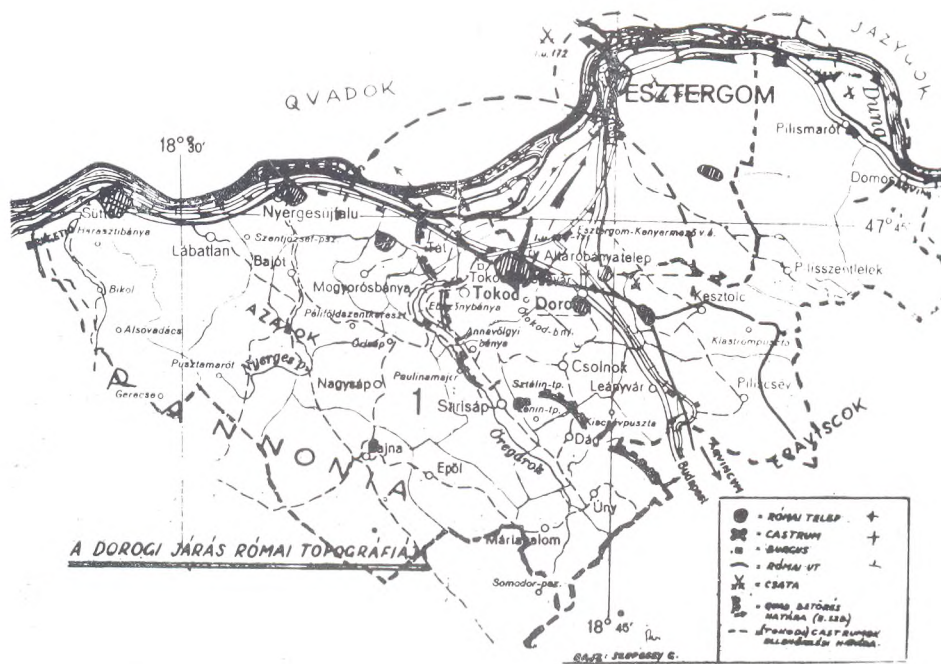
BEVEZETŐ

I. A történelmi idők kezdetétől a XVI. század elejéig	
1. Az őskortól a honfoglalásig.	7
2. Tát az Árpád-házi királyok korában. III. Béla. János lovagok.	10
3. Tát a középkori oklevelekben.	12
II. Török világ Magyarországon (1526—1686)	
1. Tát, a török kori falu.	15
2. A táti csata 1685-ben.	19
III. A császári sas árnyékában (1686—1848)	
1. Újjászületés a török idők után és a német ajkúak betelepítése.	24
2. Jegyzőkönyvek és a vármegyei adóösszeírások a XVIII. században.	28
3. Tát a 19. század első felében.	35
IV. Tát fejlődése az 1848/49-es szabadságharctól a felszabadulásig (1848—1945)	41
1. 1850-től az első világháborúig.	
2. Tát az első világháború és a Tanácsköztársaság időszakában.	50
3. Tát a Horthy-korszakban és a második világháború idején.	52
V. Új korszak nyitánya — a felszabadulás utáni három évtized története (1945—1980)	
1. Tát község felszabadulási krónikája.	59
2. Az újjáépítés, az új rend megteremtésének esztendei	64
3. Huszonöt év krónikája. A kisközségtől a közös tanácsú nagyközségig.	69
4. Állami, társadalmi szervezetek, intézmények, gazdasági egységek.	77
Utószó.	86
VI. Jegyzetek.	88

21. TÁT (2044 ha)

A település kül- és belterülete.

Római kori castrumok és burgusok Tát környékén.

III. Béla király koronája.

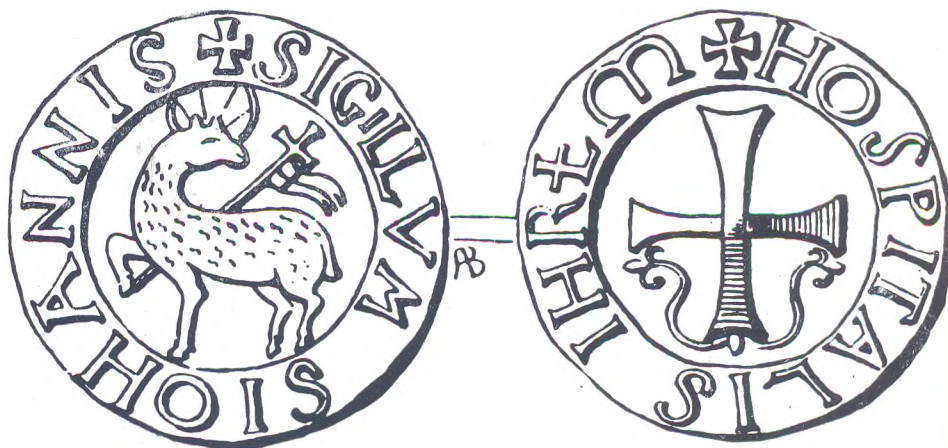
III. Béla király pecsétje.

III. Béla király Taath nevű birtokot az esztergomi keresztesek conventjének adományozza. 1181.

Quasdem literas privilegiales Bele quarti regis Hungarie anno domini M^{mo} CC^{mo} L^{mo} nono confectas, literas privilegiales venerabilis in Christo patris domini Florencii Acconensis ecclesie episcopi, Acconie anno domini M^{mo} CC^o L^{mo} sexto emanatas, confirmantesque literas privilegiales illustrissimi principis domini Bele tercii, secundi Geyse regis filii, olim incliti regis Hungarie anno dominice incarnationis M^{mo} centesimo octuagesimo primo, super fundacione ac donacione predictae ecclesie beati regis Stephani et domus hospitalis Strigonii fundate confectas curavit exhibere, in cuius quidem domini Bele regis tercii litere privilegialis tenore inter alias suas pias et salubres donaciones, predictae ecclesie sancti regis Stephani et domus hospitalis, terram ville Taath, cuius ecclesia fundata esset in honorem sancti Georgii martiris, sub metis et metarum distincionibus datam et collatam fuisse comperimus evidenter.

Széchy Miklós országbírónak 1356-ki ítéletéből, melynek eredetijét az orsz. lt. kincst. oszt. Mon. V. Bud. 1. 6. dipl. oszt. 4581. jelzet alatt őrzik.

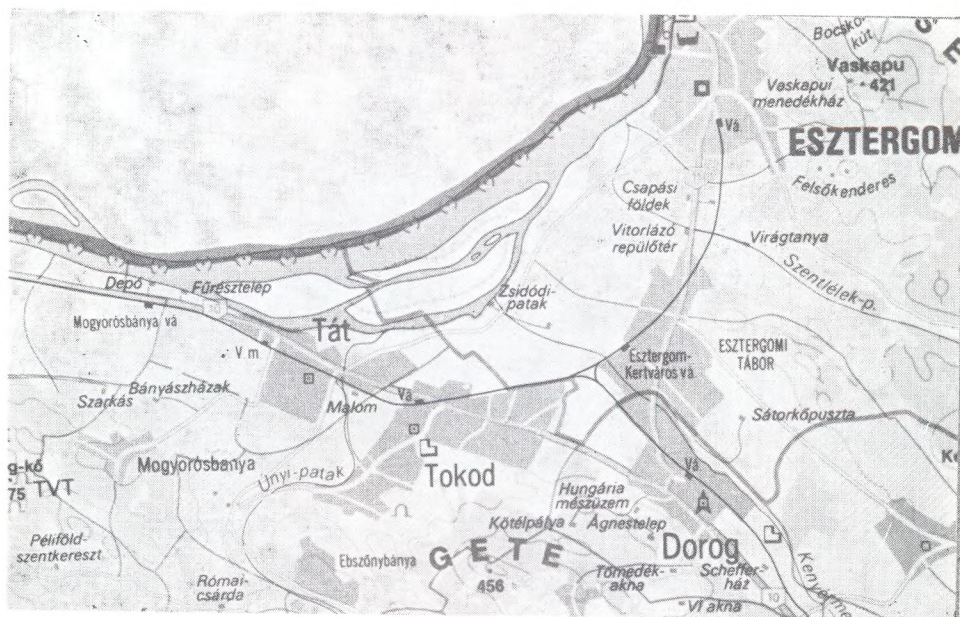
Az 1181-es adománylevél másolatának rövid kivonata.

A János lovagok címere.

Esztergom környéki végvárok a török időkben.

Tát község és környéke

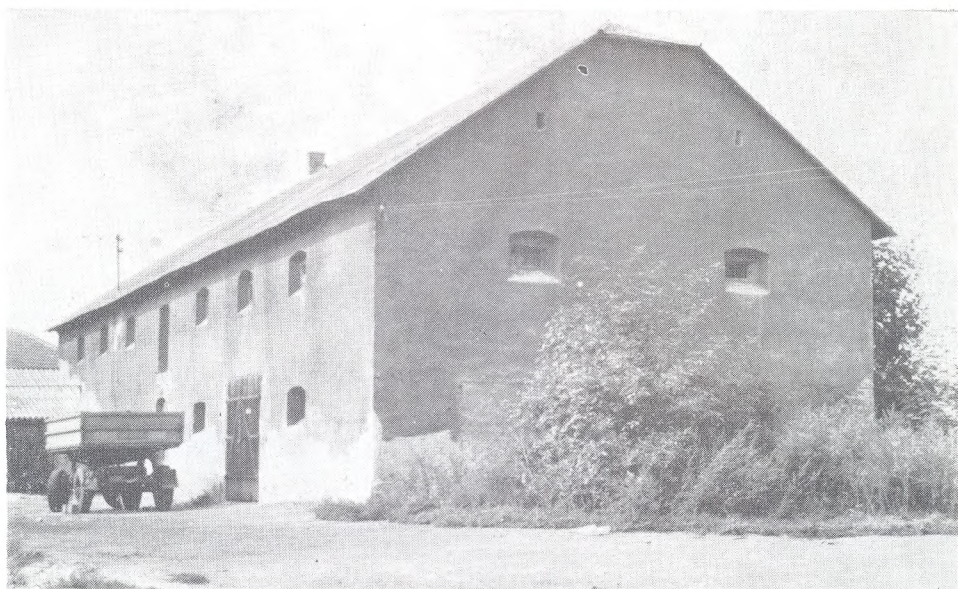
Az 1860-ban épült templomot valószínű Árpád-kori alapokra emelték.

Az egykori káptalani nagykoesma és postai váltóállomás — az 1978-as átalakítás után.

A Fő utca század eleji utolsó házai.

Az egykori káptalani magtár 1768-ban épült.

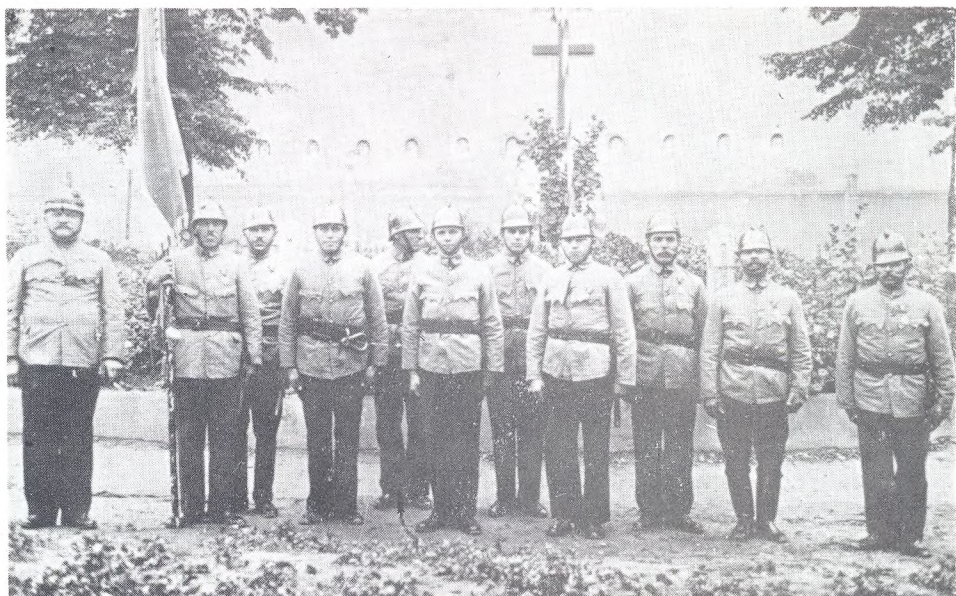
A század elején épült Eggenhoffer-villa 1980-ban még a nagyközségi tanács székhelye volt.

Az 1910-ben épített iskolát az 1860-as épület alapjaira emelték.

Az egykori Munkásotthon épületében ma a könyvtár kapott helyet.

A tűzoltó testület az 1930-as években.

Munkásfiatalok színjátszó csoportja az 1930-as években.

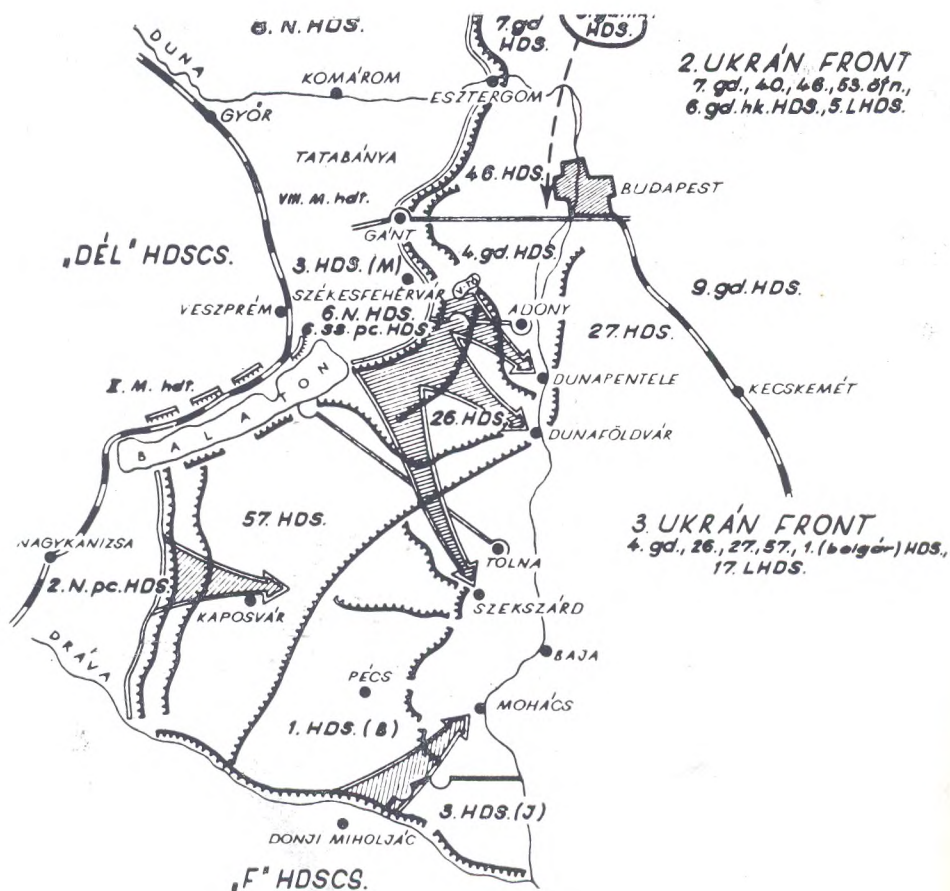
Az „alvég” házai az 1940-es években.

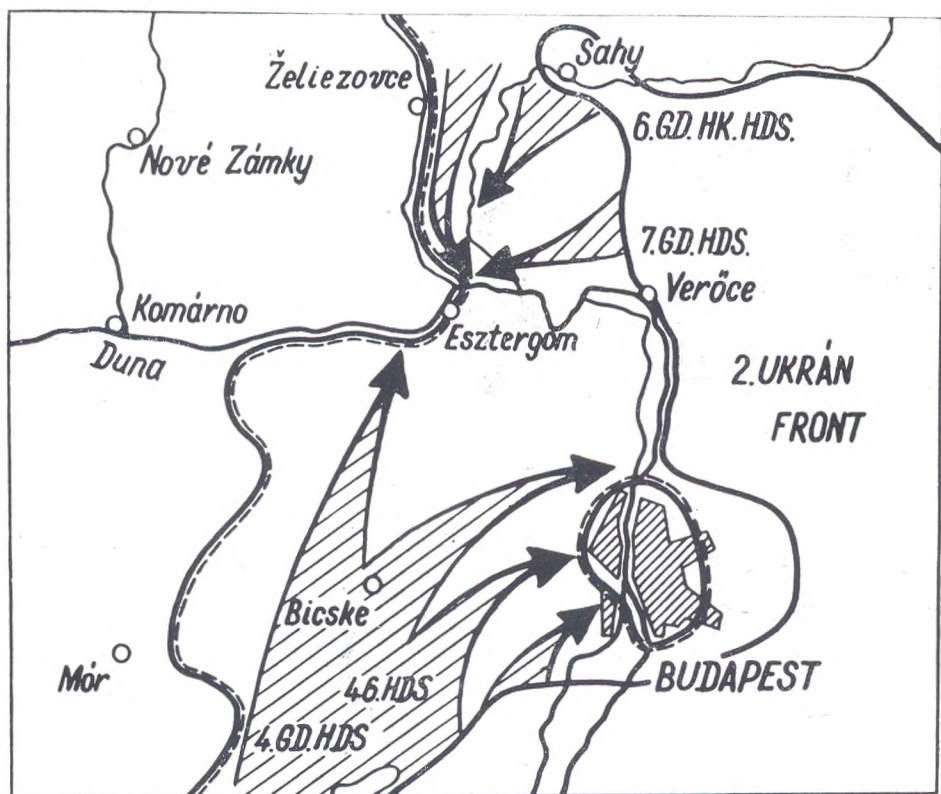
Ifjú házaspár alkalmi fényképe 1942-ből

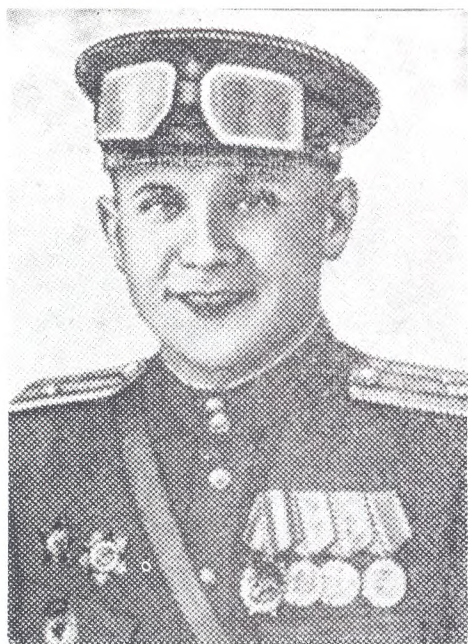
Esztergomban szolgáló táti leány ki-
menő ünnepelőben — 1920-as években

Térkép a Tát környéki harcokról, hadmozdulatokról — 1945 tavaszán.

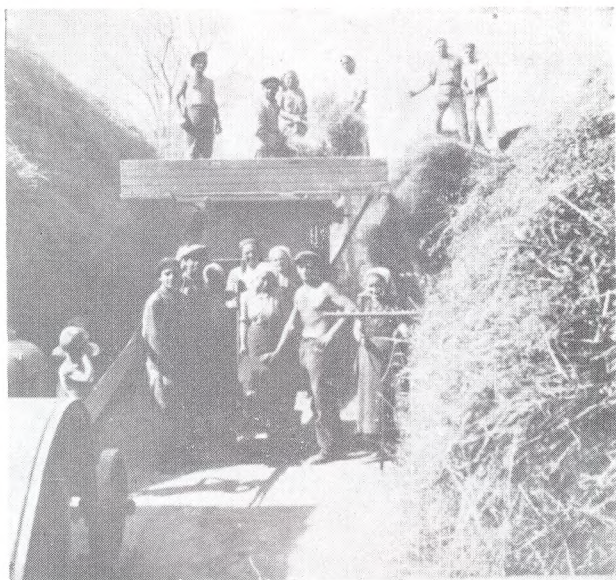
Budapest körülzárása, a Duna menti előretörés frontvonalai 1945 elején.

V. P. Bisztrov őrnagy, a Duna-szakaszon végrehajtott deszant-támadás parancsnoka.

Mihail Vlagyimirovics Asik hadnagy, aki a tati deszant-harcban tanúsított helytállásáért megkapta az Aranycsillag és a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

Cséplés a tsz-ben, az 1950-es években

Az első táti termelészövetkezet asszonyai köszöntik névnapját ünneplő társukat.

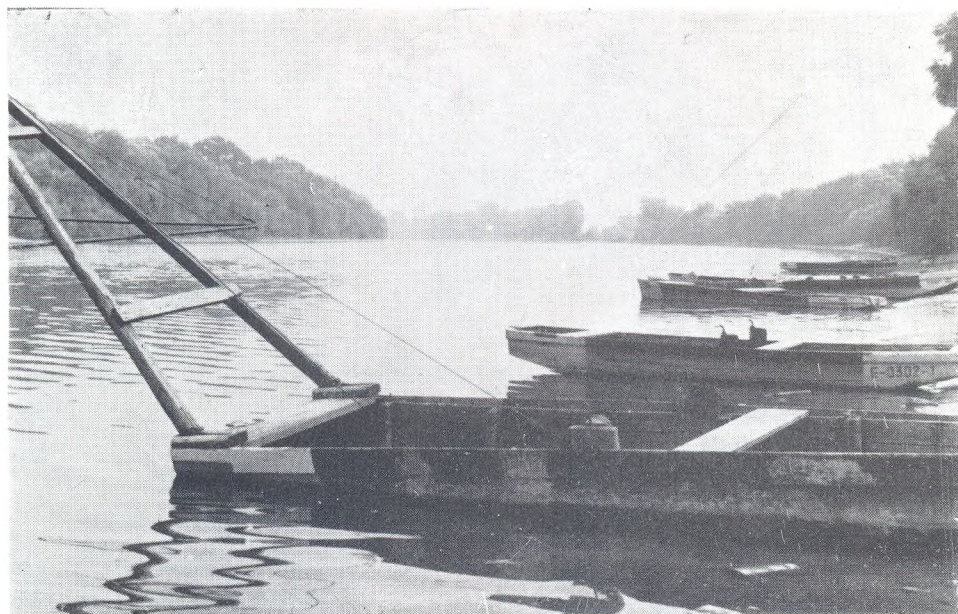
Tát-Kertváros, ahol 1956 őszétől laknak

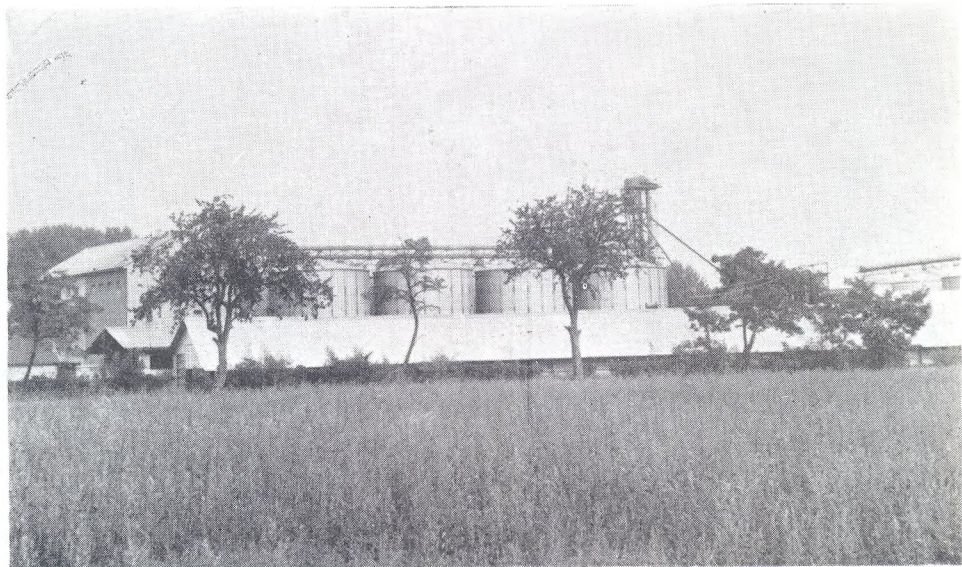
Tát-Kertváros, Hunyadi János utca.

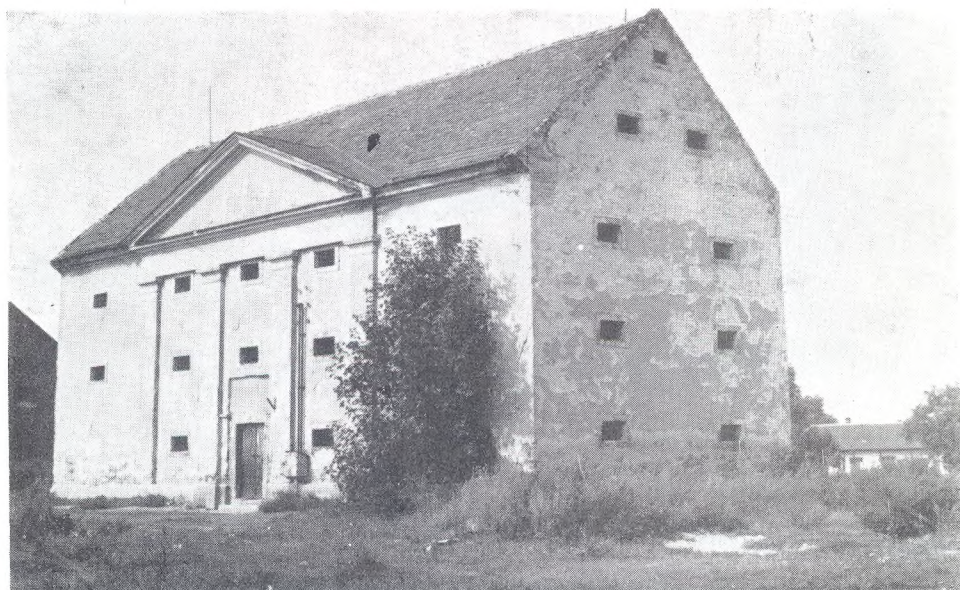
Kompjárt a táti szigetre

A táti Kis-Duná-part.

A Komárom megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat táti telepe.

Az egykori megyei magtár épülete 1846-ban készült el.

Az Arany János utcában — az 1965-ös nagy árvíz idején.

A víztorony.

A pártszékház 1960-ban épült.

Halászesárda a Duna-parton.

Az ifjúsági klub tagjai egy kiránduláson 1964-ben.

A Tatiak Honismereti Baráti Körének énekkara — 1979-ben.

Az 1972-es szüreti felvonulás résztvevői a pártház előtt.

Lakodalmas menet a faluban. Ma már kisebb a vendégsereg.

1976-ban bekerült a megyei bajnokságba a táti labdarúgó-csapat.

1.

Andantino

Mei' herzigschöns Diarndel,
komm aussu zu miar,
mei' herzigschöns Diarndel,
i hob da wos g'brocht.

Wos kannst du mir bringen?
wos kannst du mir gebn?
Ein Ringel am Fingerl,
ein Pussel auf's Mund!

Zwei schneeweissi Tauber,
die fliagn iwes Haus,
die Eine zu da Liabe,
die Andri no' Haus.

Da bluatroti Opfel,
dea kugelt im Woid,
in die ^zTatema Mensche
verliabt ma si' boild!

Táton gyűjtött német dal — Kálmánfi
Béla „Glück auf!“ című dalgyűjtemé-
nyéből.

